

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЯКОВЧУК ІВАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.98:343.35

**ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **І. В. Яковчук**

Науковий керівник: **Пясковський Вадим Валерійович,**
кандидат юридичних наук, професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Яковчук І. В. Розслідування зловживання впливом. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

Дисертація є одним із перших в Україні комплексним дослідженням теоретичних і практичних засад розслідування зловживання впливом, в контексті чинного кримінального процесуального законодавства й актуальної судово–слідчої практики, зокрема, в умовах воєнного стану.

У роботі розроблено наукові основи розслідування зловживання впливом, які ґрунтуються на опрацюванні положень криміналістики, кримінального процесу, оперативно–розшукової діяльності, кримінального права, а також антикорупційного законодавства й правозастосовної практики правоохоронних інституцій та об'єднані в науковий продукт і практичний інструментарій, що включає створення описової моделі та розробку рекомендацій для досудового розслідування на її основі, предмет якої визначається криміналістичною характеристикою, зміст охоплює пошуково–пізнавальні процеси, що впливають із тактичних завдань, а напрям і послідовність процесуальних дій обумовлені слідчою ситуацією початкового етапу розслідування.

Визначено зміст криміналістичної характеристики зловживання впливом як сукупності відомостей, розроблених наукою і практикою, що відрізняє будь–які дії, які полягають у здатності однієї особи (завдяки авторитету, особистим якостям, дружнім чи іншого роду стосункам, неординарним здібностям тощо) вносити певні або суттєві корективи та зміни до процедури чи порядку ухвалення рішення, що належить до компетенції особи, уповноваженої на виконання функцій держави, або у поведінку цієї особи, від інших видів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг й визначає програму

процесуальних дій, спрямованих на всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин вчинення таких кримінально–караних діянь, надання їм належної правової оцінки, а також сприяє об'єктивній оцінці слідчої ситуації, що склалася, й визначає перспективно–прогностичний напрям ходу досудового розслідування.

Розкрито зміст криміналістичної характеристики даного виду кримінальних правопорушень, основними елементами якої є: предмет протиправного посягання; спосіб учинення кримінального правопорушення; типова слідова картина; характеристика особи правопорушника.

Встановлено, що при вчиненні зловживання впливом, предметами неправомірної вигоди зазвичай були готівкові та безготівкові кошти, рухоме та нерухоме майно, а також цінні папери.

Надана характеристика способів учинення зловживання впливом: з ретельною підготовкою або без такої; з учиненням інших кримінальних правопорушень (підкуп службової особи, фальсифікація доказів, незаконне затримання тощо) або без цього; шляхом одержання грошей та інших матеріальних цінностей, оцінюваних у вартісному вигляді, або ж лише шляхом прийняття пропозиції чи обіцянки на їх отримання; частково з використанням власних службових повноважень або ж опосередкованого сприяння внаслідок свого службового становища; за допомогою посередників чи без них; з вимаганням та без нього; шляхом одержання коштів з використанням безготівкових платіжних систем, зокрема, з використанням віртуального банкінгу.

Обґрунтовано теоретичні положення щодо розуміння слідової картини, яка представлена матеріальними (гроші, ватні тампони зі змивами спеціальної хімічної речовини, мобільні телефони, сім–картки, карти пам'яті, платіжні квитанції, чеки, печатки, штампи), ідеальними (показання учасників кримінального провадження) та цифровими (електронні носії інформації) слідами.

Узагальнена криміналістична характеристика особи, яка вчиняє зловживання впливом, що має значення для виявлення джерел інформації про підозрюваних, обрання тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій. Доведено, що найчастіше зловживання впливом вчиняє особа чоловічої статі, громадянин України, українець за національністю, несудимий, віком 40–54 років, з повною вищою або базовою вищою освітою, який має корисливий мотив, при цьому усвідомлює протиправність своїх дій, але свідомо йде на порушення закону.

Встановлено, що підставою до початку досудового розслідування є виявлення обставин, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, встановлених заявником або отриманих з інших джерел (наприклад, виявлених під час службової діяльності оперативним підрозділом, слідчим, прокурором чи судом ознак кримінального правопорушення, повідомлень в медіа тощо), а також попередньої правової кваліфікації кримінального правопорушення із зазначенням відповідної статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність. Наведено типовий перелік обставин, що підлягають встановленню та доказуванню в кримінальних провадженнях про зловживання впливом.

У роботі сформульовані положення та рекомендації щодо організаційних дій слідчого на початковому етапі розслідування, досліджені типові слідчі ситуації, які можуть скластися під час розслідування даного виду кримінальних правопорушень і напрями їх вирішення. Обґрунтовується позиція, згідно з якою типізацію слідчих ситуацій початкового етапу розслідування у кримінальних провадженнях про зловживання впливом доцільно здійснювати з урахуванням суб'єкта кримінального правопорушення, способу вчинення кримінального правопорушення, можливого зв'язку зловживання впливом з іншими кримінальними правопорушеннями, відомостей про предмет кримінального правопорушення та джерела отримання інформації про зловживання впливом.

Констатовано, що основними формами взаємодії між слідчими та оперативними працівниками під час досудового розслідування зловживання

впливом є виконання оперативними підрозділами доручень слідчих (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України) із конкретизованим переліком дій та встановленим терміном виконання, а також спільна діяльність у складі СОГ. Окремий аспект дослідження полягає в тому, що нерідко в кримінальних провадженнях, пов'язаних із корупційними кримінальними правопорушеннями, виникає необхідність у міжнародній співпраці. Визначено, що Інтерпол виступає провідною міжнародною організацією, яка завдяки своїй унікальній структурі, правовому підґрунтю та сучасному технічному забезпеченню ефективно координує міжнародну взаємодію поліції.

Досліджено тактичні особливості проведення оглядів: місця події (службового кабінету, житлового приміщення, транспортного засобу) й документів у кримінальних провадженнях про зловживання впливом з використанням сучасних спеціальних техніко–криміналістичних засобів на основі аналізу об'єктів огляду та виокремлення основних недоліків під час їх проведення.

Сформульовано рекомендації щодо застосування тактичних прийомів проведення обшуку, що є способом отримання доказів, або перевірки вже отриманих доказів у кримінальних провадженнях про зловживання впливом з метою виявлення та вилучення, зокрема, документів, що відображають законодавчі, розпорядчі положення, які регламентують діяльність організацій державної та недержавної форм власності: посадові інструкції, накази про призначення на посаду; установчі документи; документи органів державного контролю, на які покладено обов'язок щодо забезпечення законності діяльності контролюючих організацій; грошові кошти та інше майно, здобуте злочинним шляхом; інші предмети й документи, що мають значення для кримінального провадження.

Визначено організаційні і тактичні особливості проведення допитів свідків та підозрюваних. Виділено декілька груп типових свідків у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії, а саме: особи, які звернулися із заявою про вчинення кримінального правопорушення,

передбаченого ст. 369² КК України; колеги по роботі підозрюваного; члени сім'ї, близькі родичі, друзі підозрюваного; інші особи, які володіють необхідною для розслідування інформацією. Зосереджена особлива увага на слідчій ситуації, коли підозрюваний дає неправдиві показання та рекомендовано до застосування тактичні прийоми, визначені криміналістикою у конфліктних ситуаціях допиту: прийоми емоційного впливу, прийоми логічного впливу, а також тактичні комбінації.

Наголошено на важливості використання спеціальних знань під час розслідування зловживання впливом у формі призначення та проведення судових експертиз (почеркознавча; технічна експертиза документів; дактилоскопічна; матеріалів, речовин та виробів; комп'ютерно-технічна; відео-, звукозапису; портретна). Вказано на основні недоліки, пов'язані з призначенням судових експертиз під час розслідування зловживання впливом: нечітке уявлення слідчими предмета експертизи; не призначення експертиз коли їх проведення необхідне для досягнення завдань кримінального провадження; некоректне формулювання питань експерту; постановка перед експертом обмеженого кола запитань, що не враховують всіх обставин кримінального правопорушення; постановка перед експертом запитань, що виходять за межі його компетентності.

Ключові слова: зловживання впливом, кримінальне провадження, розслідування, предмет доказування, правоохоронна діяльність, криміналістичне забезпечення, корупційні злочини, взаємодія, слідчі (розшукові) дії, допит, спеціальні знання, відібрання зразків для експертизи, слідчі ситуації, міжнародний розшук, міжнародне співробітництво.

ANNOTATION

Yakovchuk I. V. Investigation of influence peddling. – The qualification research paper presented as a manuscript.

The thesis for a PhD degree in the speciality 081 – “Law.” – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

The dissertation is one of the first comprehensive studies in Ukraine on the theoretical and practical foundations of investigating influence peddling within the framework of the applicable criminal procedure legislation and relevant forensic practice, in particular, under martial law.

The work develops the scientific basis for investigating influence peddling, based on the provisions of criminalistics, criminal procedure, operational and investigative activities, criminal law, anti-corruption legislation, and law enforcement practice of law enforcement institutions. This basis is integrated into a scientific product and practical tools, including the creation of a descriptive model and the development of recommendations for pre-trial investigation based on it. Its subject is defined by the forensic characteristic, its content covers search and cognitive processes arising from tactical tasks, and the direction and sequence of procedural actions are determined by the investigative situation at the initial stage of the investigation.

The work defines the content of the forensic characteristics of influence peddling as a set of information developed by science and practice that distinguishes any actions consisting in the ability of a person (due to authority, personal qualities, friendly or other relations, extraordinary abilities, etc.) to introduce certain or significant adjustments and amendments into the decision-making procedure that falls within the competence of a person authorised to perform state functions, or to the behaviour of such a person, from other types of criminal offences in official and professional activities related to the provision of public services. It determines the programme of procedural actions aimed at a comprehensive, complete, and unbiased investigation of the circumstances of such criminal offences, providing them with an

appropriate legal assessment, and contributes to the objective assessment of the existing investigative situation, setting the prospective and predictive direction of the pre-trial investigation.

The work reveals the content of the forensic characteristics of this type of criminal offence, with its key elements being: the object of unlawful encroachment; the method of committing a criminal offence; a typical trace pattern; and the characteristics of the offender.

It is established that in the course of influence peddling, cash and non-cash funds, movable and immovable property, as well as securities are typical objects of unlawful benefit.

The methods of committing influence peddling are characterised as follows: with or without thorough preparation; with or without committing other criminal offences (bribery of an official, falsification of evidence, illegal detention, etc.); by receiving money and other material assets assessed in terms of value, or merely by accepting an offer or promise to receive them; partially using one's official powers or through indirect facilitation due to one's official position; with or without intermediaries; with or without extortion; by receiving funds via non-cash payment systems, in particular virtual banking.

Theoretical provisions regarding the understanding of the trace pattern represented by material (money, cotton swabs with residues of special chemical substance, mobile phones, SIM cards, memory cards, payment receipts, checks, seals, and stamps), ideal (testimonies of participants in the criminal proceedings), and digital traces (electronic storage devices) are substantiated.

A generalised forensic characteristic of a person who commits influence peddling, which is important for identifying sources of information about suspects and choosing tactical methods for conducting investigative (search) actions, is provided. It is proved that influence peddling is most often committed by a male, a citizen of Ukraine, ethnically Ukrainian, with no criminal record, aged 40–54 years, with a complete or basic higher education, driven by a selfish motive, and is aware of the illegality of his actions but consciously violates the law.

It is established that the grounds for initiating a pre-trial investigation are the circumstances that may indicate the commission of a criminal offence, established by the applicant or obtained from other sources (e.g., signs of a criminal offence, media reports, etc. detected during official activities by an operational unit, an investigator, a prosecutor, or a court), as well as the preliminary legal qualification of the criminal offence concerning the relevant article (or part of the article) of the Criminal Procedure Code of Ukraine. A typical list of circumstances that must be established and proven in criminal proceedings on influence peddling is provided.

The thesis formulates provisions and recommendations regarding the investigator's organisational actions at the initial stage of the investigation and examines typical investigative situations that may arise during the investigation of this type of criminal offence and the ways of their resolution. The position is substantiated that typing investigative situations at the initial stage of criminal proceedings on influence peddling should be carried out taking into account the subject of the criminal offence, the method of its commission, a possible connection between influence peddling and other criminal offences, information about the subject of the criminal offence, and sources of information on influence peddling.

It is stated that the main forms of interaction between investigators and operational officers during the pre-trial investigation of influence peddling include the execution of investigators' instructions by operational units (clause 3, part 2 of Article 40 of the Criminal Procedure Code of Ukraine) with a specific list of actions and deadlines, as well as joint activities within an investigative task force (ITF). A separate aspect of the study highlights that in criminal proceedings related to corruption-related criminal offences, there is a need for international cooperation. It is established that Interpol is a leading international organisation that, due to its unique structure, legal framework, and modern technical support, effectively coordinates international police cooperation.

The tactical features of conducting inspections are examined, including inspections of the scene (office, residential premises, or vehicle) and documents in criminal proceedings on influence peddling using modern special technical and

forensic tools based on the analysis of the objects of inspection and the identification of the main shortcomings encountered during their conduct.

Recommendations on the use of tactical methods for conducting searches, which serve as a means of obtaining evidence or verifying the evidence already obtained in criminal proceedings on influence peddling to identify and seize, in particular, documents reflecting legislative and administrative provisions regulating the activities of state and non-state ownership organisations: job descriptions, appointment orders, constituent documents, documents of state control bodies responsible for ensuring the legality of supervisory entities' activities, funds and other property acquired through criminal means, as well as other items and documents relevant to criminal proceedings.

The organisational and tactical features of the interrogation of witnesses and suspects are identified. Several groups of typical witnesses in criminal proceedings of the studied category, namely: individuals who have filed a statement of a criminal offence under Article 369² of the Criminal Code of Ukraine, the suspect's colleagues, family members, close relatives, and friends of the suspect, and other individuals possessing information relevant to the investigation, are identified. Special attention is given to the investigative situation when the suspect provides false testimony. It recommends applying tactical techniques defined by forensics in conflict interrogation situations: emotional influence techniques, logical influence techniques, and tactical combinations.

The importance of using specialised knowledge during the investigation of influence peddling is emphasised, particularly in the form of appointment and conduct of forensic examinations (handwriting analysis, questioned document examination, fingerprint analysis, examination of materials, substances, and products, computer forensic analysis, video and sound analysis, and facial composite analysis). The main shortcomings associated with the appointment of forensic examinations in investigations of influence peddling are identified: investigators' vague understanding of the subject of the examination, failure to appoint examinations when they are necessary to achieve the objectives of criminal proceedings, incorrect

formulation of questions to the expert, asking the expert a limited range of questions that fail to account for all the circumstances of the criminal offence, and asking the expert questions that exceed their competence.

Keywords: abuse of influence, criminal proceedings, investigation, subject of evidence, law enforcement activities, forensic support, corruption crimes, interaction, investigative (search) actions, interrogation, special knowledge, sampling for examination, investigative situations, international search, international cooperation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Яковчук І. В. Предмет зловживання впливом та його «слідова картина». *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 130–136. URL : https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/130-_Yakovchuk-1.pdf.
2. Яковчук І. В. Криміналістична характеристика зловживання впливом. *Colloquium-journal*. 2022. № 1 (127). С. 55–57. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1477896.pdf>.
3. Яковчук І. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики зловживання впливом. *Право.ua*. 2022. № 3. С. 102–106. URL : https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2022-3/Pravo_ua_2022_3_102.pdf.
4. Яковчук І. В. Спосіб вчинення зловживання впливом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». № 66. 2023. С. 172–176. URL : <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=163>.
5. Яковчук І. В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування зловживання впливом. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. № 02. С. 1093–1098. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/APP_02_2025-3.pdf

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Яковчук І. В., Пясковський В. В. Актуальні питання розроблення методики розслідування зловживання впливом. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.)*. Київ : НАВС, 2021. С. 317–319. URL : <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/49995a22-ca39-4b2b-bff5-0c4164208b43/content>.
7. Яковчук І. В. Проблемні аспекти розслідування зловживання впливом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.)*. Київ : НАВС, 2022.

С. 239–241.

URL : https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/ksm/2023/mater_konf_251122.pdf.

8. Яковчук І. В. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо зловживання впливом. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення* : матеріали наук.–практ. кругл. столу (Київ, 26 верес. 2023 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 303–305.

9. Яковчук І. В. Особливості проведення обшуку при розслідуванні зловживання впливом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : матеріали всеукр. наук.–практ. конф. (Київ, 3 лип. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 276–280.

10. Яковчук І. В. Проблемні аспекти проведення судових експертиз під час розслідування зловживання впливом. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти*: матеріали XIV наук.–практ. конф. (Львів, 9–10 бер. 2025 р.). Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 107–109. URL : <http://lvivforum.inf.ua/save/2025/910.03/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ.....	26
1.1. Особливості формування методики розслідування зловживання впливом.	26
1.2. Криміналістична характеристика зловживання впливом	41
1.2.1. Предмет протиправного посягання	49
1.2.2. Спосіб учинення.....	53
1.2.3. Типова слідова картина	67
1.2.4. Особа правопорушника	71
Висновки до розділу 1	77
РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ.....	80
2.1. Початок досудового розслідування та обставини, що підлягають встановленню.....	80
2.3. Взаємодія слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та міжнародне співробітництво.....	110
Висновки до розділу 2	124
РОЗДІЛ 3. ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ	129
3.1. Огляд.....	129
3.2. Обшук	139
3.3. Допит	149
3.4. Проведення судових експертиз.....	162
Висновки до розділу 3	175
ВИСНОВКИ.....	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	191
ДОДАТКИ.....	213

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК	Кримінальний кодекс України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс України
ОРД	оперативно–розшукова діяльність
СРД	слідчі (розшукові) дії
НСРД	негласні слідчі (розшукові) дії
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
СОГ	слідчо–оперативна група

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди, задекларовано Стратегією національної безпеки України та ставить державним органам та їх посадовим особам завдання щодо необхідності гарантування доступу до правосуддя, удосконалення процесу досудового розслідування кримінальних правопорушень, проведення судового розгляду кримінальних проваджень та виконання судових рішень щодо призначених покарань. Згідно зі статтею 19 Конституції України, посадові особи повинні діяти виключно на законних підставах, у межах наданих повноважень та у спосіб, визначений законом.

Впровадження цього положення суттєво впливає на ефективність діяльності державного апарату, функціонування підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, справедливе вирішення соціальних проблем, забезпечення реалізації прав і свобод людини, а також на захист законних інтересів юридичних осіб. На розв'язання цих питань мають бути спрямовані зусилля всіх посадових осіб органів влади.

Незважаючи на глобальні виклики в безпековому секторі, що виникли після повномасштабного вторгнення росії, корупція була, є і, очевидно, буде (принаймні в найближчому майбутньому) однією з трудомістких проблем в Україні. Серед корупційних кримінальних правопорушень одним із найбільш латентних є зловживання впливом (ст. 369² КК України). Зокрема у 2013 р. до ЄРДР була внесена інформація лише про 94 кримінальні правопорушення, 2014 р. – 131, 2015 р. – 208, 2016 р. – 254, 2017 р. – 249, 2018 р. – 285, 2019 р. та 2020 р. – по 193. У період з 2020 по 2022 рр. відбувалося певне коливання у межах від 190 до 290 фактів, а у 2023–2024 рр. зафіксовано помітне збільшення їх кількості до понад 400 фактів¹.

¹ Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

Із числа типових проблем, що виникають під час досудового розслідування зловживання впливом, необхідно передусім виокремити: складність виявлення факту зловживання впливом; встановлення дійсного вигодоодержувача коштів; плутанина в кваліфікації під час розмежування відповідного кримінального правопорушення від інших, суміжних видів правопорушень.

Своє чергою, результати аналізу слідчої та судової практики свідчать, що у процесі розслідування таких кримінальних правопорушень слідчі (детективи) припускаються тактичних і процесуальних помилок, зокрема, неправильно застосовують норми закону, допускають порушення під час проведення слідчих (розшукових) дій, нехтують спеціальними знаннями, що негативно позначається на ході та результатах розслідування і відповідно судового розгляду. На противагу цьому, особи, які вчиняють такі кримінальні правопорушення добре орієнтуються в законодавстві, мають ґрунтовні знання у сфері правозастосовної діяльності. Ці та інші обставини дають можливість тривалий час приховувати корупційну діяльність та, у випадках її виявлення, протидіяти розслідуванню. Водночас встановлення усіх співучасників кримінального правопорушення, забезпечення невідворотності притягнення їх до відповідальності, вжиття стороною обвинувачення заходів із метою забезпечення відшкодування завданих зловживанням впливом збитків, конфіскації доходів, здобутих незаконним шляхом тощо, сприятиме ліквідації корупційних схем та оздоровленню української економіки в умовах воєнного стану, покращить імідж України на міжнародній арені.

Теоретичне підґрунтя дисертації становлять наукові праці вітчизняних вчених–криміналістів: Ю. П. Аленіна, В. Д. Басая, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Г. П. Власової, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, І. І. Когутича, В. О. Коновалової, М. В. Корнієнка, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Г. Лукашевича, В. В. Пясковського, М. В. Салтевського, О. Ю. Татарова, О. В. Таран, В. В. Тіщенко, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, В. В. Юсупова

М. С. Цуцкірідзе, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, М. Є. Шумила, Л. Д. Удалової, В. Ю. Шепітька, та ін.

Проблеми розслідування корупційних або таких, що пов'язані з корупцією кримінальних правопорушень, висвітлювали також: І. В. Бабій, А. Б. Балонь, Д. А. Бондаренко, В. В. Вапнярчук, О. В. Іванов, В. М. Ліщенко, О. А. Льозний, Я. Є. Мишков, В. П. Корж, В. О. Попелюшко, О. В. Пчеліна, О. І. Ромців, Р. Л. Степанюк, С. М. Стахівський, З. М. Топорецька, О. М. Стрільців, С. П. Чичиркіна, А. П. Шеремет та ін.

Внесок у криміналістику перелічених науковців безумовно є великим, однак їх праці ґрунтуються на законодавстві, котре зазнало суттєвих змін, і вже застарілій слідчо–судовій практиці. У нинішніх умовах для працівників органів досудового розслідування нагальною є потреба використання адаптованих методик розслідування зловживання впливом з урахуванням чинного законодавства, правоохоронної практики та специфіки роботи в умовах воєнного стану. Усі вищевказані чинники обумовили вибір теми дисертації, підкреслили її актуальність та практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 1126), Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції на період до 2026 року, (розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155–р), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково–технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 11 червня 2020 року № 454), а також основних напрямів наукових досліджень

Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол від 26 жовтня 2021 року, № 20), зареєстрована Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 823, 2021 рік).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у формуванні теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо розслідування зловживання впливом. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

- з'ясувати особливості формування методики розслідування зловживання впливом;
- надати криміналістичну характеристику зловживання впливом;
- визначити особливості початку досудового розслідування та обставини, що підлягають встановленню;
- систематизувати типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування зловживання впливом;
- запропонувати шляхи взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів під час розслідування зловживання впливом та міжнародного співробітництва;
- розкрити порядок й особливості проведення огляду під час розслідування зловживання впливом;
- надати процесуальні й тактичні рекомендації щодо проведення обшуку під час розслідування таких кримінальних правопорушень;
- визначити порядок проведення допиту та одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб;
- з'ясувати специфіку призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях відповідної категорії.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають і розвиваються під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг.

Предмет дослідження – розслідування зловживання впливом.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, виконання обумовлених нею завдань, забезпечення наукового обґрунтування результатів дослідження, використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, а саме: *порівняльно-правовий* – під час узагальнення думок науковців із приводу теоретичних засад формування методики розслідування кримінальних правопорушень та виокремлення елементів криміналістичної характеристики (підрозділи 1.1); *формально-логічний (догматичний)* – під час встановлення змісту категорії криміналістична характеристика зловживання впливом, її елементів та обрання основних напрямів розслідування (підрозділи 1.2, 1.2.1, 1.2.2, 1.2.3, 1.2.4); *діалектичний* – дозволив розглянути усі питання теми в динаміці, виявити їх взаємозв'язок і взаємозумовленість та сприяв розумінню об'єкта дослідження в частині поєднання науки та практичної діяльності учасників кримінального провадження (розділи 2–3); *системно-структурний* – з метою визначення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, а також для вирішення проблемних питань взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та міжнародного співробітництва, проведення процесуальних дій у таких кримінальних провадженнях (підрозділи 2.2, 2.3, розділ 3); *логіко-юридичний* – для використання, як доказів матеріалів отриманих за результатами проведення слідчих дій та судових експертиз (підрозділ 3.4); *моделювання* – у межах розкриття особливостей проведення слідчих та інших процесуальних дій (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3); *статистичний* – для аналізу вивчених матеріалів кримінальних проваджень, результатів анкетування (розділи 1–3, додатки); *соціологічні (анкетування, інтерв'ювання, опитування)* – для вивчення думок практичних працівників (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 76 кримінальних проваджень; зведені дані анкетування 30 детективів Бюро

економічної безпеки України, 20 детективів Національного антикорупційного бюро, 15 детективів Державного бюро розслідувань та 150 співробітників Національної поліції України (97 слідчих та 53 оперуповноважених) у Київській, Львівській, Одеській, Рівненській, Хмельницькій областях і місті Києві; статистичні й аналітичні дані Офісу Генерального прокурора, МВС України, Державної судової адміністрації України (звіти та узагальнення Верховного Суду, роз'яснення Конституційного Суду України); матеріали Агентства з розшуку та менеджменту активів (АРМА); міжнародних інституцій (Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ), Європейський центр захисту прав людини (ЕНРАС), а також медійна публіцистика й результати багаторічного вивчення слідчої та судової практики на підставі значного досвіду роботи автора в правозахисній та правозастосовній сферах.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним дослідженням теоретичних і практичних засад розслідування зловживання впливом в контексті чинного кримінального процесуального законодавства й актуальної слідчо–судової практики, зокрема, в умовах воєнного стану. В роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– розроблено наукові основи розслідування зловживання впливом, які ґрунтуються на опрацюванні положень криміналістики, кримінального процесу, оперативно–розшукової діяльності, кримінального права, а також антикорупційного законодавства й правозастосовної практики правоохоронних інституцій та об'єднані в науковий продукт і практичний інструментарій, що містить побудову описової моделі й розроблених на її основі рекомендацій з досудового розслідування, предмет якої визначається криміналістичною характеристикою, зміст охоплює пошуково–пізнавальні процеси, що впливають із тактичних завдань, а напрям і послідовність процесуальних дій обумовлені слідчою ситуацією початкового етапу розслідування;

– обґрунтовано важливість встановлення зв'язків між основними елементами криміналістичної характеристики зловживання впливом (предмет протиправного посягання; спосіб учинення кримінального правопорушення; типова «слідова» картина; характеристика особи правопорушника), на основі чого виокремлена специфіка розслідування таких кримінальних правопорушень;

– систематизовані типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування зловживання впливом з урахуванням суб'єкта зловживання впливом, способу вчинення кримінального правопорушення, можливого зв'язку зловживання впливом з іншими кримінальними правопорушеннями, відомостей про предмет кримінального правопорушення та джерела отримання інформації про зловживання впливом;

удосконалено:

– зміст криміналістичної характеристики зловживання впливом як сукупності відомостей, розроблених наукою і практикою, що відрізняє це злочинне діяння від інших видів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, й визначає програму процесуальних дій, спрямованих на всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин вчинення таких кримінально-караних діянь, надання їм належної правової оцінки, а також сприяє всебічній, повній, об'єктивній оцінці слідчої ситуації, що склалася, й визначає перспективно-прогностичний напрям ходу досудового розслідування;

– теоретичні положення щодо розуміння слідчої картини, яка представлена матеріальними (гроші, ватні тампони зі змивами спеціальної хімічної речовини, мобільні телефони, сім-картки, карти пам'яті, платіжні квитанції, чеки, печатки; штампи) та ідеальними (показання учасників кримінального провадження) слідами;

– форми взаємодії між слідчими та оперативними працівниками під час досудового розслідування зловживання впливом, зокрема, виконання оперативними підрозділами доручень слідчих (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України) із

конкретизованим переліком дій та встановленим терміном виконання, а також спільна діяльність у складі СОГ;

– порядок проведення огляду місця події (службового кабінету, житлового приміщення, транспортного засобу) й документів у кримінальному провадженні про зловживання впливом з використанням сучасних спеціальних техніко–криміналістичних засобів на основі аналізу об'єктів огляду та виокремлення основних недоліків під час його проведення;

набуло подальшого розвитку:

– характеристика способів вчинення зловживання впливом: з ретельною підготовкою або без такої; з учиненням інших кримінальних правопорушень (підкуп службової особи, фальсифікація доказів, незаконне затримання тощо), або без цього; шляхом одержання грошей та інших матеріальних цінностей, оцінюваних у вартісному вигляді, або ж лише шляхом прийняття пропозиції чи обіцянки на їх отримання; частково з використанням власних службових повноважень, або ж опосередкованого сприяння внаслідок свого службового становища; за допомогою посередників чи без них; з вимаганням та без нього; шляхом одержання коштів із використанням безготівкових платіжних систем, зокрема, з використанням віртуального банкінгу;

– криміналістична характеристика особи, яка вчиняє зловживання впливом, що має значення для виявлення джерел інформації про підозрюваних, обрання тактичних прийомів проведення СРД;

– наукові підходи до міжнародного співробітництва під час розслідування зловживання впливом в умовах воєнного стану, зокрема, вжиття комплексу заходів під час здійснення міжнародного розшуку, затримання, екстрадиції та накладення арешту на активи, виявлені за кордоном (із чітким визначенням змісту відповідних дій та заходів);

– тактичні прийоми обшуку, що є способом отримання доказів або перевірки вже отриманих доказів у кримінальних провадженнях про зловживання впливом, з метою виявлення та вилучення, зокрема, документів, що відображають законодавчі, розпорядчі положення, які регламентують

діяльність організацій державної та недержавної форм власності: посадові інструкції, накази про призначення на посаду; установчі документи; документи органів державного контролю, на які покладено обов'язок щодо забезпечення законності діяльності контролюючих організацій; грошові кошти та інше майно, здобуте злочинним шляхом; інші предмети й документи, що мають значення для кримінального провадження;

– рекомендації щодо організаційних і тактичних засад проведення допиту, а також одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, зокрема, у слідчій ситуації, коли підозрюваний дає неправдиві показання;

– положення щодо використання спеціальних знань під час розслідування зловживання впливом у формі призначення та проведення судових експертиз (почеркознавча; технічна експертиза документів; дактилоскопічна; матеріалів, речовин та виробів; комп'ютерно–технічна; відео–, звукозапису; портретна) на основі виділення недоліків, пов'язаних із їх призначенням та основних причин таких недоліків.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані у:

– *практичній діяльності* органів досудового розслідування Національної поліції України та Бюро економічної безпеки України – під час проведення занять в системі службової підготовки, семінарів, нарад, а також під час підготовки листів–роз'яснень до органів досудового розслідування територіальних органів Національної поліції України, що сприятиме вдосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 4 березня 2025 року, № 33161–2025, акт Бюро економічної безпеки України від 7 березня 2025 року);

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», «Криміналістичні засоби та методи розслідування

кримінальних правопорушень» під час підготовки навчально–методичних та дидактичних матеріалів, а також під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти (акт Національної академії внутрішніх справ від 5 березня 2025 року, № 17–ОП).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. У тезах доповіді «Актуальні питання розроблення методики розслідування зловживання впливом» опублікованих у співавторстві, частка дисертанта становить 50 %. Ідеї та розробки, котрі належать співавтору, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки оприлюднено на науково–практичних конференціях різного рівня та круглому столі, зокрема: «Інновації в криміналістиці та судовій експертизі» (м. Київ, 25 листопада 2021 р.); «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 25 листопада 2022 р.); «Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення» (м. Київ, 26 вересня 2023 р.); «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану» (м. Київ, 3 липня 2024 р.); «Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти» (Львів, 9–10 березня 2025 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, відображено у десяти наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, п'ять – у збірниках тез науково–практичних конференцій та круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (216 найменувань на 22 сторінках) та чотири додатки на 18 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 230 сторінок, із них основний текст – 175 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ

1.1. Особливості формування методики розслідування зловживання впливом

Одним із важливих завдань криміналістики є безперервне забезпечення правоохоронних органів держави ефективними засобами та методами боротьби з кримінальними правопорушеннями, в тому числі й у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Провідна роль у цій справі належить її заключному розділу – методиці розслідування кримінальних правопорушень [57; 58; 61; 62; 63; 67; 89].

Розслідування кримінальних правопорушень – специфічна, пізнавальна й організаційно–тактична діяльність, сутність якої обумовлена особливостями формування доказової інформації і порядком її одержання, встановленого законом. З позицій криміналістики та слідчо–прокурорської практики, очевидно, це найбільш складний та своєрідний вид діяльності у структурі боротьби з кримінальною протиправністю, оскільки:

по–перше, досудове розслідування кримінальних правопорушень завжди відштовхується від виявленого посягання на норму права (як специфічний вид діяльності, бере початок тоді, коли має місце порушення норм передбачених Кримінальним кодексом України) [70];

по–друге, специфічність розслідування полягає в тому, що ця діяльність врегульована нормами кримінального процесуального права. Так, Кримінальний процесуальний кодекс України [74] встановлює загальну процедуру розслідування, дає вичерпний перелік слідчих (розшукових) дій за допомогою яких здійснюється розслідування, межі їх проведення, визначає загальну форму предмета доказування та мету розслідування. Тобто,

формально визначає: хто, з якою метою, в які терміни, за фактом чого проводить розслідування, у який спосіб може бути отримана інформація, котра має доказове значення, з яких джерел, ким, як, за яких умов задокументовано (зафіксовано), хто може взяти участь у цій діяльності, уповноважений на прийняття процесуальних рішень та інші обставини. Своєрідність такої діяльності полягає в тому, що однією з її ознак є точне і неухильне дотримання вимог кримінального та кримінального процесуального законодавства [211].

Як зазначає Чернявський С. С., ефективне розслідування кримінальних правопорушень неможливе без раціональної організації цієї діяльності, що передбачає обрання оптимальних методів отримання доказової інформації у межах встановлених законом процедур та з урахуванням особливостей слідоутворення. Методика розслідування (або криміналістична методика), з одного боку, є діяльністю правоохоронних органів, а з іншого – завершальним розділом науки криміналістики, що містить наукові положення та розроблені на їх основі практичні рекомендації для ефективного її здійснення. Саме тому розроблення (вдосконалення) теоретичних засад методики розслідування є необхідною основою вирішення цього важливого для практики завдання [192, с. 274].

Будь-яке кримінальне правопорушення вимагає індивідуального підходу, а отже, виникає постійна потреба в уточненні обставин, що підлягають встановленню, видів судових експертиз, які слід призначати в конкретному провадженні, завдань, що постають перед експертами тощо. З огляду на вищевказане у працівників уповноважених на проведення досудового розслідування під час збирання доказів часто виникає потреба у зверненні до спеціальної літератури для з'ясування відповідей на певні запитання щодо організації та планування цього процесу. Тобто для слідчих методичні рекомендації є настільною книгою, адже вони описують поетапні алгоритми дій, котрі враховують специфіку вчинення кримінального правопорушення, унеможливають помилкове проведення СРД, вказують на обрання

найефективніших методів розслідування, що дає змогу досягти максимального результату в стислі строки [211].

Однак, недостатня ефективність заходів у боротьбі з кримінальними правопорушеннями, зокрема, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, відсутність сучасних методик виявлення та розслідування вказаної категорії злочинних діянь, недостатня обізнаність слідчих у складних управлінських та інших службових процесах призвели до ускладнення криміногенної ситуації, у тому числі в умовах воєнного стану.

Вознюк А.А. слушно наголошує на тому, що корупція була, є і, очевидно, буде (принаймні в найближчому майбутньому) однією з найбільш масштабних та глобальних проблем в Україні. Попри те, що протягом останніх років ужито низку системних заходів з протидії корупції, вона досі поширена в різних сферах суспільного життя українців [22, с. 21].

Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» корупція – це використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [122].

Особливості корупції в Україні, на слушну думку професора Варналій З. С., полягають у тому, що корупція як явище не протистоїть формальній економіці, а існує в ній, слугуючи закономірним наслідком легальних статусів господарюючих суб'єктів, в тому числі об'єктів критичної інфраструктури, а корупційні відносини ґрунтуються на можливості використати будь-яке суспільне благо для тіньового обороту у власних інтересах [14].

П'ясецька–Устич С. В. зазначає, що корупція як системне та комплексне явище може гарантувати бізнес–структурам отримання державного або муніципального замовлення, забезпечуючи стабільне джерело фінансування підприємницької діяльності (виграний тендер, участь в реалізації певної програми або інвестиційного проекту) [141, с. 22].

З цього приводу також вдало висловився Серьогін С. М., який зазначив, що корупція бере початок із зародженням державності і відображає суперечність між недостатністю ресурсів до задоволення власних потреб і прагнення окремих посадових осіб використати власне становище з метою найповнішого задоволення особистих потреб та потреб найближчого оточення [153].

На жаль, особа, яка отримує владні повноваження, розуміючи, що через їх використання може задовольнити особисті потреби (не лише за рахунок офіційно отриманої заробітної плати, часто не співмірної з обсягами ресурсів, що є у її розпорядженні), шляхом використання свого службового становища всупереч інтересів служби, досить часто обирає другий шлях та починає збагачуватись особисто, використовуючи різні способи та методи кримінально–протиправного прояву, серед яких наявне і зловживання впливом.

Звернемо увагу на те, що нині в Україні тривають процеси реформування та розвитку державної служби, яка є публічною, професійною та політично неупередженою діяльністю, спрямованою на практичне виконання завдань і функцій держави. Для реалізації цих завдань визначені спеціальні суб'єкти – державні службовці, правовий статус (права, обов'язки, гарантії тощо) та функції яких залежать від напрямів діяльності та регламентуються Законом України «Про державну службу» [118], а також іншими галузевими законами. Ці нормативні акти визначають напрями формування та реалізації державної політики на загальнодержавному, галузевому та регіональному рівнях, а також забезпечують виконання законів, нормативно–правових актів і відповідних програм. З огляду на покладені на державну службу завдання, держава та

суспільство висувають підвищені вимоги до рівня професійної підготовки державних службовців.

Компетентність, доброчесність і дотримання законності є ключовими вимогами до державних службовців. Це обумовлено їхнім соціально–правовим статусом і наданими державою повноваженнями, що дають змогу впливати на значну кількість громадян. Такий обсяг повноважень створює подвійну можливість: з одного боку, забезпечувати суспільну користь на державному й регіональному рівнях, а з іншого – завдавати шкоди через невиконання або неналежне виконання обов'язків, а також зловживання чи перевищення службових повноважень.

Динаміка корупційних кримінальних правопорушень є хвилеподібною: від стрімкого падіння (2013–2014 рр.), до стрімкого зростання (2015–го та 2024 рр.). Наприклад, після трирічного періоду зниження (з 16856 у 2013 році до 14820 у 2016 році становила мінус 10,6 %), число кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, у наступні три роки постійно збільшувалося. Значне зростання таких діянь відбулося у 2017 р. (19234; +29,8 %), у 2018 р. воно було незначним (19909; +3,5 %), а у 2019 р. кількість цих кримінальних правопорушень дорівнювала 20069 (+0,8 %), тобто залишилася на рівні попереднього року [158; 69].

На наш погляд, зазначені статистичні показники обумовлюються з одного боку латентністю та суспільно–політичними процесами в державі, які впливають на регулювання кримінальної відповідальності, що проявляється у частковому скасуванні, відновленні або тимчасовому призупиненні підстав для притягнення до відповідальності за вчинення певних правопорушень; з іншого боку – наявністю корупційних ризиків, обумовлених прогалинами та недосконалістю законодавства, а також відсутністю дієвого механізму реагування на встановлені факти впливу, тиску та інші форми втручання у службову діяльність особи.

Загалом розслідування корупційних, або таких, що пов'язані з корупцією, кримінальних правопорушень є складними з точки зору їх організації і тактики, оскільки, окрім вищезазначеного, це зумовлено рядом інших факторів, серед яких:

1) складність встановлення усіх співучасників учиненого кримінального правопорушення (слідчим/детективам зазвичай вдається притягти до кримінальної відповідальності лише посередників, оскільки, поверхове проведення досудового розслідування та недосконале дослідження об'єктивної сторони кримінального правопорушення не надає можливості встановити дійсних організаторів корупційних схем, а також усіх її учасників);

2) тривалість розслідування, що пов'язана із необхідністю проведення великої кількості слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій;

3) корупційним кримінальним правопорушенням властива особлива суспільна небезпека.

4) в окремих випадках, такі кримінальні правопорушення вчиняють через використання можливостей дистанційного придбання та реєстрації іноземних компаній із залученням номінальних директорів–іноземців. Розрахункові рахунки таких компаній зареєстровані на підставних осіб.

Досить часто до цього залучаються особи, які через скрутне матеріальне становище, за невелику плату надають для оформлення банківських документів свої паспорт та довідку про присвоєння реєстраційного номеру облікової картки платника податків та у подальшому документально стають бенефіціарами мільйонів гривень. Управління розрахунковими рахунками цих компаній здійснюється також дистанційно, з використанням сервісів, що забезпечують безпеку інтернет-з'єднання, анонімність та віртуальність місця перебування осіб, які здійснюють доступ до рахунків, а підставою для перерахування коштів є фіктивні договори, сторонами яких зазвичай є також компанії–нерезиденти. Осіб, які фактично здійснювали ці дії, а також їх фізичну локацію ідентифікувати досить складно.

Означувані кримінальні правопорушення в переважній більшості випадків супроводжуються спричиненням шкоди у великому та особливо великому розмірі, оскільки вчинення «дріб'язкових» кримінальних правопорушень загалом не «ліквідне» для корупціонерів, а організаторами цих кримінальних правопорушень передусім виступають особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

У цьому контексті Мельник М. І. слушно акцентує увагу на тому, що корупція буде існувати доти, доки буде існувати публічна влада. Відмінність різних держав у цьому плані полягає не у наявності чи відсутності корупції як такої, а в її масштабах, характері корупційних проявів, впливі корупції на економічні, політичні, правові та інші соціальні процеси. Несумлінні чиновники з'являтимуться завжди і намагатимуться скористатися можливостями публічної влади у своїх приватних цілях [88].

Якщо йдеться про зловживання впливом, то дане кримінальне правопорушення тісно пов'язане зі «співпрацею» членів організованих злочинних угруповань й корумпованих співробітників правоохоронних та контролюючих органів держави. Це фактично підтверджують і результати досліджень, проведених професоркою Корж В. П., відповідно до яких близько 90 % злочинних угруповань мають корумповані зв'язки у владно–управлінських структурах та правоохоронних органах [46]. З огляду на це, у законодавчому інструментарії, покликаному забезпечувати протидію корупції, ст. 369² КК України займає особливе місце. З одного боку, ця заборона активно затребувана на практиці, з іншого – включення її до КК України посилює казуїстичність останнього, частково створило надмірність законодавчого опису злочинної поведінки, пов'язаної з корупцією, і через недотримання в цьому разі засади правової визначеності суттєво ускладнило застосування КК України [29].

Таким чином, зважаючи на серйозну потребу в оптимізації досудового розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, нині особливою нагальністю вирізняється розроблення спеціальної методики, що має слугувати

своєрідним алгоритмом дій (інструментарієм для слідчого та інших компетентних суб'єктів, залучених до кримінального провадження) у типових слідчих ситуаціях. Однак її формування неможливо здійснити без з'ясування реального стану проблеми наукової розробленості, тим паче, що будь-яке правове дослідження базується в пергу чергу на аналізі вже наявних наукових позицій та систематизації теоретичних здобутків у відповідних галузях знань.

В етимологічному розумінні слово «методика» означає сукупність методів навчання чому–небудь, практичного виконання чого–небудь, а також наука про методи навчання. У термінологічних словникових визначеннях поняття «методика» наголошується на основних двох значеннях: «сукупність методів для оптимального проведення розслідування кримінальних правопорушень, взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи; вчення про методи викладання певної науки, предмета» [16, с. 193]. Як слушно зазначає Степанюк Р. Л., методика розслідування повинна містити описання найбільш ефективних методів, прийомів і способів здійснення тієї діяльності, що входить до поняття «розслідування», а рекомендації з формування методик розслідування, які сьогодні відносяться до загальних положень криміналістичної методики як розділу науки, являють собою методологію науково–практичного дослідження, систему теоретичних засад, способів і засобів організації відповідного різновиду науково–практичної діяльності [160, с. 80].

Загалом, проблеми методики розслідування кримінальних правопорушень досліджували вчені на різних етапах становлення й розвитку криміналістики. До прикладу, розроблення проблем криміналістичних методик радянського періоду стосувалося, як правило, окремих питань розслідування (попереднього слідства) кримінальних правопорушень згідно зі структурою Особливої частини КК УРСР 1960 р. Підвищений інтерес науковців до такого напряму криміналістики, як методика розслідування кримінальних правопорушень, пояснювався декількома причинами. По–перше, теоретичні основи криміналістичної методики довгі роки комплексно та всебічно не розроблялись,

що можна пояснити накопиченням, осмисленням, переробкою й адаптацією знань з галузі філософії, кібернетики, теорії управління й теорії інформації, інших природничих і гуманітарних наук, що зумовило оновлення, розширення, перегляд і систематизацію понятійного апарату цього розділу криміналістичної науки. По–друге, внаслідок зміни суспільно економічних відносин з'явилися нові види кримінальних правопорушень, що викликало необхідність наукової розробки численних нових (комплексних) і суттєво оновлених окремих (міжвидових, видових, підвидових) методик розслідування. По–третє, такі методики мали різну, часом недостатньо продуману структуру, що позначалося на їх змісті, теоретичному осмисленні та ефективності практичного застосування [100, с. 60].

Ретроспективний аналіз переконливо доводить, що процес формування теоретичних основ (засад) методик розслідування кримінальних правопорушень відбувався за трьома напрямками: по–перше, змінювались підходи до визначення поняття та структури відповідного розділу криміналістики; по–друге, виникали принципово нові методики; по–третє, неодноразово висловлювались пропозиції щодо формування окремих методик на рівні певних груп (комплексів, класів) кримінальних правопорушень тощо.

Танасевич В. Г. одним із перших відокремив загальні питання методики розслідування «укрупнених груп злочинів» та спеціальні методики [168]. Це по суті була перша класифікація у криміналістичній методиці. Автор обґрунтував положення про те, що процес розслідування різних за своєю кримінально–правовою характеристикою кримінальних правопорушень має спільні риси, хоча вчений так і не пояснив, що саме слід розуміти під терміном «укрупнені групи злочинів».

Пошук підстав для класифікації криміналістичних методик у різні часи здійснювали також Матусовський Г. А. [86], Шепітько В. Ю. [195] та інші вчені, зокрема Лузгін І. М., запропонували усі спеціальні методики класифікувати за ознаками кримінально–правової характеристики діянь, за особливостями вчинення кримінальних правопорушень у певній обстановці

(в умовах великого міста, у сільській місцевості, у прикордонних регіонах тощо), за ознаками суб'єкта (кримінальні правопорушення вчинені неповнолітніми, матеріально відповідальними особами тощо) [81].

Варто додати, що значну увагу проблемі класифікації методик приділяв також видатний криміналіст, заслужений діяч науки і техніки України Салтевський М. В., який і запропонував диференціювати спеціальні методики на типові та особливі. До типових він відносив такі, що ґрунтуються на кримінально–правовій класифікації (за ознаками родового та безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення), а до особливих – за іншими криміналістично значущими ознаками (наприклад, щодо місця вчинення кримінального правопорушення, характеристики особи злочинця, способу вчинення тощо). Водночас автор був переконаний в необхідності розподіляти спеціальні методики за рівнем конкретизації криміналістичних рекомендацій: на повні та скорочені (залежно від обсягу); одиничні й комплексні (останні пов'язані з розслідуванням двох і більше кримінальних правопорушень) [150].

Узагальнюючи наукові позиції щодо класифікації методик розслідування кримінальних правопорушень зазначимо, що серед дослідників цієї теми дискусивних коментарів значно більше, аніж узгоджених, загальноприйнятих визначень. По–перше, автори неоднорідно класифікують підстави для виокремлення рівнів розподілу методик, по–друге, не завжди вдало обирають підстави для такого розподілу (наприклад, беруть лише ситуації розслідування); по–третє, не у всіх класифікаціях прослідковується чітке співвідношення категорії «загальне», «особливе» й «окреме» [190].

Втім найбільш прийнятною та широковживаною в науці криміналістики є наступна класифікація методик: 1) видові (за видами кримінальних правопорушень); 2) внутрішньо–видові (підвиди чи різновиди), виділені з–поміж кримінальних правопорушень одного виду за криміналістично значущими ознаками; 3) міжвидові (або групові, комплексні) методики розслідування кримінальних правопорушень, в яких відображені рекомендації з розслідування комплексів взаємопов'язаних кримінально протиправних дій,

об'єднаних на підставі одночасного врахування кримінально–правових і криміналістичних критеріїв; 4) позавидові криміналістичні методики. В основу виділення відповідних методик покладено особливості суб'єкта кримінального правопорушення, вплив чинника часу, специфіку засобів вчинення кримінальних правопорушень тощо [49, с. 574].

Отже, базуючись на доктринальних положеннях криміналістики та актуальній слідчо–судовій практиці, вважаємо, що *методика розслідування зловживання впливом – це видова методика, науковий продукт та практичний інструментарій системи відомостей про кримінальну протиправну діяльність, що містить побудову описової моделі й розроблених на її основі рекомендацій щодо досудового розслідування, предмет якої визначається криміналістичною характеристикою, зміст охоплює пошуково–пізнавальні процеси, що впливають із тактичних завдань, а напрям і послідовність процесуальних дій обумовлені слідчою ситуацією початкового етапу розслідування.*

Враховуючи положення, що можуть бути застосовані для розслідування будь–якого кримінального правопорушення, більшість науковців до структури методики розслідування пропонує відносити: а) криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень; б) обставини, що потребують встановлення; в) особливості організації початкового етапу розслідування; г) типові слідчі ситуації та дії слідчого щодо їх розв'язання; ґ) типові версії та особливості планування розслідування; д) організацію і тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій [35, с. 138–235; 196, с. 335].

Про аналогічну структуру з деякими інтерпретаціями йдеться в наукових працях інших науковців [89; 201, с. 139–140]. Подібну структуру представив Щур Б. В., як от: а) криміналістична характеристика певного виду (групи) злочинів; б) обставини, що підлягають з'ясуванню; в) попередні дії слідчого до порушення кримінальної справи; г) типові слідчі ситуації та система версій початкового етапу розслідування; ґ) проміжні завдання та комплекси слідчих дій і оперативно–розшукових заходів початкового етапу розслідування; д) типові слідчі ситуації та система версій наступного етапу розслідування;

е) проміжні завдання та комплекси слідчих дій і оперативно–розшукових заходів наступного етапу розслідування; є) заходи усунення протидії розслідуванню злочинів; ж) профілактична діяльність слідчого [201, с. 139–140]. Втім більшість із цих положень, комплексів (алгоритмів) дій у зв'язку зі зміною законодавства втратили актуальність.

Аналогічну думку висловив Волобуєв А. Ф., вказавши, що до структури методики слід відносити: а) криміналістичну характеристику злочинів окремого виду (групи); б) порушення кримінальної справи і початковий етап розслідування; в) подальший етап розслідування; г) особливості проведення окремих слідчих дій; ґ) профілактичні дії слідчого під час розслідування злочинів певного виду чи групи [24]. Наведена структура виглядає цілком узгодженою, хоч і залишаються відкритими питання щодо значущості профілактичної діяльності слідчого в аспекті її специфічності щодо всіх окремих методик, оскільки відповідні вимоги у сучасному КПК України відсутні, так само, як і стадія порушення кримінальної справи.

В сучасних умовах, на думку Степанюка Р. Л., «суттєва зміна підходів до регламентації порядку досудового розслідування, повноважень його суб'єктів, правил провадження окремих СРД та інші новації кримінального процесу вимагають від криміналістичної науки перегляду багатьох усталених положень і рекомендацій, зокрема, у галузі методики розслідування певних видів кримінальних правопорушень, з метою їх приведення до відповідності із реаліями практики» [161, с. 236]. Автор звертає увагу на необхідність перегляду окремих теоретичних положень криміналістичної методики у зв'язку з трансформацією законодавства, слідчої та судової практики.

На нашу думку, структурно криміналістична методика має будуватися з позиції потреб «споживача». У зв'язку з цим доцільно виділяти такі її елементи, наявність яких дає можливість формулювати чіткі, практично орієнтовані рекомендації, необхідні саме для забезпечення процесу розслідування кримінальних правопорушень [160, с. 80]. Загалом, необхідно погодитися з Тіщенком В.В. та Бахіним В.П. щодо неможливості визначення єдиної

незмінної структури методики розслідування кримінальних правопорушень та стосовно того, що через криміналістичну методику реалізується криміналістична техніка та криміналістична тактика [50, с. 235; 174, с. 39]. Не враховуючи розбіжності у кількості складових елементів методики розслідування, можна ствердно говорити про єдність позицій науковців щодо обов'язкової наявності в будь-якій методиці двох складових: інформаційно-довідкової, до якої відносять криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, і конкретно-рекомендаційної, що вміщує положення щодо безпосередньо процесу розслідування.

З огляду на результати проведеного аналізу наукових поглядів щодо елементів структури видових методик пропонуємо в методиці розслідування зловживання впливом виокремити такі структурні елементи:

- 1) криміналістична характеристика зловживання впливом;
- 2) початковий етап розслідування зловживання впливом;
- 3) проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування зловживання впливом.

Без сумніву, з наведеного переліку найбільш значущим та наповненим інформаційним змістом є криміналістична характеристика, яку переважна більшість науковців вважають основою для побудови окремих методик розслідування кримінальних правопорушень, враховуючи принципи: а) законності; б) наукової обґрунтованості; в) обумовленості її характеру та змісту обставинами, що необхідно встановити; г) поетапності розслідування, що відображає особливості виявлення і збирання доказової інформації; г) оптимальної організації і тактики проведення необхідних СРД і НСРД, інших процесуальних дій, що забезпечують вирішення завдань кримінального провадження; д) комплексного використання засобів та можливостей для швидкого і повного вирішення завдань кримінального провадження [49, с. 570].

На думку опитаних правоохоронців (23 % респондентів) дослідження криміналістичного спрямування, що раніше здійснювалися з метою розроблення прикладних рекомендацій щодо розслідування окремих видів

кримінальних правопорушень, сьогодні фактично перетворились на безсистемне зведення кримінально–правових, кримінологічних і кримінально–процесуальних аспектів характеристики окремих діянь (додаток Б). Для уникнення подібних помилок повинен простежуватися взаємозв'язок слідчо–прокурорської практики із запропонованою методикою, беручи до уваги такі ключові положення: 1) дані слідчої практики є основою для пізнання закономірностей злочинної діяльності, форм її прояву, а також для досвіду розслідування кримінальних правопорушень; 2) потреби практики визначають початкові завдання щодо її розробки та подальшого вдосконалення; 3) відповідні методичні рекомендації повинні пройти перевірку практикою та дістати підтвердження своєї ефективності або неповноти та необґрунтованості.

Враховуючи те, що криміналістика в частині досудового розслідування кримінальних правопорушень тісно пов'язана з іншими галузями права, то у процесі дослідження їх необхідно розглядати більш детально. Відтак положення кримінального права, що встановлюють караність діянь і характер обставин, котрі визначають відповідальність, є похідною розробки окремих методик розслідування й орієнтиром для визначення предмета доказування щодо конкретних видів кримінальних правопорушень [56, с. 299]. Врахування норм кримінального законодавства та положень кримінального права необхідне під час розробки криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, розподілі їх на види, підвиди (групи) [76, с. 79].

Кримінологічна характеристика доповнює криміналістичну і включає до методики досудового розслідування інформацію про опис генезису кримінального правопорушення, його причини та умови вчинення, застосування заходів щодо їх усунення, частоти повторюваності, особу правопорушника, потерпілого та розподіляє кримінальне правопорушення за іншими ознаками, наприклад, часом, географією тощо. Практичне значення цих даних полягає в тому, що під час досудового розслідування зловживання впливом, зіставлення наявної інформації (що, де, коли, яким чином, за яких обставин тощо) з системою узагальнених відомостей (наукових даних) про

зловживання впливом дозволяє висунути версії, сформувавши план розслідування, провести необхідні СРД для встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні [49, с. 571].

Необхідно додати, що норми кримінального процесуального права, що регламентують порядок кримінального провадження, теж впливають на зміст методики розслідування зловживання впливом. Наприклад, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості вкрай затребуваним є проведення процесуальних дій в режимі відеоконференції, що з одного боку забезпечує оперативність судового провадження, а з іншого – безпеку осіб, учасників кримінального провадження, зокрема, викривачів корупції тощо. Слід звернути увагу, що набуття чинності нового КПК України 2012 року [74] поставило перед криміналістикою нові завдання, пов'язані з теоретичним та прикладним переосмисленням застосування концептуальних новел і криміналістичних засобів і методів, а також тактики проведення окремих СРД.

Завдання методики розслідування зловживання впливом виникають із загальних завдань кримінального провадження, сформульованих у ст. 2 КПК України, і можуть бути поділені на дві групи:

1) загальні: а) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; б) забезпечення правильного застосування законів і підзаконних актів; в) швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень; г) усебічне, повне, об'єктивне дослідження всіх обставин кримінального правопорушення й притягнення винних до кримінальної відповідальності;

2) спеціальні: а) розробка наукових рекомендацій з ефективного розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; б) з'ясування значення обставин, що підлягають встановленню, для процесу доказування; в) вивчення й узагальнення практики використання оперативних даних у процесі розслідування; г) розробка найбільш раціональних форм взаємодії слідчого з іншими службами і підрозділами правоохоронних органів;

г) розробка профілактичних заходів запобігання вчиненню окремих видів кримінальних правопорушень.

Отже, розслідування зловживання впливом має свою специфіку і потребує як змістовних знань у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, так і обрання правильних алгоритмів дій суб'єктів сторони обвинувачення для організації і проведення розслідування. Однак проблемні питання розслідування даного кримінального правопорушення науковці різних часів розглядали фрагментарно. Комплексне дослідження, яке дало б змогу розв'язати низку невирішених наукових і практичних завдань, а також сформулювати криміналістичні рекомендації щодо розслідування зловживання впливом, відсутнє. Саме тому в правозастосовній діяльності цьому напрямку існує низка невирішених питань, які потребують глибокого й усебічного вивчення з метою розроблення ефективної методики. Основу методики становлять методичні рекомендації і з огляду на потенційне їх використання практиками, спрямовані вони на вдосконалення організації і тактики розслідування кримінальних правопорушень, що власне і обумовлює необхідність подальшого наукового пошуку.

1.2. Криміналістична характеристика зловживання впливом

Характеристика – один із прийомів ознайомлення з предметом, сутність якого полягає у виявленні відмінних його якостей і властивостей, що мають певне значення [16, с. 1195]. Характеристику як логічний прийом застосовують у різних сферах життя та у різних галузях знань. Широкого поширення вона дістала і в криміналістиці у вигляді криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. Однак здебільшого питання поняття та змісту криміналістичної характеристики залишаються дискусійними у науці, що певним чином ускладнює теоретичне сприйняття цієї категорії більшістю молодих учених і практичних працівників [202].

На нашу думку, для більш повного та об'єктивного визначення сучасного стану розробки проблеми криміналістичної характеристики зловживання впливом, слід звернутися до історії її зародження, як елемента методики розслідування. З'явившись в кінці 60-х років, поняття «криміналістична характеристика» привернуло до себе увагу багатьох провідних вчених-криміналістів, які досліджували теоретичні та практичні питання методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [54, с. 34].

Аналітичний огляд результатів досліджень науковців стосовно трактування досліджуваного поняття дає змогу дійти висновку, що вчені-криміналісти так і не досягли однотайності в баченні змісту й категорій, які охоплює зазначена конструкція, проте єдність наукових поглядів у даному напрямку вкрай важлива, адже під час розробки та формуванні методики розслідування різних видів кримінальних правопорушень вчені-криміналісти так чи інакше завжди враховують дані, що входять до складу елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень [3, с. 112–114; 24, с. 142; 82, с. 10; 51, с. 127].

Визначення поняття криміналістичної характеристики має вагоме наукове значення. Розробка чіткого понятійного апарату є ключовим завданням науки, оскільки сприяє встановленню сталих кореляційних зв'язків між її елементами, формуванню обґрунтованих версій у ході досудового розслідування та ефективному плануванню проведення СРД [202].

Як уже було зазначено, вчені-криміналісти, які досліджують проблеми криміналістичної характеристики, не завжди однаково підходять до визначення її поняття та системи. Наприклад, Салтевський М.В. зазначав, що криміналістична характеристика – це видова модель, яка дозволяє прогнозувати, будувати найбільш обґрунтовані версії щодо обставин конкретної події (особи, способу вчинення кримінального правопорушення, засобів кримінального правопорушення та іншого) [151, с. 148–151]. Сабадаш В. П. та Ларін М. О. визначають криміналістичну характеристику як типову інформаційну систему, що містить дані про ключові елементи

механізму злочинної поведінки і слугує основою для планування розслідування і висунення слідчих версій [148].

Кузьмічов В. С. стверджує, що криміналістична характеристика – це своєрідна інформаційна модель, яка являє собою якісно–кількісний опис типових ознак конкретного виду (групи) кримінальних правопорушень. При цьому, науковець звертає увагу на те, що особливе значення криміналістична характеристика кримінальних правопорушень набуває на початковому етапі досудового розслідування для визначення основних його напрямків та висунення обґрунтованих версій. На подальших етапах розслідування виявляються лише окремі елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, а повна їх сукупність встановлюється під кінець розслідування [166, с. 252].

Шепітько В. Ю. визначив криміналістичну характеристику як систему відомостей про значущі ознаки кримінальних правопорушень певного виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і допомагає у побудові та перевірці слідчих версій під час розслідування кримінальних правопорушень. Метою цієї системи є оптимізація процесу розкриття і розслідування кримінального правопорушення [91].

Кубрак І. М., розмежовуючи поняття криміналістичної характеристики на загальну криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень і конкретну характеристику, що стосується окремого виду або групи схожих за кримінально–правовими ознаками кримінальних правопорушень, розглянув конкретну криміналістичну характеристику як систему відомостей про сукупність криміналістично значущих ознак, згрупованих залежно від типових особливостей виду або групи кримінальних правопорушень і відображення сторін їхнього механізму в обумовлених життєвих ситуаціях і матеріальній обстановці, в яких вони відображаються [76, с. 16].

Зважаючи на різні думки науковців з приводу визначення поняття криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, у кожному погляді вчених–криміналістів простежується одна мета – сформулювати

об'єктивне уявлення про кримінальне правопорушення і вказати ті його риси, що є відправними для методики розслідування.

На основі проведеного аналізу наукової літератури, можна констатувати, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень це: 1) сукупність даних (відомостей), інформація про кримінальні правопорушення, які характеризуються, і певні, пов'язані із ними явища; 2) сукупність (система) ознак властивостей, слідів кримінального правопорушення; 3) інформація, що має криміналістичне значення; 4) характеристика конкретного кримінального правопорушення і наукова абстракція двох рівнів, що виділяє типові ознаки певних категорій кримінальних правопорушень (видів і груп) і кримінальних правопорушень взагалі; 5) важливий елемент окремої методики розслідування.

Таким чином, криміналістична характеристика служить «стержнем» методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, для якої головними завданнями є: 1) розкрити фактичний зміст будь-якої конкретної події і сукупності супровідних обставин як системи послідовних у просторі та часі дій суб'єкта; 2) пояснити механізм утворення слідів під час вчинення конкретного кримінального правопорушення, вказуючи на його закономірності, можливі варіанти слідів і їхній зв'язок між собою; 3) визначати шляхи доказування того або іншого кримінального правопорушення у всій сукупності обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні; 4) розмежувати етапи досудового розслідування кримінального правопорушення (етапи доказування) залежно від вирішуваних на кожному етапі специфічних задач [163].

Практичне значення криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, зокрема і криміналістичної характеристики зловживання впливом, полягає в тому, щоб служити слідчому своєрідним трафаретом, який дозволяє: 1) визначати, чи містяться в даній події ознаки кримінального правопорушення; 2) прогнозувати сутність цієї події і супутніх їй обставин; 3) обґрунтовано припускати зміст і форми тих слідів, що могли і повинні були залишитися в результаті кримінального правопорушення, і причинно

пов'язаних з ним передуючих і подальших обставин; 4) конкретизувати повноту зібраної у кримінальному провадженні доказової інформації і проводити їх аналіз та оцінку; 5) планувати і здійснювати цілеспрямовані заходи з дослідження події, що припускають пошук, фіксацію і процесуальне закріплення цих слідів [151, с. 100].

Прийнято виокремлювати: а) загальну криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень; б) криміналістичну характеристику окремих груп кримінальних правопорушень; в) індивідуальну криміналістичну характеристику конкретного виду кримінального правопорушення. Загальна криміналістична характеристика кримінальних правопорушень розглядається як загальне поняття, а саме як вищий рівень абстракції, що застосовується до цієї наукової категорії. Слід погодитися із Весельським В. К. та Матусовським Г. А., котрі загальну криміналістичну характеристику розглядають як опис загальних ознак, що властиві всім кримінальним правопорушенням [17, с. 55]. Загальна криміналістична характеристика має концептуальне значення у розумінні самої ідеї досліджуваного явища, усвідомлення її значення для розвитку криміналістичної методики і її практичного використання у процесі розслідування [86, с. 55]. З одного боку, вона має абстрактний характер, а з іншого – загальне криміналістичне значення і є методологічною основою для дослідження криміналістичних характеристик окремих видів та груп кримінальних правопорушень.

Криміналістична характеристика груп кримінальних правопорушень відноситься до рівня, який має меншу ступінь абстракції. В основі цього рівня криміналістичної характеристики повинні знаходитися положення загальної теорії криміналістики та конкретний передовий досвід слідчої та судової практики. Водночас, індивідуальна криміналістична характеристика окремих видів кримінальних правопорушень (в тому числі і зловживання впливом) являє собою поєднання вичерпних даних про розслідуване суспільно–небезпечне діяння; у ній відтворюються індивідуальні ознаки цього діяння. Скригонюк М. І., на нашу думку, вдало зробив висновок про те, що

криміналістична характеристика окремих видів злочинів – це систематизований комплекс узгоджених наукових положень, рекомендацій – засобів, прийомів, методів, щодо ефективного розкриття і розслідування певних злочинів, утворений з урахуванням притаманних їм кримінально–правових ознак та процесуальних, організаційно–управлінських, психологічних особливостей (у тому числі ознаки суб’єкта злочину, його мотиви, предмет посягання, обстановка, злочинні способи тощо) [155, с. 252].

З урахуванням вищезазначеного у криміналістичній характеристиці зловживання впливом необхідно чітко розмежовувати: а) теоретичну концепцію як основу формування методики розслідування кримінального правопорушення передбаченого ст. 369² КК України; б) робочий інструмент досудового розслідування як систему зібраних і узагальнених даних про криміналістично значимі ознаки цього виду кримінального правопорушення.

Криміналістична характеристика зловживання впливом або будь–якого іншого кримінального правопорушення, завжди хоч і індивідуальна, але в той же час відноситься до певної визначеної групи або виду кримінальних правопорушень, в нашому випадку, кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг [70].

З урахування зазначених положень, а також особливостей кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України нами було розроблено авторське визначення криміналістичної характеристики зловживання впливом.

Отже, криміналістична характеристика зловживання впливом – це сукупність відомостей, розроблених наукою і практикою, що відрізняє це злочинне діяння від інших видів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг, і визначає програму процесуальних дій, спрямованих на всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин вчинення таких кримінально–караних діянь, надання їм належної правової оцінки, а також сприяє всебічній, повній,

об'єктивній оцінці слідчої ситуації, що склалася, й визначає перспективно–прогностичний напрям ходу досудового розслідування.

Структура криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень передбачає наявність певних елементів. На думку більшості науковців [35; 84; 139; 157; 201; 201; 157], основними елементами криміналістичної характеристики є сукупності ознак, що визначають: 1) спосіб учинення кримінального правопорушення; 2) місце та обстановку; 3) час учинення кримінального правопорушення; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет протиправного посягання; 6) особу потерпілого (жертви); 7) особу правопорушника; 8) типові сліди кримінального правопорушення. Не всі перелічені елементи мають однакову роль в різних видах кримінальних правопорушень. Одні з них набувають першорядного значення, інші, навпаки, відходять на другий план, або навіть відсутні (наприклад, існують кримінальні правопорушення, що не мають певного місця їх учинення або в яких відсутня особа потерпілого) [64, с. 11; 73, с. 364].

Бахін В. П. і Лук'янчиков Б. Є. слушно зазначають, що це найбільш типовий набір криміналістично значущих ознак, які покликані забезпечити службову функцію криміналістичної характеристики [9].

Певні особливості має і структура криміналістичної характеристики зловживання впливом.

Основними елементами криміналістичної характеристики зловживання впливом нами визначені наступні:

- 1) предмет протиправного посягання (неправомірна вигода);
- 2) спосіб учинення кримінального правопорушення;
- 3) типова слідова картина (будь–які зміни матеріального (навколишнього) середовища, що виникли в результаті вчинення кримінального правопорушення і є його наслідками (комплекс матеріальних та ідеальних слідів, що притаманні зловживанню впливом та певним способам і етапам його вчинення));

4) характеристика особи правопорушника (фізичні та соціально-демографічні дані, а також негативні чинники, що мали вплив на формування і здійснення злочинної поведінки тощо).

Необхідно зазначити, що зазначені елементи криміналістичної характеристики зловживання впливом пов'язані між собою кореляційними зв'язками, які відображають динамічний характер, обумовлений послідовним розміщенням елементів відповідно до черговості розгортання злочинної діяльності [189, с. 35].

Зрозуміло, що узагальнені дані про зловживання впливом не можуть виступати як універсальний стовідсотковий засіб досудового розслідування, оскільки вони – відображення типового, а кожне вчинене кримінальне правопорушення інколи буває настільки індивідуальним, що у ряді випадків може не мати аналогів у минулому. Однак у переважній більшості випадків типове має місце, саме тому матеріали криміналістичної характеристики надаватимуть практичну допомогу уповноваженим на проведення досудового розслідування [177, с. 164].

Отже, незважаючи на існування системи антикорупційних механізмів та розбудову антикорупційних органів, удосконалення наявних інструментів та впровадження нових все ще потребують неабияких зусиль із метою забезпечення доброчесності представницьких органів та публічної служби. Одним із таких інструментів є якісно розроблена та впроваджена у практику правоохоронних органів методика розслідування зловживання впливом з її центральною ланкою – криміналістичною характеристикою.

Значення криміналістичної характеристики зловживання впливом, по-перше, полягає у тому, що вона призначена для побудови загальних та окремих версій у системі заходів щодо ефективної організації та планування досудового розслідування, особливо на початковому етапі, а, по-друге, знання змісту окремих її елементів і наявних між ними взаємозв'язків може використовуватися слідчим (детективом) та прокурором для ефективного

здійснення досудового розслідування у спосіб та порядок, передбачений КПК України.

1.2.1. Предмет протиправного посягання

Відомості щодо предмета протиправного посягання зловживання впливом, передусім, вказують на напрям кримінально–протиправної діяльності, що має значення для встановлення способів учинення кримінального правопорушення й особи правопорушника. Крім того, вчиняючи дії, спрямовані на досягнення протиправного результату, підозрюваний залишає на предметі посягання сліди або самі предмети можуть залишати сліди на правопорушнику, його одязі, засобах транспортування, предметах навколишньої обстановки [206].

Шеремет А. П. слушно наголошує на тому, що ознаки предмета мають значення для компенсації матеріальних збитків, завданих кримінальним правопорушенням [196, с. 343].

Як уже було раніше зазначено, предметом протиправного посягання зловживання впливом є неправомірна вигода. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» неправомірна вигода – це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь–які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав [122].

Законодавче визначення цього поняття характеризується шляхом вказівки на: 1) перелік цінностей (благ), що є різновидами такої вигоди: грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи; 2) перелік можливих діянь із цими цінностями – їх обіцяють, пропонують, надають або одержують; 3) незаконність таких діянь – їх вчиняють без законних на те підстав; 4) відсутність належної грошової компенсації за зазначені цінності – їх

обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову.

Під *грошовими коштами* розуміється готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання [128]. Відповідно до ст. 192 Цивільного Кодексу України грошима (грошовими коштами) є гривня й іноземна валюта [184].

Відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції» поняття «валютні цінності» означає, зокрема:

1) національна валюта (гривня): а) грошові знаки грошової одиниці України – гривні у вигляді банкнот, монет, у тому числі обігових, пам'ятних та ювілейних монет, і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу; б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у гривні; в) електронні гроші, номіновані у гривні [113];

2) іноземна валюта: а) грошові знаки грошових одиниць іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави або групи іноземних держав, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу; б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема у спеціальних правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті; в) електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах [113];

3) банківські метали; поняття «банківські метали» вживається у значенні, визначеному Законом України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними», відповідно до якого під банківськими металами слід розуміти золото, срібло, платину, метали платинової групи,

доведені (афіновані) до найвищих проб у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів [117].

Згідно з ч. 1 ст. 190 ЦК України *майном* як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [184]. Такі речі можуть бути предметом різних цивільно–правових (купівлі–продажу, дарування, найму тощо), так само, як і господарсько–правових (поставки, енергопостачання тощо) договорів.

Переваги – особливі привілеї, що створюють додаткові можливості для конкретних осіб, які вигідно відрізняють їх від інших. До переваг можна віднести, наприклад, безпідставне надання чергової відпустки в літній період всупереч встановленому графіку.

Пільги – додаткові права або повне чи часткове звільнення від виконання певних обов'язків, що надаються окремим категоріям осіб (наприклад, звільнення від сплати комунальних платежів у будинках відомчого житлового фонду). *Послуги* – діяльність виконавця з надання замовнику певного блага, яке споживається в процесі вчинення цієї діяльності. Послуги можуть бути матеріального (наприклад, ремонт квартири, транспортного засобу, побутової техніки) або нематеріального характеру (перевірка приміщення на наявність спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, надання професійних консультацій).

Нематеріальні активи – право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами.

Відповідно до п. 138.3.4 п. 138.3 ст. 138 Податкового кодексу України перелічені шість груп нематеріальних активів:

1) права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище);

2) права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою відповідно до закону, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);

3) права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;

4) права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, в тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;

5) авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (баз даних), фонограми, відеограми, передач (програм) організацій мовлення тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;

6) інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

Необхідно додати, що у п. 14.1.40. п. 14.1 ст. 14 ПК України називається ще один вид нематеріального активу – гудвіл (вартість ділової репутації) [103].

Обіцянка, пропозиція, надання або одержання вказаних цінностей (благ) безоплатно означає, що за них не отримують будь-яку грошову або іншу компенсацію їх вартості. Для встановлення заниженого вартісного визначення цінностей (благ) потрібно використовувати поняття ціни, яка є нижчою за мінімальну ринкову. Така ціна повинна бути нижчою від ринкової ціни, під якою розуміють ціну, за якою товари (роботи, послуги) передаються іншому власнику за умови, що продавець бажає передати такі товари (роботи, послуги),

а покупець бажає їх отримати на добровільній основі, за умов, що обидві сторони є взаємно незалежними юридично та фактично, володіють достатньою інформацією про такі товари (роботи, послуги), а також про ціни, що склалися на ринку ідентичних (а за їх відсутності – однорідних) товарів (робіт, послуг) у порівняних економічних (комерційних) умовах [93, с. 905–907].

Таким чином, неправомірна вигода зазвичай має економічний або фінансовий характер, однак може бути й нематеріальною. Важливо, щоби правопорушник (чи будь-яка інша особа, як-от близька особа) у підсумку виявився у вигіднішому становищі, ніж перед вчиненням кримінального правопорушення і таке поліпшення його становища не було правомірним.

За результатами аналізу 76 кримінальних проваджень за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України нами було встановлено, що при вчиненні зловживання впливом, предметами неправомірної вигоди, зазвичай, були готівкові та безготівкові кошти (82 %), рухоме та нерухоме майно (16 %), а також цінні папери (2 %) (додаток В).

Отже, на нашу думку, предмет протиправного посягання в загальній структурі криміналістичної характеристики розглядуваного виду кримінального правопорушення посідає ключове місце, оскільки його ознаки дозволяють безпомилково кваліфікувати злочинне діяння, виявити зв'язки з особою правопорушника (на підставі його інтересів та потреб), і в подальшому побудувати слідчі версії та визначити шляхи розслідування з метою встановлення всіх обставин кримінального правопорушення.

1.2.2. Спосіб учинення

Спосіб учинення кримінального правопорушення в структурі будь-якої криміналістичної характеристики посідає особливе місце. Не є виключенням і розслідування зловживання впливом, оскільки багатоманітність способів вчинення цього кримінального правопорушення дає можливість виокремити

певні кореляційні зв'язки між ним та іншими елементами криміналістичної характеристики: особою правопорушника, типовою «слідовою» картиною, предметом протиправного посягання тощо. Крім цього, важливість дослідження способу вчинення обумовлена ще рядом обставин, зокрема: а) спосіб учинення кримінального правопорушення входить до числа обставин, що підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 91 КПК України) [74]; б) знання способів приховування зловживання впливом сприяє розробці рекомендацій з виявлення ознак кримінального правопорушення, його своєчасному виявленню та розслідуванню; в) дослідження способів учинення зловживання впливом і приховування його слідів має істотне запобіжне значення, оскільки їх узагальнення та аналіз дозволяють виявляти обставини, що сприяють вчиненню цього кримінального правопорушення [209].

У сімдесятих роках ХХ століття почалися дослідження цієї важливої криміналістичної категорії з позицій системно–структурного та системно–функціонального підходів та розробка на основі отриманих результатів наукового поняття. Вітчизняний вчений–криміналіст Салтевський М. В. під способом вчинення кримінального правопорушення розуміє комплекс причинно і функціонально пов'язаних довільних (і частково мимовільних) цілеспрямованих дій правопорушника [151, с. 421]. Дещо схожої думки дотримується і Зав'ялов С. М., який визначає спосіб учинення кримінального правопорушення як систему взаємопов'язаних, спрямованих на досягнення мети кримінального правопорушення, дій суб'єкта (або утримання від них), що вчиняються в певній послідовності, із застосуванням різних знарядь і засобів [36, с. 7].

При цьому варто зазначити і позицію Чернявського С. С., котрий вважає, що спосіб вчинення є об'єктивно і суб'єктивно детермінованою системою дій (операцій, механізмів, прийомів) поведінки суб'єкта в процесі підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення, кожна з яких залишає специфічні сліди, що дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів і засобів отримувати уявлення про сутність події,

яка мала місце, встановити особу злочинця і його причетність до злочинної події, а також визначити найоптимальніші шляхи вирішення завдань досудового розслідування [191, с. 55–56].

Способи вчинення зловживання впливом різноманітні і охоплюють широкий спектр, передусім, активних (результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень за фактом вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень в період 2017–2024 рр. показало, що в 100 % випадках, відповідні протиправні діяння мали активний характер) (додаток В), завідомо протиправних дій, що порушують обов'язкові до виконання правові норми, правила, інструкції, положення.

Насамперед необхідно звернути увагу, що зміст поняття «вплив» законодавець жодним чином не обмежує лише «впливом з використанням влади або службового становища», що є тільки одним із способів вчинення цього кримінального правопорушення. Такий вплив полягає в тому, що службова особа, завдяки своєму становищу, вживає ряд заходів для вчинення протиправних дій іншими особами (не підпорядкованими їй і такими, що не перебувають у службовій залежності), використовуючи службовий авторитет, свої зв'язки зі службовими особами, інші можливості, обумовлені займаною посадою [110].

У структурі способу вчинення зловживання впливом ми виділяємо способи готування, способи вчинення і способи приховування даного кримінального правопорушення.

Найбільш поширеними способами готування до зловживання впливом ми визначаємо наступні:

- обрання сфери суспільних відносин, стосовно яких особа може вплинути на службову особу, уповноважену використовувати надану їй владу чи службове становище; або конкретного юридичного факту, у зв'язку з яким виникають передумови до вчинення кримінального правопорушення;
- пошук співучасників, зокрема, посередників для передання чи одержання неправомірної вигоди;

- вчинення конкретних дій із використанням наданої влади, службового становища, використанням будь-яких інших зв'язків, з метою створення реальних негативних наслідків для того, щоб примусити особу погодитися надати неправомірну вигоду;
- імітація несприятливих наслідків у разі, якщо особа відмовляється надати неправомірну вигоду;
- обрання та неухильне дотримання способів конспірації (виключення під час спілкування з іншими особами будь-якого згадування про грошові кошти, шляхом заміни їх зашифрованими словами або словосполученнями, тощо);
- ведення переговорів з особою, яка надає неправомірну вигоду, про розмір, форму, місце передачі предмета кримінального правопорушення та про інші значимі умови;
- узгодження місця й часу одержання неправомірної вигоди, вивчення місцевості, вибір точки попереднього спостереження, шляхів укриття на випадок затримання або можливості позбутися чи знищити предмет кримінального правопорушення;
- забезпечення алібі в разі затримання на місці вчинення кримінального правопорушення, у тому числі боргові розписки або інші подібні документи;
- підготовка транспортних засобів для швидкого зникнення з грошима або іншими цінностями;
- обрання посередників серед колег, родичів і знайомих з інформуванням або без надання їм інформації про заплановане одержання неправомірної вигоди тощо;
- ведення необхідних переговорів з особою, відносно якої необхідно здійснити вплив щодо прийняття останньою відповідного рішення [209].

Щодо способів вчинення зловживання впливом, то слід зазначити, що досить часто вони є замаскованими та технологічними. З об'єктивної точки зору зловживання впливом полягає у:

1. Діях відносно особи, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за неправомірну вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, а саме у: а) пропозиції неправомірної вигоди; б) обіцянці такої вигоди; в) наданні останньої (ч. 1 ст. 369² КК України).

Типовим прикладом є вирок Баштанського районного суду Миколаївської області від 10 січня 2022 року: *в період часу з 01.10.2021 року по 20.10.2021 року у невстановленому місці у ОСОБА_1 виник злочинний умисел, спрямований на здійснення пропозиції надання неправомірної вигоди у сумі 15000 грн. начальнику Баштанського РВП ГУНП в Миколаївській області ОСОБА_2, за вплив останнім на прийняття рішень підлеглими поліцейськими СРПП Баштанського РВП ГУНП в Миколаївській області, а саме невжиття заходів реагування щодо незаконного видобутку ОСОБА_1 корисних копалин та незупинки робіт по видобутку та транспортуванню видобутого піску.*

Для цього ОСОБА_1 20.10.2021 року о 15:20 год., перебуваючи на особистому прийомі ОСОБА_2, зустрівся з останнім у кімнаті прийому громадян адміністративної будівлі Баштанського РВП ГУНП в Миколаївській області за адресою: м. Баштанка, вул. Семена Бойченка, 5, де реалізував свій злочинний умисел, направлений на вчинення пропозиції надання неправомірної вигоди у сумі 15000 грн ОСОБА_2 за вплив останнім на прийняття рішень підлеглими поліцейськими СРПП Баштанського РВП ГУНП в Миколаївській області щодо невжиття заходів реагування щодо незаконного видобутку ОСОБА_1 корисних копалин та не зупинки робіт по видобутку та транспортуванню видобутого піску.

ОСОБА_2 розуміючи, що ОСОБА_1 вчиняє дії, направлені на надання йому неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішень підлеглими працівниками СРПП Баштанського РВП ГУНП в Миколаївській області, щодо невжиття заходів реагування щодо незаконного видобутку ОСОБА_1 корисних копалин та незупинки робіт по видобутку та транспортуванню видобутого піску, чим вчиняє злочин, дотримуючись принципів чесного, неупередженого і

гідного виконання своїх обов'язків поліцейського, повазі до честі і гідності поліцейського, з метою викриття злочинних намірів та притягнення до кримінальної відповідальності ОСОБА_1 20.10.2021 звернувся із відповідною заявою до правоохоронних органів.

У подальшому ОСОБА_1, продовжуючи реалізовувати свій злочинний умисел, 03.11.2021 року приблизно о 14:00 год., перебуваючи в приміщенні Баштанського РВП ГУНП в Миколаївській області за адресою: м. Баштанка, вул. Семена Бойченка, 5, зайшов до кабінету ОСОБА_2 та особисто, в усній формі, звернувся до останнього та надав йому неправомірну вигоду в сумі 15000 гривень за вчинення впливу ОСОБА_2 на прийняття рішень підлеглими працівниками СРПП Баштанського РВП ГУНП в Миколаївській області щодо невжиття заходів реагування щодо незаконного видобутку ОСОБА_1 корисних копалин та незупинки робіт по видобутку та транспортуванню видобутого піску.

Після зустрічі ОСОБА_2 та ОСОБА_1 та фактичної передачі неправомірної вигоди, останній був затриманий співробітниками правоохоронних органів. Таким чином, ОСОБА_1 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч.1 ст. 369–2 КК України – пропозиція та надання неправомірної вигоди особі, яка обіцяє (погоджується) за таку вигоду вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави [19];

2. Діях особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави: а) прийнятті нею пропозиції неправомірної вигоди; б) прийнятті обіцянки такої вигоди; в) одержанні останньої для себе чи третьої особи; г) пропозиції здійснити вплив за надання зазначеної вигоди; г) обіцянці здійснити такий вплив (ч. 2 ст. 369² КК України).

Типовим прикладом є вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 24 грудня 2021 року: ОСОБА_1 відповідно до наказу заступника директора Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації ОСОБА_2 № 148–ос від

02.10.2020 призначений з 02.10.2020 в порядку переведення на посаду начальника управління дозвільної діяльності та оцінки впливу на довкілля Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації.

Таким чином, ОСОБА_1, обіймаючи вищезазначену посаду, будучи службовою особою, яка відповідно до ч. 2 примітки ст. 368 КК України займає відповідальне становище, якому присвоєно 5 ранг державного службовця (категорія «Б»), наділеною організаційно-розпорядчими функціями, будучи згідно з п.п. «в», «и» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» суб'єктом відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, порушуючи обмеження щодо використання службового становища, встановлені ст. 22 Закону України «Про запобігання корупції», всупереч інтересам служби, діючи умисно, з метою власного збагачення, прийняв пропозицію та в подальшому одержав неправомірну вигоду для себе за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави.

Так, 28.09.2020 у невстановлений досудовим розслідуванням час представник за довіреністю ФОП ОСОБА_3 – ОСОБА_4 прибув до приміщення Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації, що розташоване за адресою: м. Вінниця, вул. Соборна, 15–А, де звернувся до начальника управління дозвільної діяльності та оцінки впливу на довкілля Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації ОСОБА_1 з метою з'ясування обставин видачі дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами ФОП ОСОБА_3.

Під час розмови ОСОБА_1, який є службовою особою, що займає відповідальне становище, умисно, з корисливих мотивів, прийняв пропозицію від ОСОБА_4 щодо одержання неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функції держави, тобто заступником директора Департаменту агропромислового розвитку, екології

та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації ОСОБА_2 про видачу дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами ФОП ОСОБА_3, шляхом надання вказівок працівникам очолюваного ним управління дозвільної діяльності та оцінки впливу на довкілля Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації про підготовку погоджувальних документів, необхідних для видачу такого дозволу.

У подальшому, 24.12.2020 о 12:00 год. ОСОБА_1, перебуваючи у приміщенні службового кабінету № 303 Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації, що розташоване за адресою: м. Вінниця, вул. Соборна, 15–А, одержав для себе неправомірну вигоду від ОСОБА_4 за вплив на працівників очолюваного ним управління дозвільної діяльності та оцінки впливу на довкілля Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації при підготовці погоджувальних документів та на заступника директора Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації ОСОБА_2 про прийняття рішення про видачу дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами ФОП ОСОБА_3 в розмірі 2000 доларів США [20].

3. Діях особи, поєднаних із вимаганням неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави: а) прийнятті нею пропозиції неправомірної вигоди; б) прийнятті обіцянки такої вигоди; в) одержанні останньої для себе чи третьої особи (ч. 3 ст. 369² КК України) [93, с. 910].

Типовим прикладом є судове рішення Городоцького районного суду Хмельницької області від 22 листопада 2021 року: *ОСОБА_1 обвинувачується органами досудового розслідування у вчиненні злочину, передбаченому ч.3 ст.369–2 КК України, а саме у тому, що він, будучи секретарем Кам'янець–Подільського міськрайонного суду Хмельницької області, діючи у порушення*

вимог ст. ст. 19, 68 Конституції України, ст. 8 Закону України «Про державну службу», посадової інструкції секретаря Кам'янець–Подільського міськрайонного суду Хмельницької області, затвердженої 30.12.2016 керівником апарату вказаного суду ОСОБА_2, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, передбачаючи настання суспільно–небезпечних наслідків та бажаючи їх настання, тобто діючи із прямим умислом, із корисливих мотивів та з метою особистого незаконного збагачення, у період з 28.03.2018 по 30.03.2018 вимагав у ОСОБА_3 неправомірну вигоду у сумі 1000 доларів США, та 30.03.2018 близько 15.46 год., перебуваючи в салоні власного транспортного засобу – автомобіля марки «Шкода Октавія» р.н.з. НОМЕР_1 на території місця для паркування автомобілів біля Кам'янець–Подільської Центральної районної лікарні, що за адресою: Хмельницька обл., Кам'янець–Подільський р-н, с. Мукуша Китайгородська, вул. Матросова, 30 одержав для себе від ОСОБА_3 указану неправомірну вигоду – грошові кошти в сумі 1000 доларів США, що згідно офіційного курсу НБУ станом на 30.03.2018 становило 26543,49 грн., за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, а саме: суддею Кам'янець–Подільського міськрайонного суду Хмельницької області ОСОБА_4, – задля постановлення ним судового рішення про призначення ОСОБА_3 найм'якшого покарання за результатами розгляду адміністративної справи № 676/1940/18 відносно останнього про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 44 КУпАП. Таким чином, ОСОБА_1 обвинувачується у тому, що він своїми вищеописаними діями, виявленими в одержанні неправомірної вигоди для себе за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, поєднаному з вимаганням такої вигоди, вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 369–2 КК України [21].

З криміналістичної точки зору способи вчинення зловживання впливом можливо додатково поділити на такі групи:

- 1) з попередньою підготовкою або без неї;

2) з учиненням інших кримінальних правопорушень (фальсифікація доказів, незаконне затримання тощо) або без цього;

3) шляхом одержання грошей та інших матеріальних цінностей, оцінюваних у вартісному вигляді, або ж лише шляхом прийняття пропозиції чи обіцянки на їх отримання;

4) частково з використанням власних службових повноважень, або ж опосередкованого сприяння внаслідок свого службового становища;

5) за допомогою посередників чи без них;

6) з вимаганням та без нього;

7) шляхом одержання коштів з використанням безготівкових платіжних систем, зокрема, з використанням віртуального банкінгу.

Варто додати, що, як показує практика досудового розслідування, дії в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду за зловживання впливом можуть бути різними. Поряд із «традиційними», наприклад, протиправний вплив на службову особу щодо видачі останньою певних дозволів, прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні, виділення земельних ділянок, прийняття на роботу тощо, на сьогодні набувають популярності більш витончені їх форми, а саме:

– зловживання впливом для передавання за заниженими цінами державної власності підприємницьким структурам без проведення аукціонів;

– зловживання впливом для укладення збиткових для держави комерційних угод про передачу в оренду будинків та інших об'єктів;

– зловживання впливом для надання банківських кредитів і позичок без одержання зобов'язань щодо їх повернення;

– зловживання впливом для сприяння в створенні фіктивних підприємств без їх юридичного оформлення та реєстрації у відповідних органах;

– зловживання впливом для фальсифікації матеріалів документальної ревізії, аудиторської перевірки, відомостей про оподатковувані грошові кошти, податкових декларацій тощо.

Таким чином, вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, – це будь-яка дія, яка дозволяє одній особі, завдяки своєму авторитету, особистим якостям, стосункам (дружнім чи іншим), неординарним здібностям тощо, вносити значні корективи або зміни в процедуру прийняття рішень чи порядок їх ухвалення. Це може стосуватися як рішень, що входять до компетенції такої особи, так і її поведінки загалом.

Щодо способу приховування кримінального правопорушення, то його можна визначити, як заснований на реалізації системи суб'єктивних факторів дійсності комплекс дій чи бездіяльність особи, яка приховує кримінальне правопорушення до, у момент або після вчинення кримінального правопорушення [65, с. 232].

Приховування кримінального правопорушення можна визначити і як діяльність, спрямовану на перешкоджання розслідування шляхом приховання, знищення, маскуванню чи фальсифікації слідів кримінального правопорушення, а також засобів і знарядь вчинення кримінального правопорушення або предметів, здобутих злочинним шляхом. Діяльність за таких умов охоплює не лише активну форму людської поведінки, а й пасивну – бездіяльність [194].

Спосіб приховування зумовлений не лише галуззю, в якій вчиняється кримінальне правопорушення, а й особистісними якостями правопорушника – умінням знайти засоби маскуванню, фальсифікації, інсценування, поширення неправдивих відомостей про кримінальне правопорушення.

Способи приховування зловживання впливом здебільшого залежать від сфери діяльності службових осіб. Незважаючи на різноманіття структур, в яких ті чи інші впливи можна здійснити, й ті чи інші вигоди може бути одержано, способи їх приховування є досить типовими. Вони полягають у наступному:

- підробка документів або розробка і прийняття справжніх документів, завдяки чому забезпечується прийом на роботу, просування по службі, створення нових структурних підрозділів;
- створення фіктивних реєстраційних документів, що фіксують, відображають одержання квартири, оформлення кредиту тощо;

- виправлення дат, підроблення підписів у документах, що фіксують створення приватних підприємств, комерційних структур;
- ухвалення незаконних управлінських рішень щодо надання монопольного права на торгівлю нафтопродуктами або електроенергією, зокрема через фальсифікацію протоколів неіснуючих зборів, видання наказів і розпоряджень, що явно суперечать ustalеній практиці;
- фальсифікація документів на аукціонну ціну будинків і споруд під час передачі їх комерційним структурам як явно збиткових, однак прихованих неіснуючими недоліками останніх і відсутністю бажаючих запропонувати вищу ціну на аукціоні;
- поширення відомостей про сувору дисципліну в тій чи іншій установі, «законослухняність» їх керівників, непідкупність окремих чиновників, що створює маскувальну «ширму», яка дає змогу одержувати неправомірну вигоду та протиправно вплинути на прийняття уповноваженою службовою особою рішення під прикриттям [34, с. 250].

В окремих випадках зловживання впливом може бути приховане цивільно–правовими відносинами. Нерідко способи маскувння зловживання впливом переходять межу кримінальної заборони й набувають ознак інших видів кримінальних правопорушень (службової підробки, втручання в діяльність працівника правоохоронного органу) і відповідно, потребують додаткової кваліфікації.

Сьогодні однією з нових форм завуальованого отримання винагороди за здійснення впливу на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування є використання можливостей Інтернету. Для цього застосовуються платіжні системи типу PayPal, ProPay, WesternUnion, MoneyGram та інші, що приваблюють відносною легкістю здійснення розрахунків і можливістю швидкого банківського переведення грошових коштів. Більшість систем уможливають переведення грошових коштів на будь–який рахунок практично від невідомої особи. Наприклад, якщо в системі PayPal навпроти анкетних даних адресата наявна

відмітка «unverified», це означає, що крім кредитної картки, клієнт PayPal не зазначив ні адреси, ні номера банківського рахунку [144, с. 20–22].

Отже, ще на стадії підготовки до вчинення кримінальних правопорушень досліджуваної категорії особи заздалегідь вчиняють дії щодо їх приховування (відкривають банківські рахунки, готують неправдиве алібі тощо), а у момент його вчинення та після нього приховують це кримінальне правопорушення шляхом: 1) здійснення конспіративних заходів; 2) знищення матеріальних слідів; 3) підкупу свідків злочинної діяльності.

Згідно результатів зведеного опитування працівників органів досудового розслідування Національної поліції України та Державного бюро розслідувань було встановлено, що у практичній діяльності правоохоронців найчастіше трапляються такі способи приховування (додаток Б):

- використання під час одержання предмета неправомірної вигоди додаткових предметів з метою унеможливлення контакту безпосередньо з предметом неправомірної вигоди (паперів, газет, журналів, папок, підлеглих осіб тощо) (34 %);
- пересилання предмета неправомірної вигоди поштою, залишення його у місці, що зазначене вигодоодержувачем (кишеня, шухляда, полиця, урна для сміття тощо) (27 %);
- оплата товарів, послуг (8 %);
- переведення в безготівковий вигляд (поповнення банківської картки або рахунка (зокрема різних благодійних фондів) (15 %);
- передача неправомірної вигоди предметами, ідентифікація яких ускладнена (наприклад, 300 літрів дизпалива) (13 %);
- поміщення вказаної суми до заздалегідь відкритої банківської скриньки (16 %);
- використання новітніх комп'ютерних технологій (переводи між банківськими картами) (22 %).

Крім цього, як зазначають респонденти, нерідко у випадках, коли особу затримували в порядку ст. 208 КПК України та в подальшому повідомляли про

підозру у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ст. 369² КК України, така особа намагалася приховати свої протиправні дії шляхом (додаток Б):

- відмови від дачі показань та надання завідомо неправдивих показань;
- переховування від правоохоронних органів;
- симуляції захворювання;
- впливу на слідчого (детектива), який проводить розслідування за допомогою корумпованих зв'язків у правоохоронних структурах та органах влади.

Нині у своїй професійній діяльності слідчий постійно стикається з активною протидією різних учасників як кримінального провадження, так і корупційно вмотивованих колег, друзів чи окремих осіб керівного складу, головна мета яких не збігається з основними завданнями кримінального провадження. На прикладі сфери кримінального судочинства можна виділити три основні причини, які спонукають осіб до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України: 1) особистісна зацікавленість у результатах кримінального провадження; 2) прагнення ухилитися від кримінальної відповідальності чи пом'якшити покарання та зберегти отримане злочинним шляхом майно та інші блага; 3) бажання збагачення корупційним шляхом.

Зважаючи, що значна частина зловживання впливом існує в органах досудового розслідування і пов'язана в першу чергу з впливом на слідчого (детектива), щодо прийняття останнім рішення про повернення тимчасово вилученого майна у кримінальному провадженні, вважаємо за необхідне посилити цей напрямок суддівським контролем й доповнити ч. 2 ст. 100 КПК України наступним положення: *«Зберігання речових доказів стороною обвинувачення здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України та цим Кодексом. Рішення про повернення арештованого майна приймається у формі ухвали судом першої інстанції, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних*

провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду, за клопотанням сторони кримінального провадження».

1.2.3. Типова слідова картина

Подія кримінального правопорушення (в усіх його стадіях) відбувається у певній обстановці, елементи якої залишають власні сліди, що можуть бути виявлені та відповідним чином досліджені під час розслідування. Відтак за слідами, що досліджуються в ході розслідуваної події, можна зробити висновок про зміст кримінального правопорушення [36].

Слідова картина включає матеріальні сліди та ідеальні відображення як джерела видимих і невидимих слідів, що утворилися в момент вчинення кримінального правопорушення [151]. Розглядаючи сліди кримінального правопорушення, потрібно зазначити, що вони є джерелом інформації про подію кримінального правопорушення та, відповідно, особу правопорушника [206].

На думку Шеремета А. П., слідова картина кримінального правопорушення, як елемент криміналістичної характеристики, охоплює:

- зміни в речовій обстановці місця події кримінального правопорушення. Ці зміни, відображаючи дії правопорушника, потерпілого та інших осіб, дії знарядь, засобів і механізмів, полягають у порушенні початкового стану, місцезнаходження, структури різних об'єктів, що складають речове середовище, в якому вчинено кримінальне правопорушення;

- сліди–відображення (сліди рук, ніг, інструментів тощо);
- предмети – речові докази, в тому числі документи, речі і мікрочастинки;
- документи – письмові докази різного виду і призначення;
- особи, які можуть бути допитані як свідки [196, с. 344].

На підставі результатів дослідження практики розслідування зловживання впливом нами виділено наступні об'єкти, що складають слідову картину досліджуваного кримінального правопорушення:

1) гроші, передані особі за здійснення впливу як предмет кримінального правопорушення, в тому числі грошові купюри, помічені спеціальною хімічною речовиною (у протоколі обшуку, огляду місця події зазначається кількість купюр, їх номінал і серійні номери)²;

2) ватні тампони зі змивами спеціальної хімічної речовини з поверхонь долонь рук підозрюваного, тампони зі змивами з поверхні робочого столу підозрюваного;

3) мобільні телефони підозрюваних, сім-картки, карти пам'яті, носії з відеозаписами, системні блоки комп'ютерів та інші магнітні носії інформації, в яких містяться так звані цифрові сліди. Як показує практика розслідування зловживання впливом, цифрові сліди зловживання впливом зазвичай утворюються та зберігаються:

– на носіях цифрової інформації (жорстких дисках персонального комп'ютера, ноутбука; флеш-носіях; внутрішній пам'яті мобільного телефону, смартфона);

– в електронній поштовій скриньці (наприклад, листи, що містять інформацію щодо поштової адреси відправника, дати і часу відправлення та інші технічні відомості, важливі для визначення джерела повідомлень);

– на серверах банківських установ (інформація про перерахування коштів з рахунку на рахунок (зокрема й IP-адреси входів до рахунків через систему Інтернет-банкінгу; відеозаписи, що створюються банкоматами під час зняття грошових коштів тощо);

– на серверах мобільних операторів зберігаються такі дані: ідентифікатор SIM-картки (IMSI), міжнародний ідентифікатор мобільного

² Практика розслідування кримінальних правопорушень про зловживання впливом неоднозначна: в одних кримінальних провадженнях гроші як предмет кримінального правопорушення вилучалися в ході проведення огляду місця події, а в інших – під час обшуку. Правильним вважаємо проведення саме обшуку, про що йтиметься далі.

пристрою (IMEI), типи з'єднань (вхідні та вихідні дзвінки), а також SMS (дата, час та зміст повідомлень).

4) документи:

- платіжні квитанції (у випадку, якщо неправомірна вигода передавалася у безготівковій формі);
- чеки, товарні ярлики, етикетки від речей;
- рахунки ресторанів, готелів;
- документи про одержання кредиту;
- документи про одержання або придбання автомобіля, квартири;
- протоколи засідань колегіальних органів;
- посвідчення про відрядження службової особи;
- особисті записи підозрюваного, що містять інформацію про ті або інші обставини, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди (листи, записки тощо) або про вчинення протиправного впливу на іншу особу;

5) ідеальні сліди, що недоступні для безпосереднього сприйняття слідчим (детективом), а тому можуть бути відтворені у ході проведення СРД вербального характеру, зокрема, допиту [53, с. 327]. Іншими словами – це сліди, що залишилися в пам'яті людини (свідка, підозрюваного тощо) як результат сприйняття, запам'ятовування та відтворення конкретної інформації, пов'язаної з кримінальним правопорушенням.

Зміст злочинної діяльності, що сприймається та зберігається у свідомості свідка, визначається його належністю до середовища, в якому відбувається ця діяльність. Хоча свідок не є безпосереднім об'єктом злочинного впливу, він усе ж відчуває його через відхилення фактичного результату від запланованого. Як частина цього середовища, свідок, залежно від фактора часу, може відобразити злочинну діяльність як повністю, так і фрагментарно.

Залежно від змісту отриманих даних про кримінальне правопорушення та причетності до нього, можна виділити наступні категорії осіб – носіїв ідеальних слідів про зловживання впливом:

а) особи, які брали участь у вчиненні кримінального правопорушення (співучасники);

б) особи, які були свідками під час отримання підозрюваним неправомірної вигоди, або були свідками певних домовленостей щодо вчинення протиправних дій;

в) особи, яким відомі обставини, що передували вчиненню кримінального правопорушення;

г) особи, які безпосередньо спостерігали за процесом підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення.

Проведеним аналізом матеріалів кримінальних проваджень про зловживання впливом нами було встановлено, що типовими носіями ідеальних слідів є: співробітники підприємств, установ, організацій, де було вчинено кримінальне правопорушення (100 %); співробітники контролюючих органів (45,1 %); особи, з якими винного пов'язують особисті стосунки (27,3 %); інші особи, які випадково стали свідками протиправної діяльності (14,9 %) (додаток В).

За результатами проведеного опитування практичних працівників та аналізу наукової літератури, можна зробити висновок, що у досліджуваній категорії кримінальних проваджень, пошук матеріальних слідів доцільно проводити як за місцем роботи і проживання підозрюваних у зловживанні впливом, так і посередників, а також у їхніх транспортних засобах та в інших місцях (зокрема, на місці затримання). При цьому, процесуальні дії під час проведення тактичної операції із затримання підозрюваного повинні бути сплановані з урахуванням фактору раптовості. На підставі результатів аналізу матеріалів кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення розглядуваної категорії, нами встановлено, що у 78 % випадків сліди зловживання впливом були виявлені на місці проведення тактичної операції із затримання підозрюваного, а у 22 % – в інших місцях (додаток Б).

Отже, слідова картина зловживання впливом – це поле матеріальних та ідеальних джерел інформації. Закономірне пізнання їх носіїв служить основою

виявлення, вилучення і використання інформації, що в них міститься для швидкого, повного та об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень.

1.2.4. Особа правопорушника

Особа правопорушника посідає значне місце в структурі будь-якої характеристики кримінального правопорушення: кримінально-правової, кримінологічної і, звичайно ж, криміналістичної [186].

На нашу думку, особа правопорушника як елемент криміналістичної характеристики кримінального правопорушення – це поняття, що виражає сутність особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. З огляду на це, можна говорити про типові ознаки особи, схильної до вчинення тих чи інших видів кримінальних правопорушень [64, с. 15–16]. У свою чергу цей елемент криміналістичної характеристики обумовлює необхідність в проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, оскільки зі суб'єктом кримінального правопорушення пов'язана ціла низка обставин, що підлягають доказуванню, зокрема подія кримінального правопорушення, винуватість обвинуваченого, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення тощо [74].

Варто погодитися з твердженням про те, що дослідження особи правопорушника, який вчинив кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є вкрай важливим, адже володіння інформацією про криміналістично важливі якості винних в аналізованій категорії кримінальних правопорушень є необхідним як для звуження кола ймовірних підозрюваних, так і для встановлення з цими особами психологічного контакту, спонукання їх до співпраці з органами досудового розслідування, отримання правдивих показань, а також подолання тиску, що чиниться ними, їх захисниками або іншими особами, які діють в їх інтересах [146].

На підставі вивчення правозастосовної практики Національного антикорупційного бюро України, ДБР, Національної поліції України, а також матеріалів медіа, нами встановлено, що зловживання впливом, зазвичай, вчиняють: працівники правоохоронних органів (поліції, прокуратури, СБУ), судді, керівники органів державної влади, державних підприємств та установ. Це підтверджують і результати проведеного нами опитування працівників уповноважених на проведення досудового розслідування розглядуваних кримінальних проваджень: підозрюваними у відомих респондентах випадках зловживання впливом були керівники органів державної влади, державних підприємств та установ (41,2 %); працівники правоохоронних органів (35,7 %); інші суб'єкти (судді, депутати місцевих рад) (12,7 %) (додаток В).

Серед засуджених за зловживання впливом частіше трапляються такі категорії суб'єктів (додаток В):

- 1) депутати: сільських рад (34,6 %), селищних рад (2,6 %), міських рад (1,3 %), районних рад (5,1 %);
- 2) сільські голови (1,3 %);
- 3) службові особи районних державних адміністрацій (5,1 %);
- 4) службові особи міських рад (2,6 %);
- 5) поліцейські (7,7 %);
- 6) працівники кримінально–виконавчої служби (15,4 %);
- 7) інші службові особи юридичної особи публічного права (5 %).

Для методики розслідування зловживання впливом важливе значення має і криміналістична класифікація правопорушників цієї категорії. Вона може проводитися за різними критеріями, зокрема такими, що пов'язані зі способом вчинення кримінального правопорушення та службовим становищем. На момент вчинення кримінального правопорушення особа може займати одне службове становище, а на момент досудового розслідування – інше, або ж взагалі не визнаватися службовою особою [204].

Специфікою правопорушників, які вчиняють кримінальні правопорушення передбачені частинами 2 і 3 ст. 369² КК України, є те, що

вони, не маючи статусу службової особи, мають реальну можливість вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави. Водночас статус такої особи на момент досудового розслідування може вимагати дотримання передбаченого КПК України певного порядку проведення тих чи інших процесуальних дій, а також визначати особливості їх проведення.

З урахуванням цього факту, осіб, які вчиняють зловживання впливом, доцільно поділити на дві групи:

1) особи, які на момент досудового розслідування визнаються особами, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

2) особи, які на момент досудового розслідування не визнаються такими суб'єктами.

Окрім того важливе значення має класифікація суб'єктів зловживання впливом за рівнем зайнятих ними посад. За цією ознакою серед суб'єктів зловживання впливом можна виокремити службових осіб – суб'єктів зловживання впливом нижчого рівня та службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище – суб'єктів зловживання впливом вищого рівня (саме їм найчастіше вдається уникнути кримінальної відповідальності за зловживання впливом насамперед через активну протидію розслідуванню). Варто погодитися з тим, що правопорушники, будучи посадовими особами органів державної влади чи місцевого самоврядування, часто використовують своє службове становище для здійснення впливу не тільки на слідчого, але й на інших учасників кримінального провадження з боку сторони обвинувачення, а саме: прокурора та керівника органу досудового розслідування [147, с. 65].

Залежно від способу вчинення кримінального правопорушення необхідно розмежовувати:

1) осіб, які вчиняють зловживання впливом у формі: а) пропозиції неправомірної вигоди; б) обіцянки такої вигоди; в) наданні останньої (ч. 1 ст. 369² КК України);

2) осіб, які вчиняють зловживання впливом у формі: а) прийняття пропозиції неправомірної вигоди; б) прийняття обіцянки такої вигоди; в) одержання останньої для себе чи третьої особи; г) пропозиції здійснити вплив за надання зазначеної вигоди; г) обіцянки здійснити такий вплив (ч. 2 ст. 369² КК України);

3) осіб, які вчиняють зловживання впливом поєднане з вимаганням у формі: а) прийняття пропозиції неправомірної вигоди; б) прийняття обіцянки такої вигоди; в) одержання останньої для себе чи третьої особи (ч. 3 ст. 369² КК України) [204].

Для методики розслідування зловживання впливом важливе значення мають окремі криміналістичні риси особи, яка вчиняє розглядуване кримінальне правопорушення. Пчеліна О. В. виокремила наступні групи ознак, за якими варто характеризувати осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної із наданням публічних послуг: загальні (вік, стать, освіта, громадянство, сімейний стан, зайнятість, наявність судимостей); спеціальні (наявність корумпованих зв'язків, учинення кримінальних правопорушень у складі злочинних угруповань, мотивація та цілі злочинного діяння) [136, с. 149].

З урахуванням зазначених положень, а також результатів вивчення слідчої та судової практики, вважаємо, що окремі риси особи правопорушника, який вчиняє зловживання впливом теж варто поділити на загальні та спеціальні.

Загальні складаються переважно із соціально-демографічних ознак правопорушників цієї категорії (статі, віку, рівня освіти, досвіду роботи, сімейного стану, громадянства).

Серед осіб, які вчинили зловживання впливом переважають чоловіки (86,7 %), жінки складають лише 13,3 %; виключно громадяни України (100 %); за національною ознакою – здебільшого українці (86,2 %); не судимі (91,5 %) (додаток В).

Вік таких правопорушників – від 23 років і старше, зокрема встановлено, що на момент вчинення кримінального правопорушення 14,9 % мали вік 23–28 років, 26,8 % – 29–39 років, 45,6 % – 40–54 років, 10,3 % – 55–59 років, 7,7 % – 60 років і старше (додаток В).

За освітою на час вчинення кримінального правопорушення 42,6 % мало повну вищу і базову вищу освіту, 29,6 % – професійну технічну, 27,8 % – лише загальну середню освіту (додаток В).

Серед спеціальних рис осіб, які зловживають впливом, можна виокремити наступні.

1. Мотиви та мета протиправної діяльності. Здебільшого це користь, з метою незаконного збагачення (94,5 %), рідше мотивами та метою зловживання впливом є кар'єризм, владолюбство та намагання уникнути кримінальної відповідальності або спроба приховати інше правопорушення (5,6 %) (додаток В).

Будучи рушійною силою кримінальної активності, корислива мета проявляється у прагненні людини до задоволення матеріальних потреб. В системі корисливої мотивації необхідно виокремити декілька видів спрямованості: споживча, престижна, паразитивна, службова, легковажна, сімейна. На формуванні та виявленні зазначених характеристик у осіб, які незаконно збагатилися, як зауважують науковці, позначаються: початкова налаштованість осіб уповноважених на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування використати посаду в особистих корисливих інтересах; наявність у їхньому середовищі осіб із високим рівнем матеріального достатку, досягнутого шляхом протиправної діяльності; певне зниження досягнутого раніше рівня матеріальної забезпеченості особи й бажання відновити його за допомогою своїх повноважень; орієнтованість на високі стандарти життя, досягнуті друзями чи колегами; наявність звичок та інтересів, що потребують значних затрат, тощо [143, с. 8].

2. Наявність значних фінансових можливостей, які можна використати як для забезпечення високого рівня надання правової допомоги, так і організації

протидії розслідуванню. Ця риса притаманна переважно особам, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зокрема службовим особам, котрі займають відповідальне та особливо відповідальне становище, і, здебільшого, уникають кримінальної відповідальності не лише за зловживання впливом, але й за вчинення інших корупційних кримінальних правопорушень [189, с. 45–46].

3. Наявність корупційних зв'язків в органах державної влади, зокрема серед правоохоронних органів. Це пояснюється тим, що такі особи самі є представниками органів державної влади. Як слушно відмічає Іванов О. В., сьогодні в колах високопосадовців формуються латентні злочинні угруповання, що мають стійкі корупційні зв'язки та маніпулюють значними матеріальними активами завдяки власному привілейованому становищу [39, с. 200–203]. Використання корупційних зв'язків є однією з форм протидії розслідуванню зловживанню впливом. Розслідуючи корупційні кримінальні правопорушення, правоохоронні органи не лише України, але й інших країн часто стикаються з втручанням політиків [215]. Використання корумпованих зв'язків із представниками правоохоронного органу позбавляє реальної перспективи всього процесу розслідування [147, с. 52].

На підставі вищевикладеного можна стверджувати, що типовим правопорушником, який вчиняє зловживання впливом здебільшого є громадянин України (100 %), українець за національністю (86,2 %), чоловічої статі (86,7 %), несудимий (91,5 %), віком 40–54 років (45,6 %), з повною вищою або базовою вищою освітою (42,6 %), який має корисливий мотив, при цьому усвідомлює протиправність своїх дій, але свідомо йде на порушення закону.

Висновки до розділу 1

1. Методика розслідування зловживання впливом – науковий продукт та практичний інструментарій системи відомостей про кримінальну протиправну діяльність, що містить побудову описової моделі й розроблених на її основі рекомендацій з досудового розслідування, предмет якої визначається криміналістичною характеристикою, зміст охоплює пошуково–пізнавальні процеси, що впливають із тактичних завдань, а напрям і послідовність процесуальних дій обумовлені слідчою ситуацією початкового етапу розслідування. З'ясовано, що специфіка цієї методики полягає в тому, що вона поєднує як загальні рекомендації, викладені у видових методиках, так і конкретні, які враховують особливості розслідування саме таких діянь.

Змістом методики розслідування зловживання впливом є відомості про злочинну діяльність, що містять побудову описової моделі та встановлення зв'язків між її структурними елементами. З урахуванням цих складових можливе формування криміналістичної методики як продукту наукового аналізу – з одного боку, і практичного інструментарію у вигляді конкретних програм (алгоритмів) досудового розслідування – з іншого.

2. Предметом протиправного посягання зловживання впливом є неправомірна вигода. Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень про зловживання впливом засвідчують, що предметом протиправного посягання є: готівкові та безготівкові кошти (82 %), рухоме та нерухоме майно (16 %), а також цінні папери (2 %).

3. Спосіб учинення кримінального правопорушення включає в себе весь комплекс активних дій правопорушників із підготовки, вчинення та приховування слідів протиправного діяння (100 %), що підпорядковані єдиному умислу.

За криміналістичними ознаками способи вчинення зловживання впливом було класифіковано на такі види: 1) з ретельною підготовкою або без такої; 2) з учиненням інших кримінальних правопорушень (підкуп службової особи,

фальсифікація доказів, незаконне затримання тощо) або без цього; 3) шляхом одержання грошей та інших матеріальних цінностей, оцінюваних у вартісному вигляді, або ж лише шляхом прийняття пропозиції чи обіцянки на їх отримання; 4) частково з використанням власних службових повноважень, або ж опосередкованого сприяння внаслідок свого службового становища; 5) за допомогою посередників чи без них; 6) з вимаганням та без нього; 7) шляхом одержання коштів з використанням безготівкових платіжних систем, зокрема з використанням віртуального банкінгу.

Запропоновано знизити корупційні ризики шляхом запровадження суддівського контролю з відповідним доповненням ч. 2 ст. 100 КПК України наступним положення: *«Зберігання речових доказів стороною обвинувачення здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України та цим Кодексом. Рішення про повернення арештованого майна приймається виключно у формі ухвали судом першої інстанції, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду, за клопотанням сторони кримінального провадження».*

4. Виділено наступні об'єкти, що складають слідову картину зловживання впливом: 1) гроші, передані особі за здійснення впливу як предмет кримінального правопорушення, в тому числі грошові купюри помічені спеціальною хімічною речовиною; 2) ватні тампони зі змивами спеціальної хімічної речовини з поверхонь долонь рук підозрюваного, тампони зі змивами з поверхні робочого столу підозрюваного; 3) мобільні телефони підозрюваних, сім-картки, карти пам'яті, носії з відеозаписами, системні блоки комп'ютерів та інші магнітні носії інформації, в яких містяться так звані цифрові сліди; 4) документи: платіжні квитанції (у випадку, якщо неправомірна вигода передавалася у безготівковій формі); чеки, товарні ярлики, етикетки від речей; рахунки ресторанів, готелів; документи про одержання кредиту; документи про одержання або придбання автомобіля, квартири; протоколи засідань

колегіальних органів; посвідчення про відрядження службової особи; особисті записи підозрюваного, що містять інформацію про ті або інші обставини, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди (листи, записки тощо) або про вчинення протиправного впливу на іншу особу; 5) ідеальні сліди.

Залежно від змісту отриманих даних про кримінальне правопорушення та причетності до нього, визначені наступні категорії осіб – носіїв ідеальних слідів про зловживання впливом: а) особи, які брали участь у вчиненні кримінального правопорушення (співучасники); б) особи, які були свідками під час отримання підозрюваним неправомірної вигоди, або були свідками певних домовленостей щодо вчинення протиправних дій; в) особи, яким відомі обставини, що передували вчиненню кримінального правопорушення; г) особи, які безпосередньо спостерігали за процесом підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення.

5. Сформовано криміналістичну характеристику особи правопорушника, який вчиняє зловживання впливом: громадянин України (100 %), українець за національністю (86,2 %), чоловічої статі (86,7 %), несудимий (91,5 %), віком 40–54 років (45,6 %), з повною вищою або базовою вищою освітою (42,6 %), який має корисливий мотив, при цьому усвідомлює протиправність своїх дій, але свідомо йде на порушення закону.

РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ

2.1. Початок досудового розслідування та обставини, що підлягають встановленню

З набуттям чинності КПК України в 2012 році суттєвих змін зазнали майже всі правові інститути. Не є виключенням із цього правила й початок досудового розслідування, який за положеннями КПК УРСР 1960 р. іменувався стадією «порушення кримінальної справи». У цьому контексті зокрема Аленін Ю. П. стверджує, що у діяльності правоохоронних органів однією з найбільш складних є проблема диференційного підходу до прийняття рішень за заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення, оскільки загальна кількість відповідних звернень громадян та юридичних осіб щороку збільшується, а механізм їх перевірки і досі належним чином не врегульований [2, с. 199]. Науковець переконаний в тому, що під час подальшого вдосконалення положень ст. 214 КПК України необхідно законодавчо передбачити можливість перевірки заяв та повідомлень; обов'язком службових осіб є прийняття процесуальних рішень шляхом винесення постанови слідчим чи прокурором про початок досудового розслідування чи про відмову від такого; визначення обставин, що виключають досудове розслідування, тощо [2, с. 203].

Можливість внесення інформації до ЄРДР без проведення дослідчої перевірки зумовлює низку зловживань, пов'язаних з подачею заяв і повідомлень «недобросовісними заявниками», що є «замовними» щодо окремих осіб, аби в подальшому вплинути на прийняття ними відповідних рішень, з мотивів помсти чи іншим чином скомпрометувати особу. Відтак усе навантаження щодо перевірки таких заяв і повідомлень покладається на

слідчого, тому на практиці й склалась ситуація, за якої слідчі вимушені перевіряти найабсурдніші заяви, що, звісно, не сприяє підвищенню якості досудового розслідування та ефективності захисту прав громадян правоохоронними органами [169, с. 184].

Однак, не вдаючись до наявної дискусії стосовно позитивних чи негативних аспектів запровадження вищезазначених змін, зауважимо, що як і будь-який інший правовий інститут, регламентований КПК України, початок досудового розслідування не позбавлений як позитивних, так і негативних напрямів [203].

За загальним правилом досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР. Відповідно до ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування [74].

Загальний порядок реєстрації кримінального правопорушення до ЄРДР передбачає внесення відомостей про:

- 1) дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;
- 3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) КК України;

6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, котрий вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

7) інші обставини, передбачені Положенням про ЄРДР, порядком його формування та ведення [129].

01 травня 2022 р. набрав чинності Закон України № 2201–ІХ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [115]. Насамперед, це пояснюється тим, що нормальне функціонування державних інституцій та правоохоронних органів під час воєнного стану стає неможливим і вимагає особливої регламентації процесу розслідування кримінальних правопорушень, зокрема, й зловживання впливом. Наприклад, проведення бойових дій на окремих територіях зумовлює ситуацію, за якої процесуальна фіксація стандартними способами в кримінальному провадженні стає неможливою. Частина територій перебуває в окупації, що також унеможлиблює проведення стандартного розслідування кримінальних правопорушень [152].

Згідно з ч. 3 ст. 7 КПК України зміст і форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом ІХ–1 КПК України (Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану) [74].

В інформаційному листі Верховного Суду від 03 березня 2022 р. № 1/0/2–22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» зазначено, що в разі неможливості формування витягу із ЄРДР

інформація про реєстрацію кримінального правопорушення та початок досудового розслідування може бути підтверджена мотивованою постановою органу досудового розслідування про початок досудового розслідування, яка має містити всі відомості, визначені у ст. 214 КПК України (мається на увазі ч. 5 ст. 214 КПК України). Цей документ може вважатися належним підтвердженням початку досудового розслідування і підставою для розгляду клопотань органу досудового розслідування. Варто зазначити, що наведене правило стосується всіх кримінальних правопорушень, а не лише певного конкретного переліку [75].

Неможливість внесення відомостей до ЄРДР в умовах воєнного стану може бути зумовлена: можливим виходом обладнання з ладу; перебоями з електроенергією та зв'язком, Інтернетом, відсутністю доступу до них; проблемами з транспортом; блокуванням і захопленням адміністративних будівель тощо. У такому випадку органи досудового розслідування залишаються повністю процесуально обеззброєними, не маючи реальних правових можливостей проводити СРД [171, с. 139]. У зв'язку з можливими ризиками виникнення таких ситуацій, слідчому, дізнавачу, прокурору надано обов'язок винести постанову невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [74].

Згідно з ч. 6 ст. 110 КПК України, у разі необхідності, постанову слідчого, прокурора виготовляється в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, або створюється з використанням інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування відповідно до ст. 106¹ КПК України [74].

Підставою для початку досудового розслідування є виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених заявником чи виявлених з іншого джерела (безпосереднє виявлення під час

службової діяльності оперативним підрозділом, слідчим, прокурором або судом ознак кримінального правопорушення, повідомлення, опубліковані в пресі, або які набули розголосу за допомогою інших засобів масової інформації, тощо) та попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність. Тобто, підставою для початку досудового розслідування є виявлення з будь-якого джерела обставин про вчинене кримінальне правопорушення уповноваженою особою [175].

Аналіз положень ч. 1 ст. 214 КПК України та Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення дає право стверджувати, що приводами для початку досудового розслідування за фактами зловживання впливом, як і будь-якого іншого кримінального правопорушення, можуть виступати: заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійне виявлення слідчим, прокурором ознак кримінального правопорушення [74].

За результатами проведеного нами дослідження можна констатувати, що приводами для початку досудового розслідування за фактом зловживання впливом у 76,7 % випадків служили заяви осіб про вчинення кримінального правопорушення (або про таке, що готується), повідомлення викривачів (додаток В).

Заява (повідомлення) особи про вчинене кримінальне правопорушення (або про таке, що готується) – це направлена дізнавачу, слідчому, прокурору інформація про кримінальне правопорушення, що засвідчена певною особою (заявником). Зміст заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення повинен відповідати вимогам закону такого джерела доказу як документ (ч. 1 ст. 99 КПК України), тобто в ній повинні міститися відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, які свідчать про кримінальне правопорушення.

З цього приводу Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду наголосив, що приводами для початку

досудового розслідування є не будь-які прийняті та зареєстровані заяви, повідомлення, а лише ті з них, у яких вбачаються вагомні обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [109].

Процесуальний порядок включає в себе прийняття і реєстрацію інформації про вчинене кримінальне правопорушення (або про таке, що готується), регламентоване відомчими нормативно-правовими актами [107; 129]. Відповідно до положень «Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події», затвердженого наказом МВС від 08.02.2019 р. № 100, прийняття заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, незалежно від місця і часу їх вчинення, повноти отриманих даних, особистості заявника, здійснюється цілодобово, негайно тим підрозділом, до якого надійшла заява [107].

При безпосередньому прийнятті інформації про зловживання впливом слідчим, прокурором повинні бути дотримані певні вимоги в їх оформленні, зокрема, особа, яка подає заяву чи повідомляє про факти, що стосуються зловживання впливом, повинна бути попереджена про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення (ст. 383 КК України).

Відсутність документів, що посвідчують особу заявника, не є перешкодою для прийняття заяви про кримінальне правопорушення. У таких випадках дані про особу заявника заносяться до протоколу з його слів, однак в подальшому їх необхідно обов'язково перевірити [97, с. 23]. Якщо ж заявник відмовляється повідомити дані про себе, то його заяву (повідомлення) слід розцінювати як анонімну [13, с. 182–183]. Необхідно звернути увагу, що у випадку, коли заява подана в усній формі, то вона підлягає занесенню до протоколу прийняття усної заяви про вчинене кримінальне правопорушенням (або про таке, що готується). У всіх випадках заява повинна бути підписана особою, яка її подає.

У разі отримання анонімної заяви слід враховувати, що вона може в майбутньому бути визнана речовим доказом, коли факт повідомлення є

елементом об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Слід зауважити, що першоджерелом речового доказу є сам предмет, тому анонімність речового доказу не впливає на його доказове значення (наприклад, письмове повідомлення про готування до одержання неправомірної вигоди буде речовим доказом у провадженні про завідомо неправдиве повідомлення про тяжкий злочин). У таких випадках, коли анонімна заява (повідомлення) володіє ознаками майбутнього речового доказу, під час її отримання повинні бути вжиті заходи для збереження слідів, що на ній містяться (відбитків пальців рук, мікрочастинок, почерку, хімічного складу паперу, чорнил, тощо) [13, с. 184].

Поряд із цим, у разі отримання повідомлень про зловживання впливом телефонним зв'язком, правоохоронцям, насамперед, потрібно зафіксувати наступну інформацію:

- ім'я, прізвище, контактну інформацію викривача (номер телефону, електронна адреса, рід занять, стать, вік). Якщо викривач хоче залишити анонімне повідомлення, необхідно також отримати контактну інформацію для зворотного зв'язку;
- у чому полягає зловживання впливом (отримати детальний опис випадку);
- де, коли та в якому регіоні стався випадок (область, місце, організація);
- коли та яким чином викривач дізнався про цей випадок;
- чи знають інші особи про цей випадок (якщо так, то чи може заявник надати інформацію про таких осіб);
- чи траплялися такі випадки в минулому (якщо так, чи надавалося повідомлення про них);
- чи надавалася інформація про зазначений вище випадок кудись іще (куди та кому);
- чи бажає викривач щось додати.

Отриману за допомогою засобів телефонного зв'язку інформацію записують. Вона підлягає обов'язковому прийняттю та реєстрації. Надалі таке звернення невідкладно надсилається за належністю до відповідного органу досудового розслідування для реєстрації, проведення досудового розслідування та прийняття рішення згідно з вимогами кримінального процесуального законодавства.

Самостійне виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (або про таке, що готується) з будь-якого джерела слідчим чи прокурором означає, що ці суб'єкти кримінального процесу особисто, незалежно від заяв і повідомлень громадян, виявляють ознаки кримінального правопорушення (наприклад, слідчий під час досудового розслідування іншого кримінального правопорушення). В таких випадках приводом до початку досудового розслідування є складання вказаними службовими особами процесуального документу, в якому буде міститися необхідна інформація (наприклад, рапорту чи протоколу).

На наш погляд, зазначений вище перелік джерел інформації про обставини зловживання впливом не є вичерпним. Окрім перелічених, до джерел інформації про досліджуване кримінальне правопорушення слід також віднести: матеріали, які надані або продемонстровані заявником або викривачем (аудіо-, відеозаписи про обставини зловживання впливом); відеоматеріали з камер стаціонарного спостереження в розважальних закладах, кафе, барах, ресторанах, автозаправних станціях, на яких зафіксовані факти прийняття пропозиції, обіцянки чи передачі неправомірної вигоди службовій особі або інших документів; матеріали, зафіксовані відеореєстраторами щодо обставин, зазначених вище тощо.

Отримана інформація може відноситись до однієї з трьох загальних груп:

- 1) відомості про готування до вчинення зловживання впливом, зокрема, обговорення пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди;
- 2) відомості про факти вже вчиненого впливу або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди;

3) відомості про факти і підготовку до вчинення наступного кримінального правопорушення.

З огляду на це, слідчий, прокурор, у випадку отримання інформації про обставини, що свідчать про можливе вчинення кримінального правопорушення, може визначити документи та предмети, які матимуть доказове значення та запланувати проведення комплексу першочергових слідчих (розшукових) та НСРД для належного документування, виявлення та фіксації слідів, що в подальшому будуть мати доказове значення [90, с. 18].

Оперативно–розшукове документування – це, по–перше, складова теорії ОРД, що вивчає закономірності оперативно–розшукового пізнання, збирання та фіксації оперативно–розшукової інформації; по–друге, урегульована законодавством і відомчими (міжвідомчими) нормативно–правовими актами діяльність оперативних підрозділів із комплексного застосування оперативно–розшукових заходів та НСРД, засобів і сил з метою виявлення, збирання, фіксації, дослідження та збереження фактичних даних про подію кримінального правопорушення, причетність осіб, щодо яких здійснюється перевірка, та осіб, які перебувають у розробці, до підготовки або вчинення кримінального правопорушення, місцезнаходження засобів, що використовуються під час його учинення, характер і розміри заподіяних збитків, що здійснюється як у гласному режимі, так і негласному (проведення ОРЗ у рамках оперативно–розшукових справ), а також подальшого використання одержаної інформації для вирішення завдань оперативно–розшукової діяльності та кримінального провадження [149, с. 377].

Результати опитування працівників оперативних підрозділів засвідчують, що основними засобами збирання даних, що вказують на факти можливого учинення (або такого, що готується) зловживання впливом є: опитування (100 %); оперативне спостереження (100 %) та використання конфіденційних джерел інформації (100 %) (додаток В).

Виявлення ознак кримінального правопорушення як кінцевий результат полягає у встановленні з передбачених кримінальним процесуальним законом

джерел уповноваженими державою суб'єктами обставин, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення.

Етап збору та перевірки матеріалів щодо зловживання впливом включає збирання, дослідження й оцінку інформації шляхом проведення окремих СРД (огляд, обшук, допит тощо) та НСРД (аудіо-, відеоконтроль особи; аудіо-, відеоконтроль місця; накладення арешту на кореспонденцію; огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; використання конфіденційного співробітництва).

Переходячи до розгляду питань, пов'язаних із дослідженням обставин, що підлягають встановленню під час розслідування зловживання впливом, ми підтримуємо думку Пчеліної О. В. про те, що досудове розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг здійснюється за типовою програмою, яка передбачає доказування переліку обставин, зазначених у ст. 91 КПК України [140]. Такої ж позиції дотримується і Шепітько В. Ю., який зазначає, що під час розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості необхідно виходити з предмета доказування в кримінальному провадженні [64, с. 155].

Однак у науковій літературі по-різному підходять до визначення предмета доказування. На думку Стахівського С. М. це – передбачена законом сукупність обставин, що підлягають обов'язковому встановленню у кожному кримінальному провадженні з метою його правильного вирішення [159, с. 32]. Вапнярчук В. В. трактує його як коло закріплених у законі обставин, що повинні бути встановлені чи спростовані під час доказування в конкретному кримінальному провадженні [12, с. 238]. У свою чергу предметом кримінально-процесуального доказування Попелюшко В. О. вважає систему (сукупність) фактів й обставин об'єктивної дійсності, що мають матеріально-правове та

процесуальне значення та є необхідними і достатніми фактичними підставами для вирішення кримінальних проваджень остаточно й по суті [106, с. 113].

Очевидно, що у кримінальному провадженні щодо зловживання впливом підлягають доказуванню обставини, які передбачені ч. 1 ст. 91 КПК України. Однак даний перелік обставин стосується всіх кримінальних правопорушень і має загальний орієнтуючий характер для розслідування, а тому не враховує індивідуальних обставин, що підлягають встановленню, зокрема під час розслідування зловживання впливом. Беручи до уваги твердження вищезгаданих науковців, зазначимо, що попри значну спільність бачення проблематики, все ж таки, перелік обставин, що підлягає встановленню під час розслідування кримінального правопорушення передбаченого ст. 369² КК України є ширшим від обставин, які підлягають доказуванню, передбачених ч. 1 ст. 91 КПК України.

На нашу думку, головною обставиною, яка підлягає встановленню під час розслідування зловживання впливом, є *подія кримінального правопорушення*, а саме:

а) пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

б) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання такої вигоди;

в) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, поєднане з вимаганням такої вигоди.

Льозний О. А. акцентує увагу на необхідності чіткого усвідомлення особами, які здійснюють кримінальне провадження, елементів складу кожного

кримінального правопорушення, що належать до корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Їх знання є необхідною передумовою для правильної кваліфікації вчиненого діяння [83].

У межах події кримінального правопорушення важливо встановити: яке саме суспільно небезпечне діяння вчинив суб'єкт зловживання впливом; хто його вчинив; в якому місці, коли і за яких обставин; на прийняття яких рішень (вчинення яких дій) направлений вплив; який характер кримінального правопорушення (разовий чи повторний); чи пов'язане кримінальне правопорушення з іншими протиправними діяннями.

У межах події розглядуваного кримінального правопорушення також важливо встановити час вчинення кримінально–протиправних дій, характер, умови та особливості роботи підприємства, установи або організації, де вчинено кримінальне правопорушення. Такі відомості встановлюються під час вивчення обстановки, що мала місце при вчиненні будь–яких дій, у тому числі й незлочинних, оскільки обстановка, в якій вчиняється кримінальне правопорушення, завжди певним чином психологічно впливає на особу. Правопорушник обирає такі умови (обстановку) для вчинення кримінального правопорушення, де його дії не будуть об'єктом спостереження – ані випадкового, ані навмисного. Крім того, особливості обстановки цієї категорії кримінальних правопорушень зумовлені особливостями сфери, в якій вони були вчинені, а саме специфікою реалізації владних повноважень. До них, насамперед, належать визначений нормативно–правовими актами та фактично існуючий порядок виконання службових обов'язків співробітниками.

Стосовно часу вчинення кримінального правопорушення, то як універсальна кримінально–правова категорія – це період, протягом якого суб'єкт вчиняє кримінальне правопорушення [23, с. 261]. Зловживання впливом може бути вчинене протягом певного проміжку часу. За результатами нашого дослідження, у 14,3 % випадків незаконні дії вчинялися підозрюваним відразу після отримання винагороди, в 26,5 % – через кілька годин, в 59,2 % – через кілька днів. Враховуючи те, що можливість вчинення зловживання впливом

обумовлена владними повноваженнями особи, вони виконуються в службовий час (84,3 %) (додаток В).

Наступною обставиною, що підлягає встановленню в межах події кримінального правопорушення, є спосіб його вчинення. Слідчому необхідно встановити: чи відбувалася попередня підготовка до зловживання впливом, а також чи вживалися певні заходи для його приховування. Докази підготовки та приховування кримінального правопорушення свідчать про прямий умисел, що може бути використано під час спростування позиції підозрюваного щодо неможливості передбачити суспільно–небезпечні наслідки цього діяння або наміру здійснювати вплив.

Наступною обставиною, яка підлягає встановленню є *особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, форма її вини, мотив, мета, а також належність до суб'єкта кримінального правопорушення.*

Суб'єкту розслідування потрібно точно встановити правовий статус особи, підозрюваної у вчиненні протиправного діяння (зокрема, чи не є вона службовою особою уповноваженої на виконання функцій держави, або місцевого самоврядування і чи дійсно за своїм функціоналом не могла самостійно вчинити дії, за які отримала або мала отримати неправомірну вигоду тощо). Для цього потрібно ретельно ознайомитися з інструкціями, положеннями, наказами, на основі яких встановлюються коло службових обов'язків, повноважень і компетенції особи, характер підпорядкованості, звітності, особливості контролю, умови діяльності організації, підприємства або установи, де вчинено, або де планується кримінальне правопорушення, особливості документообігу, інструктивний і фактичний порядок проходження справ і рішення конкретних питань. Крім того, повинен бути встановлений порядок дотримання розмежування обов'язків, послідовності одержання резолюцій, підписів, заповнення реквізитів документів, реєстрації їх проходження у відповідних книгах; у який спосіб вирішуються та оформлюються конкретні питання при короткочасній і тривалій відсутності працівника.

Залежно від обставин кримінального провадження підлягають встановленню й такі обставини: правовий статус юридичної особи, її структурного підрозділу, де відбулося кримінальне правопорушення, мета і завдання її діяльності; де і коли юридична особа була зареєстрована, поставлена на податковий облік, повне найменування, юридична та фактична адреса, номери особистих рахунків, відкритих в органах державного казначейства, інших рахунків в банках чи інших кредитних установах (у разі їх наявності); права та обов'язки уповноваженої посадової особи; ким підписані ті чи інші документи; співучасники, характер змови і розподілу їх функцій і ролей [154, с. 181].

У межах розглядуваної обставини, яка підлягає встановленню, необхідно з'ясувати, що суб'єкт зловживання впливом усвідомлює невідповідність вчиненого діяння реальному стану речей. Таке усвідомлення стосується як фактичної сторони скоєного діяння, так і його соціального значення [47, с. 230]. Про свідомий умисел зловживання впливом свідчить наявність мотиву вчинення цього суспільно небезпечного діяння.

Наступною обставиною, яка підлягає встановленню під час розслідування зловживання впливом є *вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат*.

Оскільки це правопорушення має формальний склад, його специфіка передбачає відсутність суспільно–небезпечних наслідків у вигляді конкретної шкоди. Водночас у деяких судових рішеннях зазначається, що таке правопорушення завдає шкоди державним інтересам [189, с. 136]. Відтак у межах цієї обставини підлягає встановленню лише розмір отриманих коштів службовою особою як неправомірна вигода та обсяг процесуальних витрат.

Ще однією групою обставин, які підлягають доказуванню є *обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження* [74].

У межах цієї обставини варто встановити: чи існують обставини, що збільшують або зменшують ступінь тяжкості кримінального правопорушення (наприклад, вчинення кримінального правопорушення особою повторно).

Підлягають встановленню і обставини, що характеризують особу підозрюваного, зокрема його вік, стан здоров'я, поведінка до вчинення кримінального правопорушення як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність незнятих чи непогашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), матеріальний стан тощо [105, с. 147–148; 164, с. 11].

Окремі роз'яснення з цього приводу містяться у постановках Пленуму Верховного Суду. Так, наприклад, у п. 14 постанови № 5 від 29 червня 1990 р. «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» зазначається, що до відомостей про особу, які мають значення для справи і які потрібно зазначити у вступній частині вироку, належить, зокрема, й такі: місце роботи чи навчання, громадянство, участь у Великій Вітчизняній війні, інвалідність, нагороди, дані про непогашену і незняту судимість [114]. До того ж у п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду № 11 від 27 грудня 1985 р. «Про додержання судами України процесуального законодавства, яке регламентує судовий розгляд кримінальних справ» зазначається, що у судовому засіданні необхідно з'ясувати всі дані про особу підсудного (прізвище, ім'я, по батькові, рік, місяць та день народження, місце проживання, заняття, сімейний стан, наявність утриманців, стан здоров'я, участь у бойових діях по захисту Батьківщини, наявність державних нагород, відомості про судимість та інші дані) [120]. Також у п. 3 постанови № 7 від 27 жовтня 2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання» Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що досліджуючи дані про особу підсудного, суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність не знятих

чи непогашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо [133].

Результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень свідчать про те, що стороною обвинувачення у більшості випадків встановлюються наступні обставини, які характеризують особу підозрюваного: наявність судимостей (100 % вивчених кримінальних проваджень), характеристика за місцем проживання (100 % випадків); перебування на обліку в нарколога чи психіатра (100 %) тощо (додаток В).

Слідчий (детектив) під час розслідування зловживання впливом зобов'язаний зафіксувати, за наявності, обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання, що передбачені ст. 66 та 67 КК України.

Відповідно до ч. 1 та 2 ст. 284 КПК України кримінальне провадження щодо зловживання впливом закривається у разі, якщо:

- 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;
- 2) встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення;
- 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;
- 4) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі, якщо минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно з законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі (учасники кримінального провадження мають право заявляти клопотання прокурору про закриття кримінального провадження за наявності передбачених цим пунктом підстав);
- 5) помер підозрюваний, обвинувачений крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

б) існує вирок по тому ж обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому ж обвинуваченню;

7) існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження на підставах, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того ж діяння, котре розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності;

8) після повідомлення особі про підозру минув строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи (слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження і у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру);

9) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності [74].

Закриття кримінального провадження щодо зловживання впливом найчастіше відбувається у зв'язку із невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати. Як показали результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень, основними причинами неефективного розслідування є неповнота досудового слідства, зокрема непрофесійна робота щодо збору доказової інформації на початковому етапі досудового розслідування (39 % від кількості вивчених проваджень): не були вилучені необхідні документи (23 %); не встановлені та належним чином не допитані свідки (27 %); недостатньо використовувались спеціальні знання (23 %) та оперативно-розшукові можливості (58 %) (додаток В).

Опитані слідчі й оперативні працівники запевнили, що серед чинників, що ускладнюють процес розслідування зловживання впливом є: неналежний рівень взаємодії правоохоронних органів та обміну інформацією (13 %); корупційні прояви та протидія зацікавлених осіб (15 %); застосування

злочинцями складних схем (18 %); відсутність сучасної методики розслідування (46 %); неналежна організованість дій (5 %) (додаток Б).

Варто звернути увагу, що у зв'язку з віднесенням кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України, до переліку корупційних кримінальних правопорушень, звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45 та 48 КК України заборонено [70].

Специфічні правові наслідки корупційного правопорушення полягають також і в тому, що особа не може бути звільнена від покарання у разі вчинення нею корупційного кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 74, ст. 75, ст. 79 КК України) [70, с. 49–50].

Поряд із цим, у кримінальному провадженні за фактом зловживання впливом, можливе застосування спеціальної конфіскації майна в силу загального правила, передбаченого ч. 1 ст. 96¹ КК України, адже санкція ст. 369² КК України передбачає покарання у вигляді позбавлення волі [47, с. 234]. У зв'язку з цим, наступною групою обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо зловживання впливом, є *обставини, котрі підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення* [74].

Ще однією групою обставин, які підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо зловживання впливом, є *обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру*. З огляду на ч. 1 ст. 96³ КК України вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України є підставою для

застосування заходів кримінально–правового характеру щодо юридичних осіб (вчинення зловживання впливом її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи). Зловживання впливом визнається вчиненим в інтересах юридичної особи, якщо воно призвело до отримання неправомірної вигоди або створило умови для отримання такої вигоди, або було спрямоване на ухилення від передбаченої законом відповідальності [47, с. 234].

Отже, нами наведено типовий перелік обставин, що підлягають встановленню та відповідно доказуванню в кримінальних провадженнях про зловживання впливом, а саме: 1) подія кримінального правопорушення (в тому числі, час вчинення кримінально–протиправних дій, спосіб їх учинення, характер, умови та особливості роботи підприємства, установи або організації, де вчинено кримінальне правопорушення); 2) особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, форма її вини, мотив, мета, а також належність до суб'єкта кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також обсяг процесуальних витрат (у тому числі, розмір отриманих коштів службовою особою як неправомірна вигода); 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; 5) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, що підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 6) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально–правового характеру.

Водночас необхідно враховувати, що наведений перелік, з огляду на існуючу практику досудового розслідування, є найбільш типовим, однак у кожному конкретному випадку може виникати необхідність у встановленні й інших, індивідуальних, не менш важливих для кримінального провадження обставин.

2.2. Типові слідчі ситуації

Під час досудового розслідування зловживання впливом важливу роль відіграє його початковий етап, який є цілісною системою слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на пошук та фіксацію доказів. На цьому етапі основні зусилля слідчого (детектива) повинні бути спрямовані, в першу чергу, на швидку фіксацію джерел доказової інформації, а також встановлення та затримання підозрюваних «по гарячих слідах» [210].

Таран О. В. та Осетрова О. С. слушно відмічають, що важливим із точки зору допустимості доказів є правильний вибір способу їх отримання. За своїм змістом такий спосіб отримання доказів має відповідати ситуації, а його підміна тягне за собою виникнення сумнівів у достовірності інформації та законності отриманих даних [95, с. 63].

Кримінальне правопорушення – це явище об'єктивної дійсності, яке містить у собі елементи загального і особливого. Загальне дозволяє прослідкувати повторюваність тих чи інших рис явища, певну тенденцію чи закономірність. Це дає можливість віднести явище до певного класу, виду. Разом із тим для кожного виду кримінальних правопорушень, поряд із загальними для нього елементами, існують і окремі, індивідуальні, що роблять конкретне кримінальне правопорушення неповторним, своєрідним явищем [145, с. 34]. Крім того, кримінальні правопорушення розслідуються в конкретних умовах часу, місця, навколишнього середовища, взаємозв'язках з

іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінки осіб, які опинилися у сфері кримінального судочинства [150, с. 110–112].

Ця складна система взаємозв'язків утворює ту конкретну обстановку, що одержала в криміналістиці загальну назву – слідча ситуація. Така їх сукупність найбільш повно характеризує і відображає все, що впливає і може впливати на розслідування кримінального правопорушення, а отже, дає змогу вичерпно визначити шляхи і засоби цілеспрямованого впливу на сформовану слідчу ситуацію [64, с. 19]. Відтак організація і планування досудового розслідування зловживання впливом на кожному з його етапів повинна здійснюватися відповідно до слідчої ситуації, що склалася в певний момент розслідування, адже саме ситуаційність постійно впливає на прийняття слідчим тактичних рішень у кримінальному провадженні.

Необхідність успішного вирішення таких завдань вимагає постійного усвідомлення динамічної обстановки розслідування, оскільки, як зазначила переважна більшість опитаних слідчих (75 %), у наявних умовах тільки так можливо забезпечити правильний вибір із арсеналу засобів, методів і прийомів розслідування як найбільш доцільних та ефективних (додаток В).

Як слушно зауважує Степанюк Р. Л., оскільки раціональний вибір тактики розслідування як способу поведінки слідчого залежить від конкретної ситуації, то і формування якісних криміналістичних рекомендацій має будуватися з урахуванням ситуаційного підходу [162, с. 110].

Однак, на наш погляд, суб'єкт, який здійснює досудове розслідування, не завжди та не в повному обсязі здатен сприйняти всю сукупність умов розслідування, а значить, не завжди правильно оцінює ситуацію, в якій здійснюється кримінальне провадження, а багатокomпонентність останньої значною мірою перешкоджає, а то й взагалі унеможлиблює типізацію ситуацій розслідування для окремих категорій кримінальних правопорушень. Саме тому в наукових колах широко використовується трактування слідчої (криміналістичної) ситуації у вузькому розумінні, а саме, як сукупності чинників інформаційного характеру. Тобто інформацію про окремі обставини

кримінального правопорушення на певних етапах його розслідування використовують як підставу виокремлення типових слідчих ситуацій розслідування [138, с. 204–207].

Урахування ситуаційного підходу під час побудови методики розслідування кримінальних правопорушень дозволяє оптимізувати процедуру провадження досудового розслідування та адаптувати теоретичні положення криміналістичної методики до практичних потреб суб'єктів уповноважених здійснювати кримінальне провадження під час розслідування кримінальних правопорушень [140].

На цій підставі ми визначили наступне поняття: *слідча ситуація під час розслідування зловживання впливом. Слідча ситуація під час розслідування зловживання впливом – це певне становище як динамічна система, що складається у ході слідчої діяльності, змінюється під впливом об'єктивних і суб'єктивних обставин, впливає на хід кримінального провадження та на встановлення обставин, що підлягають доказуванню, ефективна оцінка якої сприятиме вирішенню завдань досудового розслідування.*

У зв'язку з цим варто дослідити типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування зловживання впливом, а також розробити відповідні програми (алгоритми) досудового розслідування.

У цьому аспекті зазначимо, що алгоритм (програма) – це однозначний послідовний опис (пропозиція, інструкція, правило, рецепт) механічно виконуваного крок за кроком одноманітного завдання, що спирається на кінцеві численні правила вирішення будь-якого конкретного завдання з будь-якого класу завдань певного типу [77, с. 65], а його складання прийнято називати програмуванням [60, с. 131].

На думку більшості науковців, підтверджену матеріалами слідчої практики, нині сформувався метод моделювання ситуацій, котрий є настільки універсальним, що охоплює різні рівні пізнання й дозволяє здійснити зв'язок між емпіричним і раціональним та є найбільш оптимальним засобом пізнання і вирішення ситуації [198, с. 22] та алгоритмізації (програмування), який

використовується, головним чином, у методиці розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Пчеліна О. В. пропонує виокремлювати типові криміналістичні ситуації розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності залежно від етапу розслідування кримінального правопорушення, джерела надходження інформації про вчинення вказаних кримінальних правопорушень, повноти наявних відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, позиції учасників кримінального провадження [138, с. 204–207].

Досить комплектною є також типізація слідчих ситуацій досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у бюджетній сфері України, запропонована Степанюком Р. Л. На думку вченого, така типізація можлива за умови виділення інформації про окремі елементи найбільш значущих і таких, що часто зустрічаються, інформаційних компонентів: а) про окремі обставини протиправної діяльності (особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, спосіб, сліди кримінального правопорушення, предмет посягання і розмір заподіяної злочином шкоди, зв'язки з іншими кримінальними правопорушеннями); б) про найбільш значущі обставини розслідування (стан доказової бази, можливості слідства, лінію поведінки підозрюваних та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, які намагаються втрутитись у процес розслідування) [162, с. 110–115].

На нашу думку, зазначені класифікації типових слідчих ситуацій варто враховувати під час типізації слідчих ситуацій, що мають місце у розслідуванні зловживання впливом на початковому етапі.

До факторів, що можуть вплинути на формування і розвиток слідчої ситуації під час розслідування зловживання впливом нами віднесено:

1) обставини кримінального правопорушення, що встановлені на даний період часу (зібрану, а також відсутню, але необхідну інформацію про обставини кримінального правопорушення);

- 2) чинники, що ускладнюють, перешкоджають, а також сприяють збору необхідної інформації і вирішенню інших завдань розслідування;
- 3) протидія встановленню істини з боку учасників злочинного групування;
- 4) наслідки помилкових дій слідчого, оперативного працівника, експерта (зокрема, наслідки розголошення даних досудового розслідування);
- 5) компоненти психологічного характеру (психологічний стан осіб, котрі потрапили в орбіту кримінального судочинства, а також морально–вольовий стан слідчого, рівень його знань і вмінь, практичний досвід, здатність приймати і реалізовувати рішення в екстремальних умовах; сприятливий (безконфліктний) хід розслідування тощо).

Практична цінність типізації слідчих ситуацій під час розслідування зловживання впливом, полягає насамперед у тому, що вони є основою для розробки відповідних їм алгоритмів слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших заходів. Таким чином і розробляються типові програми розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності [137, с. 204–207].

Спираючись на напрацювання українського експертного криміналіста Степанюка Р. Л. [162, с. 110–115] пропонуємо слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування зловживання впливом, поділити на дві групи:

- 1) які можливо типізувати на підставі окремих обставин протиправної діяльності (особи підозрюваного, способу вчинення, предмету кримінального правопорушення, зв'язків з іншими кримінальними правопорушеннями);
- 2) які можливо типізувати на підставі найбільш значущих обставин розслідування (стан доказової бази, можливості слідства, лінію поведінки підозрюваних та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, які намагаються втручатись у процес розслідування) [210].

Розглянемо насамперед групу *слідчих ситуацій, які можливо типізувати на підставі окремих обставин протиправної діяльності*.

Типові слідчі ситуації, виокремлені на підставі даних про особу підозрюваного, можуть бути різноманітними і залежати, зокрема, від суб'єкта

зловживання впливом та його належності до службової особи на момент учинення кримінального правопорушення чи на час проведення досудового розслідування. З урахуванням *суб'єкта зловживання впливом* можливо виділити наступні типові слідчі ситуації:

1) встановлено факт вчинення кримінального правопорушення не службовою особою, яка не пов'язана з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, але яка має реальну можливість вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави (30 %);

2) встановлено факт вчинення кримінального правопорушення службовою особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, але яка за своїм функціональним призначенням не могла самостійно вчинити дії, за які пропонувалася неправомірна вигода, а лише пропонувала, обіцяла чи погодилась вплинути на іншу особу задля прийняття нею необхідних рішень (52 %);

3) встановлено ознаки вчинення зловживання впливом особою, яка априорі не має такого впливу (18 %) (додаток В).

Специфіка слідчих ситуацій, пов'язаних із суб'єктом зловживання впливом полягає у тому, що, як було вже зазначено нами вище, особи, які вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені чч. 2 і 3 ст. 369² КК України, не маючи статусу службової особи, мають реальну можливість вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави.

Типізацію слідчих ситуацій у методиці розслідування зловживання впливом можливо також здійснити і з урахуванням *способу вчинення кримінального правопорушення*:

1) встановлено факт пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою,

уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (39 %);

2) встановлено факт прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання такої вигоди (46 %);

3) встановлено факт прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, поєднане з вимаганням такої вигоди (15 %) (додаток В).

Необхідно також звернути увагу, що зловживання впливом нерідко використовується для вчинення іншого кримінального правопорушення, зокрема службової підробки. Виходячи з цього, з урахуванням *можливого зв'язку зловживання впливом з іншими кримінальними правопорушеннями*, мають місце наступні слідчі ситуації:

1) окрім зловживання впливом є достатні відомості про вчинення інших кримінально–протиправних дій (вони або вчиняються з метою приховування кримінального правопорушення, або є предикатними) (38 %);

2) відсутні відомості про вчинення інших кримінальних правопорушень (62 %) (додаток В).

Типізація слідчих ситуацій початкового етапу розслідування зловживання впливом можлива також з урахуванням відомостей про *предмет кримінального правопорушення*, оскільки важливе значення має повнота інформації щодо неправомірної вигоди, зокрема суми грошей, виду майна, розміру, інших обставин:

1) достатньо даних щодо предмета кримінального правопорушення (68 %);

2) відсутня повна інформація щодо предмета кримінального правопорушення (32 %) (додаток В).

Наступну групу слідчих ситуацій початкового етапу можливо типізувати на підставі *найбільш значущих обставин розслідування зловживання впливом*. Аналіз варто розпочати із ситуацій, що обумовлені *джерелом отримання інформації* про факт зловживання впливом. Узагальнення даних вивчення матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії дали підстави для виділення наступних типових слідчих ситуацій:

1) досудове розслідування розпочате за матеріалами оперативно–розшукової діяльності, за задокументованими діями правопорушника, що свідчать про зловживання впливом (15,2 %);

2) досудове розслідування розпочате за заявами чи повідомленнями фізичних осіб про зловживання впливом, у тому числі повідомленнями викривачів та (публікації) медіа (76,7 %);

3) відомості про зловживання впливом отримані в ході розслідування інших кримінальних правопорушень або містяться в матеріалах розслідування інших правоохоронних органів (8,1 %) (додаток В).

Перша типова слідча ситуація зазвичай є більш сприятливою у порівнянні з іншими та характеризується наявністю інформації як про подію кримінального правопорушення, так і про особу, яка її вчинила, що дозволяє слідчому швидко та ефективно здійснювати збирання та процесуальне закріплення наявних доказів про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, а також встановлювати інші обставини розслідуваної події.

Друга та третя слідчі ситуації відзначаються певною складністю, оскільки їх зміст в значній мірі визначається джерелом, видом і обсягом отриманої інформації, а також ступенем можливості використання фактору раптовості. Також виникає необхідність у додатковій перевірці даних, що послужили підставами до початку досудового розслідування.

Якщо відомості про подію кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України, отримані із засобів масової інформації, звернень до правоохоронного органу окремих громадських активістів, журналістів, то після внесення таких відомостей до ЄРДР підлягає допиту у

якості свідка особа, яка повідомила про вчинене кримінальне правопорушення щодо відомих їй обставин вчинення протиправних дій і стосовно джерел, із яких їй стало про це відомо, а також можливого місцезнаходження документів, що підтверджують її показання.

Документи, наявні у особи або у інших осіб, на які свідок вказуватиме як на першоджерела одержаних ним відомостей, повинні бути вилучені шляхом тимчасового доступу до речей і документів. Особи, які надали свідку такі документи, також повинні бути допитані у якості свідків щодо змісту та походження цих документів.

Додатково для здійснення перевірки отриманої інформації, з метою встановлення її достовірності, повинні проводитися наступні заходи:

а) направлення запитів до органів державної влади, місцевого самоврядування, установ, організацій щодо отримання копії наказів про призначення, звільнення, отримання особової картки;

б) отримання інформації з офіційних сайтів Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств, відомств, їхніх територіальних підрозділів, установ, організацій, органів місцевого самоврядування (відомості про призначення);

в) аналіз електронної декларації особи з 2015 року або з дня її призначення на посаду;

г) через автоматизовані інформаційні та довідкові системи, реєстри та бази даних НАЗК, МВС, НП, Державної фіскальної служби України, а також інші реєстри здійснюється перевірка наявності інформації щодо: судимості, притягнення як обвинуваченого у кримінальних справах чи провадженнях, а також фактів притягнення до адміністративної відповідальності;

г) отримання відомостей про особу та її майно з відкритих офіційних державних реєстрів і баз даних державних органів;

є) здійснення фото-, відеофіксації об'єктів, що можуть бути пов'язані з подією кримінального правопорушення;

ж) встановлення й проведення допитів осіб, які можуть надати інформацію про протиправні джерела походження активів і способи їх використання [143, с. 26].

У третій типовій слідчій ситуації слідчий, який самостійно виявив ознаки зловживання впливом, у своєму рапорті на ім'я керівника підрозділу правоохоронного органу з посиланням на одержані ним дані викладає обставини вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України, що є приводом до початку досудового розслідування.

Після проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій та інших заходів на початковому етапі розслідування зловживання впливом, зазвичай складаються наступні слідчі ситуації:

1) інформація про вчинення кримінального правопорушення підтвердилася, є достатні відомості про обставини його вчинення, особу підозрюваного (45 %);

2) інформація про вчинення кримінального правопорушення підтвердилася, однак відсутні достатні відомості про обставини його вчинення, особу підозрюваного (36 %);

3) інформація про вчинення кримінального правопорушення не підтвердилася (19 %) (додаток В).

Відповідно найбільш сприятливою є перша типова слідча ситуація, оскільки за наявності необхідних доказів вини особи можливим стає її затримання, повідомлення про підозру, допит як підозрюваного та прийняття рішення щодо обрання їй запобіжного заходу. Завдання слідчого – у взаємодії з оперативними працівниками та процесуальним керівником визначитися із тактикою проведення досудового розслідування, яка передбачає, насамперед, зосередження зусиль слідчого на виявленні, збереженні та вилученні документів, які підтверджують факти кримінально–протиправної діяльності, а також фіксації матеріальних слідів правопорушення шляхом проведення обшуків або тимчасового доступу до речей і документів. На практиці часто застосовується комбінований підхід, який передбачає одночасне використання

СРД та НСРД, що у більшості випадків сприяє досягненню позитивного результату [42].

Тактика дій в другій слідчій ситуації майже не відрізняється від раніше описаного випадку й полягає в здійсненні заходів спрямованих на встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, особи підозрюваного, зокрема, вилученні речей і документів, що мають значення для досудового розслідування, призначенні експертиз, допитів свідків та проведенні інших заходів залежно від обставин, які склалися.

Щодо третьої ситуації зазначимо, що якщо інформація про вчинення кримінального правопорушення не підтвердилася і в діях особи відсутній склад інших кримінальних правопорушень, слідчий приймає рішення про закриття кримінального провадження.

Результати вивчення практики розслідування зловживання впливом показують, що найчастіше в кримінальних провадженнях проводяться наступні слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні заходи:

- аудіо–, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України);
- спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України);
- контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України);
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);
- обшуки за місцем роботи, проживання чи іншого володіння підозрюваного (ст. 234–236 КПК України);
- затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину (ст. 208 КПК України);
- допит підозрюваного (ст. 42 КПК України);
- допити свідків (ст. 65 КПК України);
- вилучення на підставі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів:
 - а) документів, що визначають правове становище суб'єкта кримінального

правопорушення (установчі, реєстраційні та дозвільні);

б) документів внутрішньогосподарського (управлінського) обліку (накази, розпорядження, доповідні записки і звіти внутрішнього контролю);

в) штампів, печаток тощо.

– призначення судових експертиз (ст. 242–245 КПК України).

Таким чином, особливості вчинення дій спрямованих на вчинення зловживання впливом, визначають специфіку формування слідчих ситуацій. Це пов'язано, передусім, зі способами, вчинення досліджуваних злочинних діянь, що зумовлено їх комплексним характером (підготовка, вчинення та приховування). Робота в типових слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування спрямована на встановлення зв'язків між злочинцями (організатор – виконавець; організатор – посередник – виконавець тощо); збирання інформації, що характеризує особу підозрюваного; виявлення всіх епізодів злочинної діяльності кожного з підозрюваних; збирання доказової бази, достатньої для викриття підозрюваних і визначення пріоритетних шляхів протидії вказаній категорії кримінальних правопорушень.

2.3. Взаємодія слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та міжнародне співробітництво

Ефективне здійснення досудового розслідування зловживання впливом є результатом спільних дій правоохоронних органів та їх структурних підрозділів і перебуває в прямій залежності від рівня організації взаємодії між ними [208].

Різні види діяльності, з філософської точки зору, можуть стикатися, перетинатися, зливатися, переходити один в інший, утворюючи складні структури. Тому цілком закономірно, що один вид діяльності завжди спирається на інший і, взятий у системі певних відносин, породжує новий вид [182, с. 52]. Соціологи розглядають взаємодію, як систематичні регулярні соціальні дії суб'єктів, спрямовані один на одного, які мають на меті викликати

певну відповідну реакцію, що, у свою чергу, зумовлює нову реакцію суб'єкта, який здійснював вплив. Тобто, взаємодія координує всі соціальні процеси [183, с. 244].

Поняття «взаємодія» розкривається і багатьма іншими галузями знань, що залежно від специфіки застосування формулює диференційне визначення даного терміну. Наприклад, у політології «взаємодія» – це взаємний вплив різних політичних суб'єктів у процесі їхньої політичної діяльності; необхідна передумова повної реалізації функцій політичної системи, яка визначає характер політичного розвитку й темпи політичного прогресу. «Взаємодія політична» – керований процес, який визначається за рівнем співвідношення інтересів та цілей політичних суб'єктів [38, с. 265].

Не обійшли увагою поняття «взаємодія» криміналісти та процесуалісти [56; 92; 156; 173]. Зокрема Кузьмічов В. С. розглядає взаємодію як одну з форм організації розслідування кримінальних правопорушень, що полягає у передбаченому законом співробітництві слідчого з іншими органами та підрозділами, узгодженому за цілями, місцем і часом. Вона здійснюється в межах їхньої компетенції з метою швидкого, повного і об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень, розшуку злочинців, викрадених цінностей та інших об'єктів, що мають суттєве значення для провадження [77, с. 234].

Проаналізувавши різні визначення взаємодії, Бахін В. П. виділив низку загальних рис (ознак), що характеризують взаємодію слідчого з представниками правоохоронних та інших державних органів і відомств, зокрема:

- взаємодія здійснюється відповідно до чинного законодавства і відомчих нормативно–правових актів;
- взаємодія – узгоджена діяльність, співробітництво;
- взаємодія здійснюється шляхом найбільш доцільного і раціонального сполучення методів і засобів властивих взаємодіючим суб'єктам;

– взаємодія спрямована на досягнення цілей досудового розслідування, що впливають із завдань кримінального судочинства, передбачених ст. 2 КПК України [8, с. 7].

Цілком слушним є також коментар Матусовського Г. А., котрий зазначив, що на даний час в криміналістиці значна увага приділяється лише питанням взаємодії слідчого з оперативно–розшуковими підрозділами правоохоронних органів [87, с. 365]. Водночас термін «взаємодія» не зустрічається в нормах КПК України, що містять загальні положення, однак саме таке визначення досить вдало виражає сутність тієї співпраці, яка забезпечуватиме змагальність процесу.

Взаємодія може реалізовуватися за участі різних компетентних суб'єктів, у тому числі оперативних працівників різних підрозділів різних відомств. Означувана взаємодія здійснюється у процесуальних і непроцесуальних формах, обрання яких зумовлюється характером та змістом слідчої ситуації й безпосередньо залежить від слідчого.

Зазвичай необхідність в тісній співпраці слідчого з іншими органами та підрозділами виникає у випадках:

1) коли виникають труднощі під час збирання доказів у ході досудового розслідування;

2) у зв'язку з потребою виконання СРД, необхідне здійснення функцій, що є специфічними та притаманними лише оперативним підрозділам;

3) під час досудового розслідування кримінального правопорушення складається ситуація, в якій необхідно за короткий проміжок часу виконати значний обсяг СРД та інших заходів і слідчий фізично не в змозі ефективно, вчасно та якісно виконати вказаний обсяг роботи;

4) невідоме місце перебування підозрюваного;

5) невідоме місцезнаходження викраденого майна, здобутого кримінально–протиправним шляхом, знарядь або предметів кримінального правопорушення, предметів, на яких є явні сліди кримінального

правопорушення, майна, на яке необхідно накладити арешт із метою забезпечення можливої конфіскації або задоволення цивільного позову;

б) є потреба у перевірці підозрюваного на причетність до вчинення інших кримінальних правопорушень [179].

В рамках нашого дослідження, ми вважаємо за необхідне безпосередньо акцентувати увагу на питаннях взаємодії слідчих під час розслідування зловживання впливом саме з оперативними працівниками, адже у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії ними проводиться значний обсяг оперативно–розшукової роботи, переважно пошукового характеру. Така робота здійснюється спеціальними негласними методами і засобами, ставить за мету своєчасне виявлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, виявлення фактичних даних, що мають значення для розслідування, а також обставин, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

Організована взаємодія вищезазначених суб'єктів правоохоронної діяльності забезпечує погодженість зусиль під час досудового розслідування зловживання впливом. Втім, така взаємодія, припускаючи загальне планово–організаційне керівництво слідчим, не завжди має на увазі структурне підпорядкування взаємодіючих підрозділів, злиття процесуальної та оперативно–розшукової діяльності. Взаємодія слідчих і оперативних підрозділів проходить відповідно до спільного плану, але при цьому кожен із суб'єктів виконує свої функції.

Специфіка окремих форм такої взаємодії полягає в тому, що під час їх реалізації формується система правовідносин між слідчим та працівниками оперативних підрозділів, яка, поряд із кримінальними процесуальними включає й інші правовідносини (наприклад, службові), що в підсумку має на меті забезпечення об'єктивності, всебічності й повноти дослідження обставин, що підлягають доказуванню.

Як свідчать результати анкетування слідчих та оперативних працівників, у досліджуваній категорії кримінальних проваджень, зазвичай, взаємодія не була разовою або епізодичною, пов'язаною лише з виконанням доручень

слідчого, а відбувалася постійно – протягом усього кримінального провадження (84,3 % опитаних слідчих та 73,7 % оперативних працівників). Вищевказані працівники у співпраці відповідно до покладених на них завдань:

- 1) проводили спільну діяльність у межах постійно або тимчасово діючих слідчо–оперативних груп (100 % слідчих і 100% оперативних працівників);
- 2) виявляли ознаки зловживання впливом (53,7 % слідчих і 44,3 % оперативних працівників);
- 3) проводили НСРД та оперативно–розшукові заходи, пов’язані зі встановленням фактів злочинної діяльності службових та інших осіб (39,8 % слідчих і 83,2 % оперативних працівників);
- 4) виконували доручення слідчого (100 % опитаних слідчих і 100 % оперативних працівників);
- 5) сприяли слідчому в проведенні окремих СРД (75,5 % слідчих і 100 % оперативних працівників);
- 6) здійснювали взаємний обмін інформацією (100 % слідчих і 100 % оперативних працівників) (додаток В).

Зазначені форми знайшли своє відображення в КПК України, Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [125], а також інших відомчих та міжвідомчих нормативно–правових актах.

На думку опитаних нами респондентів, взаємодія слідчих і працівників оперативних підрозділів може бути ефективною лише за умови дотримання принципових засад, відповідно до яких зазначене співробітництво повинно:

- здійснюватися відповідно до вимог КПК України (100 % опитаних слідчих та 100 % оперативних працівників);
- бути узгодженим (за метою, місцем, часом і компетентністю) (100 % слідчих та 100 % оперативних працівників);
- забезпечувати керівну й організуючу роль слідчого за належної самостійності оперативних підрозділів у виборі та прийнятті рішень з

виконання поставлених слідчим завдань (100 % слідчих та 73 % оперативних працівників);

– забезпечувати нерозголошення відомостей, отриманих оперативно–розшуковим шляхом (100 % слідчих та 100 % оперативних працівників) (додаток В).

Крім того, до взаємодії слідчих та оперативних працівників під час розслідування, на нашу думку, повинна висуватися також низка інших вимог, сутність яких зводиться до наступних положень:

а) взаємодія повинна бути активною, ефективною та здійснюватися доти, доки не буде досягнуто головної мети – завершення розслідування кримінального правопорушення (100 % слідчих та 100 % оперативних працівників);

б) під час взаємодії кожен із учасників розслідування кримінального правопорушення повинен повною мірою використовувати всі наявні можливості (100 % слідчих та 100 % оперативних працівників);

в) кожен співробітник, який бере участь у розслідуванні кримінального правопорушення, несе самостійну відповідальність за свої дії, за їх відповідність плану розслідування (100 % слідчих та 100 % оперативних працівників) (додаток В).

Розглядаючи взаємодію слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів слід зауважити, що думки правознавців із цього приводу неодностайні. Тож вважаємо, що цілком доцільно відокремити це поняття від «координації», оскільки, як уже було зазначено, деякі дослідники трактують «взаємодію» та «координацію» як слова–синоніми. Одні дискутують про те, яке із цих двох понять ширше, інші ж вважають, що «координація» – це організація взаємодії. Тим не менш і ті, і інші погоджуються, що ці поняття не можуть бути рівнозначними, оскільки «координація» – це функція суб'єкта системи, а «взаємодія» – це принцип його діяльності, засіб зв'язку із суб'єктами інших систем [178].

Термін «координація» (лат. *coordinatio*, утворений приєднанням префікса *co-* «спільність, спільно, у співпраці, сумісність, сумісно» до значущої, понятійної частини слова *ordinatio*, тобто «упорядкування», що є похідним від *ordinare* у значенні «приводити до порядку») – узгодження, поєднання, приведення до певного порядку чи відповідно до поставлених завдань складових частин чогось (понять, дій, речей тощо). Визначення «координація» є однією з головних управлінських функцій, зміст якої полягає в забезпеченні впорядкування взаємозв'язків і взаємодії між учасниками процесу управління з метою узгодження дій та об'єднання зусиль для вирішення загальних завдань. Координаційні відносини регулюються різними галузями права (кримінальне процесуальне право, адміністративне право, цивільне право тощо) та розглядаються як різновид організаційних відносин, тому можуть не бути врегульовані правовими нормами й здійснюватися на основі управлінських традицій, звичаїв та організаційно–технічних правил.

Існує декілька видів координації в управлінні: узгодження, ієрархічна координація, предметно–технологічна координація, штабна координація та ін. Координацію широко використовують під час розроблення та виконання цільових комплексних програм [101, с. 139].

Відповідно до Словника сучасної української мови, координація тлумачиться як: 1) погодження, зведення до відповідності, встановлення взаємозв'язку, контакту в діяльності людей, між діями, поняттями тощо; 2) узгодженість рухів, дій тощо [176].

Відмежовуючи визначення поняття «взаємодія» від «координації», слід зазначити, що остання містить у собі елемент підкорення волі координуючого органу системи, який спрямовує окрему діяльність на виконання загальних завдань, поставлених перед виконавцями. Це означає, що орган системи або один із взаємодіючих підрозділів наділений владними повноваженнями щодо решти підрозділів, які йому підпорядковуються та дії яких ним координуються. При взаємодії суб'єкти не мають владних і підпорядкованих повноважень, у спільній діяльності вони рівні між собою.

Отже, сутність взаємодії слідчих з оперативними підрозділами полягає в наступному:

1) це активна цілеспрямована діяльність слідчих і співробітників оперативних підрозділів;

2) кожен суб'єкт цієї діяльності застосовує специфічні заходи у межах установлених законом повноважень;

3) це узгоджені за місцем, часом і метою спільні дії двох чи більше суб'єктів, спрямовані на впровадження одержаних у результаті ОРЗ відомостей у кримінальне судочинство;

4) у спільних планах (реалізація оперативно–розшукової інформації, провадження досудового розслідування тощо) слід передбачити комплекс СРД та НСРД у такому порядку, щоб їх проведення було несподіваним для осіб, дії яких перевіряються, їх співучасників, а також найефективнішим у закріпленні процесуальним шляхом обставин, що підлягають доказуванню;

5) у процесі проведення конкретних СРД та НСРД слід суворо дотримуватися вимог Конституції України, чинного законодавства, принципів кримінального судочинства та ОРД;

6) дії зазначених суб'єктів повинні бути спрямовані на забезпечення введення оперативно–розшукової інформації в кримінальне провадження за допомогою процесуальних засобів – шляхом проведення відповідних СРД та прийняття процесуальних рішень [30, с. 138].

Отже, взаємодію слідчих та працівників оперативних підрозділів під час досудового розслідування зловживання впливом можна визначити як спільну діяльність з приводу вчинення кримінального правопорушення, або достатньої вірогідності його вчинення та, відповідно, необхідності його розкриття й розслідування.

Загалом, з огляду на практику розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, можна констатувати, що основними формами взаємодії між слідчими та оперативними працівниками під час досудового розслідування зловживання впливом є виконання оперативними підрозділами

доручень слідчих (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України) із конкретизованим переліком дій та встановленим терміном виконання (оперативні підрозділи ДБР, Національної поліції, СБУ, Бюро економічної безпеки України, Державної кримінально–виконавчої служби України, Державної прикордонної служби України проводять СРД та НСРД у кримінальному провадженні за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора в порядку, передбаченому КПК України) [132], а також спільна діяльність у складі СОГ.

Не зупиняючись на вищезазначених формах взаємодії, які досить повно описані в науковій літературі, вважаємо за необхідне звернути увагу, що наразі існують проблеми під час реалізації такої форми взаємодії, як передача слідчому даних про ознаки кримінального правопорушення, що передбачена положеннями чч. 2, 3 ст. 7 Закону України «Про оперативно–розшукову діяльність» [132]. Ця норма зобов'язує оперативні підрозділи, які здійснюють ОРД, у разі виявлення ознак кримінального правопорушення невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України. У разі, якщо ознаки кримінального правопорушення виявлені під час проведення ОРЗ, що тривають, і їх припинення може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює ОРД, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак кримінального правопорушення, закінчує проведення ОРЗ, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, до відповідного органу досудового розслідування [132].

Однак, наше дослідження засвідчило відсутність регламентації порядку надання відповідних матеріалів ОРД слідчому, зокрема:

- 1) не визначено, яким узагальнюючим документом має супроводжуватися направлення зібраних матеріалів органу досудового розслідування для початку

та здійснення досудового розслідування (на думку науковців та практиків, таким документом повинна бути постанова керівника оперативного підрозділу, в якій мають відобразитися ті аспекти матеріалів ОРД, значущих для розслідування слідчим кримінального правопорушення) [102, с. 298];

2) не відпрацьовані питання конфіденційності під час передачі матеріалів ОРД слідчому, адже наразі робота в органах досудового розслідування з надання слідчим допусків до інформації, котра становить державну таємницю, не є досконалою, а певні процедурні заходи здійснюються формально. Крім цього викликає сумніви рівень належного (повноцінного) усвідомлення слідчими змісту та особливостей тактики й методів ОРД, що, в свою чергу, зумовлює численні ризики в правозастосовній практиці [199]. Занепокоєння викликає і невизначеність щодо можливості передачі слідчому оперативних матеріалів, отриманих від негласних джерел інформації, адже положення ст. 275 КПК України визначає, що під час проведення НСРД слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення НСРД. Очевидно, що повноваження слідчого, обумовлені зазначеною статтею КПК України, потребують додаткового законодавчого роз'яснення, оскільки відповідні положення не узгоджуються з багаторічною практикою негласної діяльності й чинною системою нормативно-правових приписів (Законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про державну таємницю», наказу СБУ від 23.12.2020 р. № 383 «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю») [119; 124];

3) відсутність алгоритму накопичення матеріалів про ознаки кримінального правопорушення, позаяк документування щодо зловживання впливом здійснюється переважно шляхом проведення ОРЗ з метою запобігання, припинення та розкриття кримінального правопорушення, а також забезпечення можливості використання таких даних в інтересах кримінального судочинства. Однак у законодавстві України можна прослідкувати невідповідність у контексті проведення ОРЗ, як основного інструменту

оперативно–розшукового отримання інформації до початку кримінального провадження.

Наприклад, згідно з ч. 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно–розшукову діяльність» негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо–, відеоконтроль особи, аудіо–, відеоконтроль місця, спостереження за особою, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, проводяться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором.

Таке тлумачення за формальною оцінкою закладає нормативні підвалини послідовного оперативного документування протиправної діяльності шляхом проведення ОРЗ ще до початку досудового розслідування, однак попередня частина цієї норми такий висновок повністю спростовує. Відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно–розшукову діяльність», прийняття рішення про проведення оперативно–розшукових заходів, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно–розшукових заходів, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення, регулюються згідно з положеннями глави 21 КПК України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, щодо мети проведення оперативно–розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно–розшукових заходів та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення [132]. У свою чергу, згідно ч. 2 ст. 246 КПК України, НСРД, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269¹,

270, 271, 272, 274 КПК України, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів [74].

За такого підходу не дивно, що самі заходи, які визначені в Законі України «Про оперативно–розшукову діяльність», розкриті в контексті СРД з процесуальним вектором механізму їх проведення. Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно–розшукову діяльність», оперативним підрозділам для виконання завдань ОРД за наявності передбачених ст. 6 цього Закону підстав, надається право здійснювати аудіо–, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями статей 260, 263–264 КПК України [132]. Таким чином, за логікою законодавця, проведення ОРЗ до початку досудового розслідування є неправомірним, що у свою чергу, суперечить фундаментальним засадам ОРД, її принципам і цільовому призначенню.

На нашу думку, вирішенням цієї проблеми є заміна у відповідних положеннях Закону України «Про оперативно–розшукову діяльність» формулювання «згідно з положеннями» на «за правилами». Це дозволить оперативним підрозділам законно проводити ОРЗ у межах власне оперативно–розшукової діяльності, своєчасно й повноцінно отримувати й перевіряти оперативну інформацію, планомірно й всебічно здійснювати оперативне документування протиправної діяльності окремих осіб та груп.

Варто також звернути увагу й на те, що нерідко в кримінальних провадженнях, пов'язаних з корупційними кримінальними правопорушеннями, виникає необхідність в міжнародній співпраці. Інтерпол є провідною міжнародною організацією, яка завдяки своїй унікальній структурі, правовій базі та технічному оснащенню здійснює ефективну й раціональну координацію міжнародного поліцейського співробітництва [27, с. 30]. Міжнародна організація кримінальної поліції, що об'єднує 190 держав–членів, являє собою один із найпотужніших міжурядових механізмів з організації і проведення міжнародного розшуку. Її основним призначенням є координація зусиль

правоохоронних систем різних країн у проведенні заходів з кримінального розшуку міжнародних злочинців [98; 7, с. 136].

У постанові Кабінету Міністрів України від 25 березня 1993 р. № 220 «Про Національне центральне бюро Інтерполу» затверджено, що взаємодія правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних держав щодо вирішення питань боротьби зі злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни, здійснюється лише через НЦБ Інтерполу, яким виступає Національна поліція [131].

У Законах України «Про Державне бюро розслідувань» [116] та «Про Національне антикорупційне бюро України» [130] також закріплюються загальні повноваження щодо проектно–консультативної діяльності, інформаційної взаємодії і співпраці з міжнародними та іноземними інституціями. Втім на відміну від Закону України «Про Національну поліцію», у цих законодавчих актах деталізовано й окремі процедури взаємодії й форми узгодженої діяльності щодо роботи правоохоронних органів [28, с. 80–81].

Інтерпол не тільки координує дії поліції держав, але й допомагає в наданні інформації зі своїх картотек [43, с. 105], оголошує міжнародний розшук, дає сигнал про його початок у вигляді направлення до поліції всіх країн–учасниць відповідного повідомлення–циркуляра, визначає межі проведення розшукових заходів, тобто вирішує: чи потрібно до нього залучати поліції усіх країн–учасниць цієї міжнародної організації, чи можна обмежитися тільки країнами одного–двох сусідніх регіонів. Інтерпол координує розшук, а після його завершення сповіщає поліцію країн, що брали в ньому участь, про результати.

Першим етапом здійснення міжнародного розшуку осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ст. 369² КК України, є надсилання запиту про здійснення розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення на території України. Слідчий та/або прокурор звертаються до Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України. Туди подається

запит на публікацію так званої «синьої картки», основна мета якої – встановлення фактичного місцезнаходження розшукуваної особи. У запиті необхідно надати повну та об'єктивну інформацію про події та обставини, пов'язані з розшуком [10, с. 125].

Наступним етапом організації розшуку є вивчення отриманих документів, їх аналіз, перевірка, прийняття рішення про оголошення міжнародного розшуку, видання і розсилання поштою (чи каналами власного зв'язку) до НЦБ країн–учасниць відповідних формалізованих повідомлень (циркулярів) про початок розшуку [80, с. 164].

Етап безпосереднього міжнародного розшуку складається із дій, які проводяться в країнах після одержання НЦБ із Генеральним секретаріатом Інтерполу повідомлення про початок розшуку. По кожному повідомленню, що надійшло, НЦБ приймає окреме рішення про те, чи потрібно ставити задачу з розшуку зазначеної в повідомленні особи перед територіальними органами поліції своєї країни, чи обмежитися занесенням відомостей про цю особу до відповідного банку даних, який є у кожному НЦБ. Перелік необхідних розшукових дій може розрізнятися залежно від конкретного випадку, але завжди це будуть тільки ті дії та оперативно–розшукові заходи, що передбачені національним законодавством і відомчими нормативними актами держави–виконавця [80, с. 165].

У випадках встановлення розшукуваних осіб, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 541 КПК України, наступна форма міжнародної співпраці повинна бути реалізована у формі видачі особи (екстрадиція) – видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави [74].

Відповідно до ст. 574 КПК України центральними органами з видачі особи (екстрадиції), якщо інше не передбачено міжнародним договором України, є відповідно Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України [74]. Центральні органи з видачі особи (екстрадиції) відповідно до КПК України: 1) звертаються до компетентних органів іноземних держав із запитами про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення; 2) розглядають запити компетентних органів іноземних держав про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення та приймають рішення щодо них; 3) організують проведення екстрадиційної перевірки; 4) організують прийом–передачу осіб, щодо яких прийнято рішення про видачу (екстрадицію), тимчасову видачу чи транзитне перевезення; 5) здійснюють інші повноваження, визначені КПК України або міжнародним договором про видачу особи (екстрадицію) [74].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що результативність діяльності взаємодіючих суб'єктів може бути досягнута лише при обов'язковому дотриманні певних умов. Спочатку необхідно визначити взаємодіючі ланки, їхні завдання та обсяг співпраці, чітко розподілити функціональні обов'язки, обрати оптимальні форми взаємодії та призначити конкретних виконавців, яким слід роз'яснити поставлені перед ними спільні завдання. Далі потрібно забезпечити ефективний обмін інформацією, встановити способи та засоби зв'язку (наради, робочі обговорення, телефонні контакти тощо) між учасниками взаємодії. Окрім цього важливо організувати оперативне маневрування силами та засобами відповідно до ситуації, а також здійснювати постійний контроль і керування виконанням узгоджених заходів.

Висновки до розділу 2

1. Підставою для початку досудового розслідування є виявлення обставин, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення,

поданих заявником або отриманих з інших джерел (безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення під час службової діяльності оперативними підрозділами, слідчим, прокурором чи судом; повідомлення, опубліковані в медіа або поширені іншими способами тощо), а також попередня правова кваліфікація правопорушення із зазначенням відповідної статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність. Констатовано, що підставою до початку досудового розслідування за фактом зловживання впливом у 76,7 % випадків слугували заяви осіб про вчинення кримінального правопорушення (або про таке, що готується), повідомлення викривачів.

Типовий перелік обставин, що підлягають встановленню та відповідно доказуванню в кримінальних провадженнях про зловживання впливом: 1) подія кримінального правопорушення (в тому числі, час вчинення кримінально-протиправних дій, спосіб їх учинення, характер, умови та особливості роботи підприємства, установи або організації, де вчинено кримінальне правопорушення); 2) особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, форма її вини, мотив, мета, а також належність до суб'єкта кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат (в тому числі, розмір отриманих коштів службовою особою як неправомірна вигода); 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх

незаконним обігом: або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; б) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально–правового характеру.

2. Сформульоване авторське визначення слідчої ситуації під час розслідування зловживання впливом, під яким запропоновано розуміти динамічну систему, що складається у ході слідчої діяльності, змінюється під впливом об'єктивних і суб'єктивних обставин, впливає на хід кримінального провадження та на встановлення обставин, що підлягають доказуванню, ефективна оцінка якої сприятиме вирішенню завдань досудового розслідування.

До основних факторів, що можуть вплинути на формування і розвиток слідчої ситуації під час досудового розслідування зловживання впливом віднесено такі: а) обставини кримінального правопорушення, що встановлені на даний період часу (зібрану, а також відсутню, але необхідну інформацію про обставини кримінального правопорушення); б) чинники, що ускладнюють, перешкоджають, а також сприяють збору необхідної інформації і вирішенню інших завдань розслідування; в) протидія встановленню істини з боку учасників злочинного групування; г) наслідки помилкових дій слідчого, оперативного працівника, експерта (зокрема, наслідки розголошення даних досудового розслідування); г) компоненти психологічного характеру (психологічний стан осіб, які потрапили в орбіту кримінального судочинства, а також морально–вольовий стан слідчого, рівень його знань і вмінь, практичний досвід, здатність приймати і реалізовувати рішення в екстремальних умовах; сприятливий (безконфліктний) хід розслідування тощо.

Конкретизовано типові слідчі ситуації в кримінальному провадженні про зловживання впливом, з урахуванням *суб'єкта* кримінального правопорушення: встановлено факт вчинення кримінального правопорушення не службовою особою, яка не пов'язана з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, але яка має реальну можливість вплинути на

прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави (30 %); встановлено факт вчинення кримінального правопорушення службовою особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, але яка за своїм функціональним призначенням не могла самостійно вчинити дії, за які пропонувалась неправомірна вигода, а лише пропонувала, обіцяла чи погодилася вплинути на іншу особу задля прийняття нею необхідних рішень (52 %); встановлено ознаки вчинення зловживання впливом особою, яка априорі не має такого впливу (18 %); *способу* вчинення кримінального правопорушення: встановлено факт пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (39 %); встановлено факт прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання такої вигоди (46 %); встановлено факт прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, поєднане з вимаганням такої вигоди (15 %); *зв'язку* з іншими правопорушеннями: окрім зловживання впливом є достатні відомості про вчинення інших кримінально–протиправних дій (вони або вчиняються з метою приховування кримінального правопорушення, або є предикатними) (38 %); відсутні відомості про вчинення інших кримінальних правопорушень (62 %); відомостей про *предмет*: достатньо даних щодо предмета кримінального правопорушення (68 %); відсутня повна інформація щодо предмета кримінального правопорушення (32 %); *значущих обставин*: розслідування розпочате за матеріалами оперативно–розшукової діяльності, за задокументованими діями правопорушника, що свідчать про зловживання впливом (15,2 %); розпочате за заявами чи

повідомленнями фізичних осіб про зловживання впливом, у тому числі повідомленнями викривачів та (публікації) медіа (76,7 %); відомості про зловживання впливом отримані в ході розслідування інших кримінальних правопорушень або містяться в матеріалах розслідування інших правоохоронних органів (8,1 %).

3. Основними формами взаємодії між слідчими та оперативними працівниками під час досудового розслідування зловживання впливом є виконання оперативними підрозділами доручень слідчих (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України) із конкретизованим переліком дій та встановленим терміном виконання, а також спільна діяльність у складі СОГ.

Акцентовано увагу на тому, що під час такої форми взаємодії як передача слідчому даних про ознаки кримінального правопорушення, встановлено відсутність регламентації порядку надання відповідних матеріалів ОРД слідчому, зокрема: а) не визначено, яким узагальнюючим документом має супроводжуватися направлення зібраних матеріалів органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування; б) не відпрацьовані питання конфіденційності під час передачі оперативних матеріалів слідчому; в) відсутність алгоритму накопичення матеріалів про ознаки кримінального правопорушення.

Акцентована увага на тому, що нерідко в кримінальних провадженнях, пов'язаних із корупційними кримінальними правопорушеннями, виникає необхідність в міжнародній співпраці. Визначено, що Інтерпол є однією з ключових міжнародних організацій, яка ефективно координує міжнародне поліцейське співробітництво.

РОЗДІЛ 3.

ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ

3.1. Огляд

Згідно з ч. 1 ст. 223 КПК України СРД є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [74].

СРД проводяться лише після внесення відповідних відомостей до ЄРДР. У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду) (ч. 3 ст. 214 КПК України) [74].

Результати аналізу слідчої практики свідчать, що під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України, з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, зазвичай слідчі проводять наступні види огляду: огляд місця події (34 %) та огляд документів (76 %) (додаток В).

Проведення огляду в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії має ряд особливостей. Не зупиняючись на загальних тактичних положеннях окремих видів огляду, які детально описані в науковій літературі, ми зупинимося лише на тих, що притаманні розслідуванню саме зловживання впливом.

Огляд місця події. Об'єктами огляду місця події під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є місце роботи, місця проживання, автомобілі учасників злочинної діяльності, пов'язаної зі зловживанням впливом, інші місця їх перебування.

Перед початком огляду місця події слідчому необхідно визначитися з тим, яку інформацію потрібно отримати під час його проведення, і як наслідок

– на що звертати особливу увагу. На нашу думку, під час огляду місця події у кримінальних провадженнях за ст. 369² КК України, залежно від слідчої ситуації, окрім виявлення власне предмета кримінального правопорушення, необхідно також спрямовувати зусилля на відшукання документів, що відображають виконання службовою особою певних дій в інтересах третьої особи, за які було одержано неправомірну вигоду. Це має значення для порівняння законних і незаконних дій службової особи та з'ясування інших обставин протиправного діяння [144].

Безпосередньо перед робочим етапом огляду місця події слідчий самостійно або разом зі спеціалістом повинні провести інструктаж усіх учасників огляду. Це завжди повинні бути конкретні рекомендації, що враховують стан об'єктів, які оглядаються. Наприклад, інструктаж інспектора–криміналіста може стосуватися того, як пересуватися в приміщенні або на відкритій місцевості, щоб зберегти сліди кримінального правопорушення; як брати ті чи інші об'єкти до рук і класти до пакувального матеріалу тощо [112, с. 139].

Для огляду місця події можна обрати один із наступних способів: з рухом по концентричних колах різного радіуса; з рухом від центру до периферії або, навпаки, зі збільшенням або відповідно зменшенням радіуса руху; з лінійним (фронтальним або маршрутним) рухом за певними напрямками відповідно до обстановки [5, с. 107]. Зазначені способи обираються слідчим безпосередньо на місці події з огляду на конкретну обстановку.

Результати нашого дослідження свідчать, що здебільшого об'єктом пошуку на місці події розглядуваних кримінальних правопорушень є сліди рук, зокрема, на предметах неправомірної вигоди. Залежно від можливості виявлення, вони поділяються на видимі та невидимі. Зазвичай видимі сліди рук на гладких поверхнях виявляють візуальним методом при освітленні поверхні променями світла. З цією метою невеликі предмети оглядають під різними кутами відносно джерела світла, знаходячи дослідницьким шляхом положення, при якому такі сліди найкраще видно. Потрібний кут освітлення для виявлення

слідів, розташованих на об'ємних чи нерухомих предметах, можна одержати за допомогою дзеркала чи електричного ліхтарика [32, с. 65].

Для виявлення невидимих слідів рук на місці події та досягнення контрастності сліду на слідосприймаючій поверхні спеціалісти використовують спеціальні хімічні речовини в газоподібному та порошкоподібному стані, промені лазера. Йодна трубка, яка є в багатьох комплектах техніко–криміналістичних засобів, дозволяє одержувати пари йоду за рахунок сублімації твердих кристалів. Пари йоду добре проявляють сліди рук на різних поверхнях: папері, картоні, фанері, фарфорі, кахлі, пластмасах тощо. Не рекомендується обробляти парами йоду металічні поверхні, оскільки йод може викликати їх корозію.

У слідчій практиці також використовують пари цианакрилату. З цією метою предмет–носій поміщають до спеціальної камери або накривають спеціальною упаковкою, на внутрішній бік якої наносять плівку гелю цианакрилату. Пари цианакрилатів осідають на потожировій речовині, полімеризуються, утворюючи тверду сполуку білого кольору, за рахунок чого невидимі сліди рук стають візуально помітнішими.

Виявлені сліди можна очистити від сторонніх забруднень, обробляючи водно–мільним розчином, сфотографувати чи проявити дактилоскопічним порошком. Метод виявлення слідів рук дактилоскопічними порошками ґрунтується на здатності відносно липкої потожирової речовини механічно утримувати дрібні частинки дактилоскопічних порошоків, які на неї потрапили [37, с. 50].

Сліди спеціальної хімічної речовини на предметах неправомірної вигоди, на руках та одязі підозрюваних виявляють за допомогою ультрафіолетової лампи.

У зв'язку з тим, що під загрозою викриття службова особа може спробувати позбавитися предмету неправомірної вигоди шляхом його викидання, спалення, передачі іншій особі тощо, необхідно процесуально правильно зафіксувати виявлення даного предмету в певному місці: в столі (під

столом) у службовому кабінеті, в автомобілі, на вулиці біля авто, в інших місцях. Тож доцільно паралельно з оглядом місця події провести освідування чи особистий обшук особи з метою виявлення та вилучення слідів кримінального правопорушення, яких службова особа намагалася позбутись. При цьому об'єктом огляду місця події в такому разі є приміщення кабінету, автомобіль, територія біля автомобіля тощо, а об'єктом обшуку особи чи освідування є безпосередньо причетна до вчинення кримінального правопорушення особа [198, с. 119–120].

Звернімо увагу на те, що Європейський суд з прав людини у рішенні у справі «Пеев проти Болгарії» дійшов висновку, що для визначення, чи відбувається втручання у приватне життя внаслідок обшуку в службовому приміщенні, слід застосовувати критерій «розумного очікування конфіденційності». Тобто, якщо обставини справи свідчать про те, що особа має підстави розумно очікувати на приватність під час використання приміщення або будь-яких елементів приміщення, то на приміщення або відповідну його частину поширюються гарантії від втручання у приватне життя. ЄСПЛ послався на свої рішення, де він поширив гарантії статті 8 Конвенції на телефонні дзвінки, зроблені поліцейським із приміщення поліції [212], або на таємну зйомку в камері поліцейського відділку [216] та інші справи, в яких було використано критерій «розумного очікування конфіденційності» [200].

Об'єктами, на які в першу чергу необхідно звертати увагу слідчому (детективу) під час огляду місця події в службових кабінетах посадових осіб, можливо визначити наступні:

- робочий стіл та шафи підозрюваного – з метою пошуку і вилучення документів, що можуть мати відношення до розслідуваного кримінального правопорушення;
- комп'ютери, телефони, електронні носії інформації, якими користується підозрюваний – з метою аналізу електронного листування, фінансових операцій;

- фінансові документи, звіти, рахунки, що можуть підтвердити факт отримання неправомірної вигоди;
- грошові кошти, цінності – з метою перевірки законності їх походження;
- системи відеоспостереження – з метою аналізу записів щодо контактів підозрюваного.

Для коректного відображення доказового факту в протоколі, окрім опису самого сліду чи предмета, необхідно зафіксувати його точне місцезнаходження, розташування відносно інших речових доказів, а також щонайменше двох постійних (фундаментальних) орієнтирів. Повинні також описуватися ознаки, що вказують на час утворення сліду та всі інші ознаки, що можуть свідчити про зв'язок даного сліду чи предмета з обставинами події. Усе це дозволить правильно оцінити доказове значення вилучених слідів чи предметів. Варто додати, що під час огляду службового кабінету вилученню підлягають не лише речі та документи, що мають значення для розслідування (зазначені в ухвалі слідчого судді), а й предмети, які можуть вказувати на вчинення іншого кримінального правопорушення, а також речі, вилучені з цивільного обігу.

Слідчий повинен уникати необґрунтованого пошкодження замків, дверей та інших об'єктів. Виявлені схованки слід спочатку фіксувати вузловою зйомкою, а потім деталізувати за допомогою зйомки великим планом. Особливу увагу необхідно приділяти поведінці осіб, які демонструють надмірну готовність допомагати слідству, оскільки це може свідчити про їхні наміри приховати схованки, залишити їх без належного огляду або ввести слідчого в оману щодо доцільності їх перевірки [167].

Верховний Суд зазначив, що згідно ст. 233 КПК України ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, лише за добровільної згоди особи, яка ним володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених ч. 3 цієї статті, тобто лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального

правопорушення. Відповідно до ч. 2 вказаної статті під іншим володінням особи мається на увазі транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи [135]. У досліджуваній категорії кримінальних проваджень огляд транспортних засобів проводиться з метою виявлення слідів зловживання впливом (це може бути неправомірна вигода, інші документи тощо).

Патрелюк Д. А. слушно вказує на те, що огляд транспортного засобу доцільно проводити за окремими «вузлами» в такій послідовності: 1) передня частина – бампер, реєстраційний номерний знак, радіатор, фари, підфарники, капот, крила, передні колеса, лобове скло, склоочисники, передні бічні стійки кузова або кабіни; 2) задня частина – кришка багажника, її замок, задні ліхтарі, номерний знак, бампер, багажне відділення і його вміст (запасне колесо, інструменти); 3) верхня частина – дах автомобіля та вентиляційний люк зовні; 4) бічні сторони – передні й задні двері, ручки та замки зовні, бічне скло та ущільнювачі, дзеркало заднього виду, бризговики та підніжка; 5) салон – дверцята водія (внутрішня сторона), сидіння водія та чохли на ньому, дверцята переднього пасажира, його сидіння [99, с. 144].

На нашу думку, під час огляду автомобіля, передусім, необхідно вказати земельну ділянку (проїжджу частину), на якій він перебуває на момент огляду, а також марку, модель, розміри, і форму транспортного засобу з обов'язковою фотофіксацією. Також слідчий повинен піддати транспортний засіб ретельному візуальному обстеженню, щоб виявити і зафіксувати всі факти, що мають значення для кримінального провадження, а не тільки ті, що здаються важливими на момент обстеження.

Обов'язково необхідно наголосити також і на тому, що відсутність заперечень з боку особи щодо проведення огляду транспортного засобу та її добровільна згода на такий огляд самі по собі не можуть свідчити про правомірність дій працівників правоохоронного органу в ході проведення цієї слідчої (розшукової) дії [135].

Фіксація результатів огляду місця події, згідно з КПК України, передбачає складання протоколу з дотриманням положень ст. 104 КПК України та описом у ньому всіх дій слідчого в тій послідовності, в якій це відбувалося, а також описом усього виявленого в тому вигляді, в якому воно спостерігалось на момент огляду [74]. Рекомендується також проводити відеозапис як додатковий спосіб фіксації цієї слідчої (розшукової) дії.

Варто також додати, що під час проведення огляду дозволяється вилучати лише речі й документи, що мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі, якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування (ч. 5 ст. 237 КПК України) [74].

Після проведення огляду місця події слідчий вправі затримати особу, яка вчинила корупційне кримінальне правопорушення, відповідно до ст. 208 КПК України. Затримання в такому разі повинно бути завчасно сплановане із залученням оперативних підрозділів. При цьому необхідно передбачити наступні обставини: місце, де відбуватиметься затримання; його спосіб; транспортування затриманого; засоби зв'язку тощо.

Огляд документів. Значний обсяг інформації, що висвітлює обставини зловживання впливом, може міститися в документах, які відображають діяльність підозрюваного (службової особи), а також підприємства, організації і установи загалом, тому такі документи під час розслідування зловживання впливом підлягають ретельному огляду.

Огляд документів – це вид огляду, що проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення і полягає у вивченні й дослідженні документів для виявлення та фіксації ознак, що надають документам значення речових доказів [68]. В процесі такого огляду необхідно перевіряти і встановлювати відповідність діючих форм документів,

послідовність, повноту і правильність заповнення реквізитів, порядкової нумерації і наявності необхідних підписів [11, с. 171–172].

Огляд документів проводиться у випадках, коли документ не було оглянуто й описано в протоколах тих процесуальних дій, під час яких його було виявлено чи отримано. Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень засвідчили, що огляд документів проводився майже у 76 % випадках розслідування зловживання впливом, однак до цієї слідчої (розшукової) дії слідчі ставилися формально (додаток В).

Під час розслідування зловживання впливом об'єктами огляду можуть бути найрізноманітніші види документів: письмові, фото–, відеодокументи, пластикові картки, електронні документи. Зазначені документи можуть бути як знаряддями вчинення кримінального правопорушення, так і засобами його приховування.

Враховуючи те, що правопорушники, дізнавшись про початок досудового розслідування, можуть знищити або фальсифікувати компрометуючі їх документи, слідчий повинен проводити означену слідчу (розшукову) дію без зволікання.

Вважаємо, що в даній категорії кримінальних проваджень слідчий повинен завчасно володіти інформацією про перелік типових документів, створених під час діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій із зазначенням термінів зберігання таких документів. До типових документів, що створюються під час документування однотипних (тобто загальних для всіх) управлінських функцій, виконуваних організаціями, належать документи з питань функціонування системи управління, планування, фінансування, обліку та звітності, роботи з кадрами, адміністративно–господарського обслуговування тощо [140].

Під час огляду необхідно дотримуватися певних правил поводження з документами, а саме:

- брати пінцетом, руками в рукавичках або за куточки, щоб не знищити відбитки пальців і не залишити своїх;
- не робити ніяких написів, позначок, не ставити відтиски печаток і штампів;
- не перегинати й не робити зайвих складок;
- не підшивати до справи;
- не скріплювати скріпками й не наклеювати на підкладку.

Передусім, на початку проведення огляду, слідчий повинен з'ясувати характер і призначення документа, вивчити його зовнішній вигляд, стан, зміст; вжити заходів щодо виявлення слідів підробки тощо. Далі слід акцентувати увагу на дотриманні передбаченої форми та наявності всіх реквізитів документа. Наприклад, може бути встановлено відсутність на документі необхідних реєстраційних номерів і штампів; відміток тих службових осіб, які зобов'язані були завізувати цей документ чи вирішити питання, яке викладене в ньому; письмових вказівок керівників організації вищого рівня про позитивне вирішення клопотань без відповідної перевірки й узгодження, коли такий порядок суворо визначений відповідними нормативними актами [127]. Відсутність зазначених даних засвідчує «незвичайний» порядок оформлення документа й вирішення певного питання [4, с. 649].

Під час огляду документів, зокрема тих, що пов'язані зі зловживанням впливом в діяльності підприємства, установи або організації, їх аналіз потрібно проводити в наступній послідовності:

- виявити, чи відповідає зафіксована в документі операція положенню про конкретну організацію та її компетентність, положенню про порядок та систему звітності, документообігу;
- встановити, чи немає слідів часткової підробки документів, зокрема, чи є достовірними кутові штампи, кругла печатка; чи не є підробленим (скопійованим) підпис; перевірити наявність ознак підчистки, травлення тексту, дописок тощо;
- встановити, чи ідентичні за своїм змістом рахунки, накладні та інші

документи, що складаються в декількох примірниках;

- провести зустрічну перевірку документів, що відображують одну й ту ж операцію з різних сторін;
- перевірити відповідність документів, що відображують різні, пов'язані між собою операції [6, с. 161–162].

Описуючи документ у протоколі, відображують наступні відомості:

- повна назва та вид, серія і номер;
- коли, кому, ким і на який термін виданий;
- наявність підписів, відбитків печаток, штампів, їх зміст і розміщення;
- чи виконано документ на бланку встановленого зразка;
- якість, колір, стан паперу, спосіб виконання тексту, колір барвника;
- зміст документа;
- написи на ньому;
- наявність пошкоджень, плям, помарок, імовірних ознак підроблення.

У протоколі також позначають технічні засоби та прийоми, використані під час огляду документа.

У протоколі огляду грошових знаків, які є предметом неправомірної вигоди, треба зазначити номінал, серію і номери купюр. Якщо неправомірну вигоду передано загорненою в папір чи іншу упаковку, то таку упаковку потрібно долучити до протоколу огляду. Предмет неправомірної вигоди може бути оброблено спеціальною хімічною речовиною, про що повинно бути вказано в протоколі огляду. До протоколу огляду також додають зразок цієї спеціальної хімічної речовини, який слід потім направити для проведення судової експертизи [144, с. 40–41].

Певні особливості під час розслідування зловживання впливом має огляд електронних документів. Це пов'язано з формою такого документа. Слідчий під час огляду електронного документа повинен зафіксувати наявність, зміст і розміщення всіх реквізитів електронного документа. Увагу слід акцентувати на кількості оригіналів електронного документа та його копій. Оригіналом електронного документа вважають електронний примірник документа з

обов'язковими реквізитами, зокрема електронним цифровим підписом автора. У разі надсилання електронного документа кільком адресатам або його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожен із електронних примірників вважають оригіналом електронного документа. Якщо автор створює ідентичні за інформацією та реквізитами електронний документ і документ на папері, кожен із документів є оригіналом і має однакову юридичну силу [121]. До проведення огляду електронних документів потрібно залучати спеціалістів у галузі комп'ютерної техніки або програмування.

3.2. Обшук

Відповідно до ст. 234 КПК України, обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [74]. У досліджуваних нами кримінальних провадженнях обшук проводився у 82 % випадків (додаток В).

Фактичними підставами проведення обшуку є наявність достатніх даних вважати, що: 1) було вчинене (або готується) кримінальне правопорушення; 2) відшукувані речі й документи мають значення для досудового розслідування; 3) відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду; 4) відшукувані речі, документи або особи знаходяться в зазначеному у клопотанні житлі чи іншому володінні особи [72, с. 187].

Після прийняття рішення про проведення цієї СРД слідчому потрібно вирішити низку завдань, а саме: визначити об'єкти, на яких слід проводити обшук (об'єкти обшуку); предмети та документи, які потрібно вилучати (об'єкти пошуку); послідовність/одночасність в проведенні кожного обшуку (якщо їх планується декілька); залучення відповідних спеціалістів тощо.

Відповідні завдання вирішуються на підставі аналізу матеріалів кримінального провадження [205].

У більшості випадків під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень обшук проводиться у підозрюваних за місцем служби, проживання, у їх родичів, знайомих, посередників. Головна мета таких обшуків – пошук предмета неправомірної вигоди, документів та інших доказів, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення; пошук даних про інших учасників злочинної діяльності, характер їх взаємовідносин, а також слідів підготовки, вчинення і приховання кримінального правопорушення; опис майна, що підлягає конфіскації [181, с. 50–51]. Необхідною умовою ефективного обшуку є об'єктивна інформація про: час появи в приміщенні розшукуваних об'єктів; місце їх знаходження; їхні прикмети, упаковку; час переміщення [213, с. 293].

Із приводу залучення спеціалістів до проведення обшуку слушно висловився вітчизняний професор Чаплинський К. О. На його переконання, спеціалісти надають керівнику операції та керівникам окремих пошукових груп консультації і рекомендації науково–технічного характеру (наприклад, як краще підготувати процесуальну дію; які прийоми, методи і засоби доцільно використовувати для виявлення, збирання, фіксації та попереднього дослідження доказів) і допомогу щодо застосування криміналістичної техніки та пошукових приладів. Разом із тим, спеціалісти можуть надавати допомогу у складанні планів, схем та креслень [188, с. 85].

При залученні спеціаліста до обшуку у кримінальному провадженні слід врахувати: який вид обшуку планується (приміщення, місцевості, транспортного засобу, особи); предмети пошуку (предмет неправомірної вигоди, речі та цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети та документи, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні); дані про особу, в якій планується обшук (зокрема, посада службової особи); мету обшуку. З урахуванням зазначених обставин, слідчий визначається з тим, якого спеціаліста (або декількох) необхідно залучити до

проведення тактичної операції, пов'язаної з «груповим обшуком» у співучасників злочинного ланцюжка вчиненого правопорушення, на різних об'єктах тощо [181, с. 50].

Обшук носить примусовий характер і займає особливе місце в системі слідчих (розшукових) дій [49, с. 424]. Примусовий характер обшуку полягає у тому, що процесуальне законодавство передбачає проведення такого без згоди особи, яка обшукується. Відтак слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити чи зняти (деактивувати) систему логічного захисту або обшук здійснюється за відсутності осіб, зазначених у ч. 3 ст. 236 КПК України. Важливо, що виконувати ці та інші дії примусового характеру уповноважені особи можуть лише за наявності та на підставі вмотивованої ухвали слідчого судді про надання дозволу на обшук житла або іншого володіння особи (ст. 30 Конституції України [45], ч. 2 ст. 234 КПК України [78]).

Тут доречно враховувати судову практику Верховного Суду, який вже визнавав неприпустимість проведення обшуку під виглядом огляду місця події, зокрема у постановках від 07 червня 2018 р. (справа № 740/5066/15–к), від 26 лютого 2019 р. (справа № 266/4000/14–к), від 19 березня 2019 р. (справа № 380/157/14–к), оскільки таким чином нівелюються вимоги судового контролю, передбачені ст. 223, ч. 2 ст. 234 КПК України. Із клопотанням про проведення відповідного обшуку прокурор, слідчий до слідчого судді не зверталися, тому відповідно до згаданих положень отримані внаслідок такої СРД докази є недопустимими і не можуть бути використані судом при прийнятті рішення. Запис у протоколі про те, що огляд, проведений на підставі заяви власника приміщення (сама заява у матеріалах кримінального провадження відсутня), не можна брати до уваги як підставу для проникнення до житла без ухвали слідчого судді.

Як уже зазначав Верховний Суд у своїх попередніх рішеннях (постанови від 26 лютого 2019 р. у справі № 266/4000/14–к, від 12 вересня 2019 р. у справі

№ 159/451/16–к), для з'ясування допустимості доказів, отриманих під час огляду в житлі чи іншому володінні особи, якщо наявність та/або добровільність згоди володільця ставиться стороною під сумнів, суд має виходити із сукупності всіх обставин, що супроводжували цю ЄРД, враховуючи, але не обмежуючись, наявністю письмового підтвердження такої [94, с. 410].

Результати аналізу практики органів досудового розслідування свідчать, що типовими помилками, яких припускаються слідчі (детективи) ще на етапі звернення до слідчих суддів з клопотаннями про проведення обшуку в кримінальних провадженнях про зловживання впливом є наступні:

1) копії доданих до клопотання документів та інших матеріалів кримінального провадження, а також копія витягу з ЄРДР щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання, не засвідчуються належним чином, а інколи є такими, що їх зміст взагалі неможливо розібрати;

2) в клопотанні про проведення обшуку не міститься конкретної вказівки на те, в якому саме приміщенні необхідно провести обшук та хто власник відповідного приміщення;

3) в клопотанні не зазначається індивідуальних або інших родових характеристик предметів та документів, які планується відшукати.

Також необхідно звернути увагу на правову позицію Верховного Суду щодо неможливості передоручення виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи. Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 466/896/17 від 29 січня 2019 року постановив, що за змістом ч. 1 ст. 236 КПК України виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається особисто на слідчого чи прокурора і не може бути доручене в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України відповідним оперативним підрозділам. Із метою одержання допомоги щодо питань, які потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку мають

право запросити спеціалістів, однак це не звільняє слідчого, прокурора від обов'язку особисто проводити обшук. Якщо обшук проводять інші особи, окрім слідчого чи прокурора, то це слід вважати суттєвим порушенням умов обшуку, результати такого обшуку відповідно до вимог статей 86, 87 КПК України не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень і суд не може посилатися на них як на доказ при ухваленні обвинувального вироку [108].

Організація обшуку включає наступні заходи:

- проведення комплексу заходів з метою встановлення місць можливого зберігання предметів, документів, комп'ютерів, що містять інформацію, яка цікавить слідство, а також місцезнаходження обшукуваної особи;

- підготовка процесуальних документів для проведення обшуку, визначення складу співробітників правоохоронних органів, спеціалістів і формування з них декількох груп. Урегулювання питання забезпечення технічними засобами, відеотехнікою, засобами зв'язку;

- проведення загального інструктажу груп перед обшуком: доведення до кожної групи переліку предметів і документів, що підлягають вилученню, орієнтовні місця їх знаходження. Здійснення розстановки сил співробітників по об'єктах проведення обшуків і встановлення зв'язку між старшими груп і слідчим, який здійснює досудове розслідування, для координації дій. Визначення періодичності виходу з ним на зв'язок із повідомленням про виявлення об'єктів пошуку і корегування пошукової роботи, що дозволить визначити необхідність вилучення «сумнівних» документів, їх належність до події кримінального правопорушення [6].

Для того, щоб проведення обшуку було несподіваним, а підозрювані особи не мали змоги знищити сліди злочинної діяльності, необхідно швидко та несподівано проникнути до приміщення, забезпечити з моменту прибуття на об'єкт спостереження за вікнами, іншими виходами, щоб не було змоги нічого викинути і ніхто не покинув приміщення [1, с. 67].

Невідкладними діями слідчого після проникнення на місце обшуку є: пред'явлення службового посвідчення й ознайомлення з ухвалою слідчого судді про обшук; роз'яснення присутнім правил поведінки під час проведення цієї СРД; надання доручення членам групи швидко оглянути об'єкт обшуку, щоб з'ясувати, хто перебуває на об'єкті та запобігти можливості будь-що заховати або знищити (документи, інформацію в електронному вигляді, гроші тощо). Варто також заборонити особам, які працюють на об'єкті обшуку, або іншим особам торкатись до працюючих комп'ютерів, електронних носіїв інформації, не робити ніяких маніпуляцій з комп'ютерною технікою, якщо їх результат заздалегідь невідомий, а у разі потреби перемістити персонал до іншого приміщення [100, с. 198].

Під час безпосереднього здійснення пошукових дій доцільно застосовувати наступні тактичні прийоми обшуку, як:

- відволікаючі прийоми (зміна послідовності обшуку, умисне затримання уваги на другорядних об'єктах, особливо у випадках поінформованості про об'єкти пошуку та їх місцезнаходження) [187];

- проведення розвідопитування, що дає змогу спрогнозувати можливий спосіб протидії розслідуванню [193, с. 142];

- спостереження за реакціями та поведінкою обшукуваних осіб при наближенні чи віддаленні від певних місць, де проводиться обшук (хвилювання, тремтіння голосу, рук, почервоніння обличчя);

- постійний обмін інформацією між учасниками обшуку про виявлені предмети, способи їх приховання та прийоми виявлення;

- постійний зв'язок між групами [6, с. 169–170];

- проведення одиночного або групового обшуків;

Зазвичай, під час проведення обшуків у кримінальних провадженнях про зловживання впливом виявленню та вилученню підлягають:

- документи, які відображають законодавчі, нормативно–розпорядчі положення, що регламентують діяльність організацій державної та недержавної форм власності;

- посадові інструкції, накази про призначення на посаду тощо;
- установчі документи (статут, установчий договір, протоколи зборів вкладників, реєстраційне свідоцтво, ліцензія на заняття певним видом діяльності);
- документи органів державного контролю, на які покладено обов'язок щодо забезпечення законності діяльності контролюючих організацій;
- грошові кошти та інше майно, здобуте злочинним шляхом;
- предмети й документи, що мають значення для кримінального провадження (наприклад, одяг підозрюваного, мобільні телефони, пластикові картки, платіжні квитанції тощо);
- комп'ютери, периферійні пристрої до них, електронні носії інформації.

Разом із тим під час обшуку можуть бути вилучені речі, дозвіл на відшукання та вилучення яких ухвалою слідчого судді не передбачений. Якщо під час проведення обшуку правоохоронці виявляють незадекларовані активи, вони також підлягають вилученню. В подальшому підозрювані надають пояснення щодо джерела походження таких активів або ж представляють певні документи, що підтверджують законність їх походження. Однак така інформація чи документи потребують ретельної перевірки, оскільки в певних випадках відповідна інформація є неправдивою, а документи можуть бути підробленими. В практиці правоохоронних органів мають місце випадки, коли підозрювані надають розписки про одержання даних коштів на зберігання від третіх осіб. У таких ситуаціях варто призначати техніко–криміналістичні експертизи документів з метою встановлення давності виконання документа [189, с. 170–171].

Успіх розслідування у досліджуваній категорії кримінальних проваджень багато в чому залежить від правильної фіксації та вилучення виявлених слідів злочинної діяльності в процесуальному та криміналістичному плані. Оскільки процесуальний закон основним способом фіксації СРД визначає протокол, слідчий повинен детально описати основні

фізичні та інші характеристики вилучених предметів, пристроїв, магнітних та інших постійних носіїв інформації, серійні номери апаратури, їх видимі індивідуальні ознаки. Всі предмети та сліди (їх копії) за допомогою спеціаліста упаковуються та опечатуються згідно із встановленими вимогами, передаються слідчому і долучаються до протоколу обшуку [74].

Другий примірник протоколу обшуку разом із доданим до нього описом вилучених документів і тимчасово вилучених речей (за наявності) вручають особі, в якій проведено обшук, а в разі її відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або його представникові. Під час проведення обшуку на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу вручають керівнику або представникові підприємства, установи чи організації (ч. 9, 10 ст. 236 КПК України) [74].

Також є необхідність зупинитися на певних особливостях обшуку особи, який проводиться з дотриманням правил, передбачених ч. 3 ст. 208, ч. 7 ст. 223 та ч. 5 ст. 236 КПК України [74]. Згідно з ч. 5 ст. 236 КПК України за рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, де проводиться обшук, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Крім того, обшук особи є ключовою слідчою (розшуковою) дією під час проведення контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту. Зокрема, загальноприйнятою є практика для закріплення факту одержання неправомірної вигоди, у випадку застосування заздалегідь ідентифікованих (помічених) засобів, проведення змивів із рук, одягу особи, відібрання нашарувань з окремих частин предметів, у приміщеннях, автомобілі тощо.

Під час проведення обшуку особи при здійсненні контролю за вчиненням злочину необхідно дотримуватися наступних рекомендацій:

– фізичне затримання повинно плануватися та проводитися в місці, що унеможлиблює здійснення дій особи щодо втечі, дій, спрямованих на

позбавлення предмету неправомірної вигоди чи слідів кримінального правопорушення;

- під час проведення затримання необхідна присутність понятих для візуального сприйняття події. Це дасть можливість в подальшому засвідчити факти намагання особи позбутися предмета неправомірної вигоди чи знищити сліди кримінального правопорушення;

- з метою забезпечення неупередженості кримінального провадження не слід залучати до проведення обшуку понятих, які брали участь в помітці предмету неправомірної вигоди при проведенні підготовчого етапу контролю за вчиненням злочину. При цьому необхідно залучити понятих однієї статі з особою, щодо якої здійснюється контроль за вчиненням злочину;

- в обов'язковому порядку для здійснення належної фіксації проведення СРД та НСРД за допомогою технічних засобів (відеозйомка) необхідно залучити спеціаліста, який здійснить відеозйомку проведення слідчих (розшукових) дій. При цьому, за можливості слід подбати про те, щоб подія затримання та проведення слідчих (розшукових) дій відбувалася за умов застосування двох відеокамер із різних ракурсів [198, с. 121–122].

Обшук елементів одягу починають з кишень, далі обстежують подвійні шари тканини, комірці, лацкани, в яких може бути сховано документи, предмет неправомірної вигоди. Закінчують обшук одягу обстеженням супутніх предметів. Слідчий спільно із залученим спеціалістом проводить огляд об'єкта, знайденого в обшукуваного (наприклад, грошових коштів або інших предметів), з метою встановлення слідів та ознак, що можуть підтвердити його приналежність певній особі. Спеціаліст здійснює обробку виявлених під час обшуку предметів для ідентифікації слідів рук, що допомагає запобігти можливим твердженням обшукуваного про їх штучне підкидання.

Насамкінець варто додати, що агресія росії проти України спричинила низку змін до чинного законодавства, адаптуючи його до нагальних потреб та викликів, які диктують воєнні дії. Серед іншого, до КПК України було

внесено зміни, що стосуються режиму досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень в умовах воєнного стану. Цілком логічно, що вказані зміни мали на меті врахувати та вирішити ризики і суперечливі ситуації, що можуть виникати на різних стадіях кримінального провадження в умовах воєнного стану [78].

Так, відповідно до абз. 2 п. 1 та п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України обшук житла чи іншого володіння особи, обшук особи без надання відповідного дозволу слідчого судді проводиться у випадку, коли відсутня можливість виконання слідчим суддею своїх повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245–248, 250, 294 КПК України. Такі повноваження у цьому випадку виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Тож у цьому випадку керівник відповідного органу прокуратури отримав право без ухвали слідчого судді самостійно виносити рішення та надавати відповідні дозволи на обшук житла чи іншого володіння особи (відповідно до вимог статей 234, 235 КПК України). Згідно з абз. 1 п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним (керівником відповідного органу прокуратури) повноважень слідчого судді у кожному конкретному випадку [74].

Поряд із цим в умовах воєнного стану при проведенні обшуку або огляді житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні СРД проводяться без залучення понятих. Українська вчена, доктор юридичних наук Тетерятник Г. К. зазначає, що загалом два основні фактори є детермінантою законодавчих змін щодо відповідної участі понятих при проведенні СРД у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів: фактор небезпеки (реальної або потенційної), який ставить під сумнів можливість участі зазначених суб'єктів у процесуальних діях, та фактор швидкої змінюваності обстановки, що вказує

на невідкладність проведення таких дій з метою збереження доказової інформації [170]. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [96].

Ще однією особливістю проведення обшуку в умовах воєнного стану є зміна його часових рамок, тобто дозволяється проводити обшук цілодобово, як і інші СРД. Таким чином, відповідно до змін, які відбулися у ч. 4 ст. 223 КПК України, в умовах воєнного стану дозволяється проводити слідчі (розшукові) дії, в тому числі і обшук у нічний час, тобто у період із 22 години вечора до 6 години ранку, без пояснень причин виникнення такої необхідності [74].

3.3. Допит

Допит є однією з найбільш поширених СРД, змістом якої є отримання та фіксація у встановленій кримінальним процесуальним законом формі показань підозрюваного, свідка, потерпілого та ін., що містять відомості про відомі їм обставини, які мають значення для кримінального провадження. Процесуальний порядок проведення допиту закріплено в статтях 65, 95–97, 133, 223–226, 232, 256 КПК України [74].

Допит, як зауважує Карпушин С.Ю., фактично виступає необхідною та обов'язковою СРД у кожному кримінальному провадженні, оскільки є єдиним засобом формування джерела доказів – показань. Таким чином, жодне кримінальне провадження неможливе без проведення допитів [41, с. 82]. Відповідно до ст. 95 КПК України, показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [74].

Складність допиту визначається не тільки тим, що слідчому нерідко протистоїть особа, яка не бажає давати показання, але й тим, що у показаннях добросовісної особи можуть міститися помилки, перекручування і вигадки, які необхідно виявити і врахувати на шляху встановлення об'єктивних обставин кримінального провадження [56, с. 352–353].

Допит свідків. Результати вивчення практики розслідування зловживання впливом дозволили виділити декілька груп типових свідків у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії, а саме (додаток В):

1. Особи, які звернулися із заявою про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України (77 % кримінальних проваджень). Ці свідки можуть набувати статусу викривача – особи, яка за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, повідомляє про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою [122]. Вони допитуються з приводу обставин кримінального правопорушення, що стали їм відомі.

2. Колеги по роботі підозрюваного (насамперед, керівник підозрюваного, а також інші колеги) (64 %). Їх допитують, передусім, з приводу того, чи володіють вони відомостями щодо події кримінального правопорушення.

3. Члени сім'ї, близькі родичі, друзі підозрюваного (83 %). Вони, зазвичай, допитуються про спосіб життя підозрюваного, коло спілкування, майно, яким володіє, обставини його набуття тощо. Водночас, члени сім'ї та близькі родичі, посилаючись на положення ст. 63 Конституції України, у 10 % випадках відмовлялися давати показання.

4. Інші особи, які володіють необхідною для розслідування інформацією, зокрема, побічно дотичні до події кримінального правопорушення або надавали певні послуги підозрюваному (учасники та очевидці укладання правочинів щодо предметів неправомірної вигоди, їх оцінки; особи, які володіють інформацією щодо реальних активів підозрюваного, фактів користування ними тощо) (56 %). Вони допитуються з

приводу обставин, пов'язаних з подією кримінального правопорушення та особи підозрюваного (додаток В).

На нашу думку, найбільш важливими елементами підготовки до допиту свідків у досліджуваній категорії кримінальних проваджень є визначення предмету допиту, а також вирішення питання щодо часу та місця допиту, способу виклику їх на допит [66, с. 86].

Предметом допиту можуть бути будь-які обставини, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні та притягнення винних осіб до відповідальності. Під час допиту свідків в кримінальних провадженнях про зловживання впливом обов'язково необхідно з'ясувати наступне:

- звідки свідку стало відомо про кримінальне правопорушення; чи бачив свідок особисто факт передачі неправомірної вигоди чи чув про це від інших осіб (якщо так, то від кого і за яких обставин);
- обставини кримінального правопорушення (спосіб учинення, місце та час);
- чи відомо свідку, у чиїх інтересах вчинено зловживання впливом;
- які докази, в тому числі й документи, можуть підтвердити факт вчинення кримінального правопорушення;
- які відносини з підозрюваним має допитувана особа (стороння особа, колега та ін.);
- коли і де свідок познайомився з іншими фігурантами кримінального провадження та за яких обставин; якщо знайомство відбулося через посередників, то звідки допитуваний знає останніх, хто був ініціатором знайомства; хто рекомендував звернутися до них;
- чи відображений факт відвідування службової особи в документах (журналі обліку відвідувачів, проїзних квитках тощо);
- кому іще, окрім свідка, відомо про протиправні дії підозрюваного;
- кому іще свідок розповідав про вказані ним факти; якщо так, то кому і коли.

У разі, якщо свідок повідомляє про факт вимагання неправомірної вигоди підозрюваним для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, додатково необхідно з'ясувати наступне:

- за яких обставин відбулося вимагання неправомірної вигоди службовою особою;
- що є предметом неправомірної вигоди (сума коштів, розмір інших цінностей, вартість наданих послуг, виконаних робіт тощо);
- якими доказами (документи, звукозапис розмови зі службовою особою, показання інших осіб) свідок може підтвердити факт вимагання неправомірної вигоди [144].

Крім того під час допиту колег по роботі підозрюваного у якості свідків у кримінальному провадженні про зловживання впливом додатково підлягають встановленню наступні обставини:

- які організаційно–розпорядчі та адміністративно–господарські функції були покладені на підозрюваного?
- який документ був наданий свідкові підозрюваним для здійснення роботи, і чи не відрізнявся він якимось чином від подібних документів для здійснення цієї роботи?
 - який доступ до документів мав підозрюваний?
 - у яких стосунках перебував свідок із підозрюваним?
 - який спосіб життя веде підозрюваний?

Приймаючи рішення щодо часу проведення допиту свідків, слідчий, як правило, враховує важливість показань, якими, на його думку, володіє допитуваний, та його зв'язок з іншими особами, яких також потрібно допитати (тобто обрану слідчим послідовність допиту свідків), а також важливість збереження таємниці розслідування. При цьому необхідно пам'ятати, що не рекомендується допитувати у якості свідків осіб, які перебувають у стані сильного душевного хвилювання, пригніченості, аж

моменту повернення їх до нормального стану, окрім випадків, коли допит таких осіб є невідкладним [6, с. 144–145].

Вирішення питання про місце проведення допиту залежить від конкретної слідчої ситуації. Під час досудового розслідування зловживання впливом, допити свідків, зазвичай, проводилися за фактичним місцем здійснення досудового розслідування (в кабінеті слідчого) (78 %), або за місцем перебування допитуваного (22 %) (додаток В). У будь-якому випадку слідчий повинен намагатися, аби місце допиту відповідало вимогам, висунутим до обстановки допиту: було зручним для проведення цієї слідчої (розшукової) дії, сприяло встановленню психологічного контакту з допитуваним та зосередженню його уваги на предметі допиту, забезпечувало збереження таємниці досудового розслідування.

Виклик учасника кримінального провадження для участі в допиті становить систему процесуальних дій, направлених на його інформування про необхідність явки до слідчого із вказівкою процесуального статусу, в якому перебуває викликана особа, часу, дати і місця її прибуття, СРД, для участі в якій викликається особа, та наслідків неприбуття. Фактичними підставами для виклику учасника кримінального провадження для участі в допиті є: 1) наявність у слідчого достатніх підстав вважати, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження; 2) обов'язковість участі особи у допиті [40]. Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень про зловживання впливом показують, що найбільш поширеним способом виклику свідків на допит є телефонний зв'язок (71% випадків) (додаток В).

На робочому етапі допиту свідків можуть виникати наступні типові слідчі ситуації:

- а) свідок володіє необхідною інформацією і дає об'єктивні показання;
- б) свідок сумлінно дає показання, але інформація не відповідає дійсності (внаслідок особливостей сприйняття та пам'яті);
- в) свідок володіє необхідною інформацією, але приховує її;

- г) свідок володіє необхідною інформацією, але навмисне її спотворює;
- д) свідок не володіє необхідною інформацією [44; 26].

На початку робочого етапу допиту свідків рекомендується використовувати такий тактичний прийом встановлення психологічного контакту як вільна бесіда. Після заповнення анкетної частини протоколу, свідку спочатку пропонується в довільній формі розповісти про факти, що цікавлять органи досудового розслідування. В ході вільної розповіді слідчому рекомендується ставити уточнюючі питання, а також питання, що спонукають на подальшу розповідь. Такі питання повинні відповідати наступним критеріям:

- бути конкретними, лаконічними та не допускати подвійного тлумачення;
- не містити у своєму змісті інформацію, яка була б відповіддю на поставлене запитання;
- бути логічними та послідовними (не переводити розмову з одного предмету на інший).

Розглядаючи питання допиту свідка в досліджуваних кримінальних провадженнях, варто зауважити, що у випадках допиту особи як свідка, якій надалі буде повідомлено про підозру, слідчому потрібно розуміти, що це, по-перше, призведе до визнання фактичних даних, які містяться в її показаннях недопустимими доказами, а по-друге, допитуваній особі можуть стати відомими факти – відомості досудового розслідування, що в подальшому нею можуть бути використані з метою протидії розслідуванню.

Допит підозрюваних. Відповідно до ст. 42 КПК України, підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 цього Кодексу, повідомлено про підозру; особа, яку затримано за підозрою в учиненні кримінального правопорушення; особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено внаслідок невстановлення місцеперебування особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень [74].

Першому допиту підозрюваного передують процедура вручення письмового повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ст. 369² КК України та роз'яснення прав підозрюваного (статті 42, 276–278 КПК України).

Предмет допиту підозрюваних у кримінальних провадженнях про зловживання впливом, крім загальних анкетних даних, повинен включати встановлення наступних обставин кримінального правопорушення:

- чи визнає підозрюваний свою вину?
- чи усвідомлював підозрюваний, що його дії є незаконними?
- чи мав підозрюваний вплив на посадову особу?
- які відносини підозрюваного з посадовою особою, на яку повинен був здійснюватися (здійснювався) вплив?
 - як саме він цей вплив реалізовував або імітував?
 - яким чином підозрюваний впливав або обіцяв вплинути на рішення посадової особи?
 - чи були попередні домовленості між сторонами?
 - мотиви дій підозрюваного (корисливі, службові, примус тощо);
 - чи мало місце вимагання неправомірної вигоди?
 - за яких обставин та коли підозрюваний отримав або вимагав неправомірну вигоду?
 - чи була неправомірна вигода фактично передана? Ким, кому і коли?
 - форма неправомірної вигоди (гроші, майно, послуги, інші блага);
 - який спосіб передачі неправомірної вигоди (готівка, переказ)?
 - чи були використані банківські операції для отримання неправомірної вигоди?
- чи залучалися посередники або інші особи до кримінального правопорушення?
 - чи відомі підозрюваному інші випадки вчинення аналогічних дій?
 - чи оформлювалися документи, що підтверджують домовленості?

- чи є записи, повідомлення, електронне листування, що можуть слугувати доказами?
- чи намагався підозрюваний приховати факт зловживання впливом?
- чи здійснювався тиск на свідків з метою уникнення відповідальності?
- ставлення до наявних доказів (аудіо– та відеозаписів, показань інших осіб).

Тактичні особливості допиту підозрюваного під час досудового розслідування зловживання впливом полягають у наступному:

- необхідно обов'язково скласти план допиту з переліком питань, які потрібно з'ясувати та підготувати всі необхідні матеріали кримінального провадження;
- під час допиту потрібно спочатку отримати показання щодо наявних у кримінальному провадженні доказів, а потім, за необхідності, пред'явити їх допитуваному для спростування повідомленого ним; пред'являти докази варто в порядку зростання, починаючи з менш значних до більш значних;
- у разі вчинення кримінального правопорушення групою осіб важливо виявити та використовувати обставини, що свідчать про зіткнення інтересів членів групи;
- спочатку треба допитати другорядних учасників кримінального правопорушення. Зокрема першим можна допитати посередника, в якого слід з'ясувати:
 - хто та за яких обставин залучив його як посередника?
 - чи не був він сам ініціатором цього правопорушення?
 - яку винагороду йому було запропоновано і що він фактично одержав?
 - коли він зустрічався з особою, яка одержала неправомірну вигоду, та особою, яка її передавала?
 - за яких обставин відбувалася зустріч?
 - хто це може підтвердити?

Під час допиту підозрюваного може виникнути необхідність у залученні спеціаліста. Участь під час допиту спеціаліста, за винятком надання технічної допомоги слідчому у фіксації ходу та результатів допиту, має дві основні мети: а) надання допомоги у з'ясуванні складних питань, що відносяться до сфери спеціальних знань; б) попередження введення слідчого в оману, в тому числі шляхом викриття неправдивих показань допитуваного [18, с. 75].

Якщо розглядати слідчі ситуації допиту підозрюваних, то, на нашу думку, варто зупинитися лише на ситуації, коли підозрюваний дає неправдиві показання, оскільки результати дослідження матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії свідчать, що такі ситуації становлять на початковому етапі розслідування зловживання впливом 80 %, що є абсолютною більшістю серед інших слідчих ситуацій. Крім того, у ситуації щирого каяття підозрюваного і дачі ним правдивих показань (12 %), у слідчих особливих проблем під час такого допиту, зазвичай, не виникає, а кількість ситуацій відмови підозрюваного від дачі показань є незначною (8 %) (додаток В).

Починаючи розгляд слідчої ситуації допиту, коли підозрюваний дає неправдиві показання, вважаємо за необхідне навести типові властивості їх поведінки під час допиту, що можуть свідчити про намір ввести в оману слідчого:

- штучність логічної структури показань (показання надто «сухі», мають характер демонстративно офіційної бесіди, не виходять за межі заздалегідь відомої слідчому інформації);
- «відхід» від теми (допитуваний уникає дачі прямих відповідей на конкретні запитання слідчого або ухиляється від висвітлення конкретних фактів, посилаючись на свою необізнаність або погану пам'ять).

У даній слідчій ситуації слідчому варто застосовувати тактичні прийоми, що рекомендуються криміналістикою у конфліктних ситуаціях допиту. Це можуть бути прийоми емоційного впливу, прийоми логічного впливу, а також тактичні комбінації.

До прийомів емоційного впливу на підозрюваного (звернення до його почуттів), що можуть бути застосовані під час його допиту у досліджуваній категорії кримінальних проваджень, на думку опитаних слідчих належать (додаток Б):

- спонукання покаятися і щиросердно зізнатися шляхом роз'яснення як шкідливих наслідків неправди, так і сприятливих наслідків визнання своєї вини й активного сприяння слідству (76 %);

- вплив на позитивні сторони особистості допитуваного, використання його схильностей, захоплень, високої професійної майстерності й турботи про професійний авторитет тощо (18 %);

- використання фактора раптовості шляхом постановки несподіваних питань у ситуації, коли допитуваний таких питань не чекає, внутрішньо заспокоєний безпечним з його погляду змістом і напрямом допиту (68 %) [73, с. 359–362].

Прийоми логічного впливу полягають у демонстрації надаваних показань як таких, що не відповідають дійсності. До їх числа опитані респонденти відносять (додаток Б):

- пред'явлення доказів, що спростовують показання допитуваного: а) від менш вагомих до більш вагомих (50 %); б) пред'явлення відразу найбільш важливого доказу (24 %);

- логічний аналіз протиріч, що є в показаннях допитуваного (37 %);

- переконання у безглуздості зайнятої позиції (12 %) [73, с. 359–562].

Під тактичною комбінацією під час допиту розуміється створення ситуації, розрахованої на неправильну оцінку її допитуваним, що об'єктивно призводить до його викриття. Під час проведення тактичних комбінацій, як вказують опитані слідчі, використовуються (додаток Б):

- прийоми, що переслідують мету приховати від допитуваного поінформованість слідчого про ті чи інші обставини кримінального провадження (46 %);

– метод непрямого допиту, який полягає в постановці запитань, другорядних з погляду допитуваного, але фактично маскуючих головне питання (наприклад, якщо на місці події виявлені сліди пальців рук підозрюваного, то спочатку ставляться питання, відповіді на які потім виключають можливість стверджувати, що ці відбитки залишені не в момент вчинення кримінального правопорушення, а раніше або пізніше) (65 %);

– прийоми, спрямовані на створення ситуації, при якій допитуваний допускає обмовку (43 %) [73, с. 359–562].

Обов'язковим засобом фіксації допиту є протокол, що повинен містити всі результати слідчої (розшукової) дії, які мають значення для кримінального провадження [48, с. 281]. Водночас науковці–криміналісти неподільні у поглядах щодо доцільності застосування в ході допиту звуко– та відеозапису з метою мінімізації ймовірності зміни або відмови підозрюваного від даних раніше показань. Звуко–, відеозапис також є важливими для фіксації емоційного забарвлення фраз, інтонацій, які несуть велику частину смислового навантаження, логіки побудови речень, часто вживаних специфічних технічних термінів (професіоналізмів) і, можливо, діалектних слів, чого не дозволяє зафіксувати протокол [180, с. 55–56].

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. Нерідко у досліджуваних кримінальних провадженнях виникає потреба у проведенні одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, зокрема свідків та підозрюваних. Ця СРД полягає в допиті по черзі в присутності одне одного двох чи більше вже допитаних за єдиними обставинами кримінального провадження осіб з–поміж свідків, потерпілих, підозрюваних, аналізі й безперервному порівнянню (зіставленню) показань для з'ясування причин розбіжностей у них і спрямована на перевірку отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [4, с. 658–659].

Пізнавальна сутність одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб полягає в безперервному аналізі та порівнянню показань, отриманих від

допитуваних осіб, між собою та з тією інформацією, що є в матеріалах кримінального провадження.

Приймаючи рішення про проведення цієї СРД, слідчий повинен врахувати, по–перше, наявність у нього інформації, яка дасть змогу об’єктивно оцінити показання учасників кримінального провадження; по–друге, можливість впливу службової особи, що дає неправдиві показання, на особу, яка його викриває в учиненні кримінального правопорушення. У цьому аспекті необхідно мати на увазі, що одночасний допит не рекомендовано проводити між особами, які перебувають у матеріальній, службовій, родинній або іншій залежності одна від одної.

На нашу думку, запорукою правильної організації одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб є план цієї слідчої (розшукової) дії. Такий план повинен містити:

- завдання одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб та перелік розбіжностей, причини яких повинні бути з’ясовані під час СРД;
- час і місце одночасного допиту;
- питання, що потрібно поставити кожній із допитуваних осіб;
- наявні докази, що дозволяють піддати сумніву помилкові або неправдиві показання, і, відповідно, підтверджують об’єктивні показання;
- перелік технічних засобів, необхідних для проведення одночасного допиту;
- дії, які необхідно виконати безпосередньо після проведення одночасного допиту (потрібно розробити декілька варіантів дій: перший, коли одночасний допит досягнув успіху; другий – коли він закінчився невдало) та ін. [33].

На початку одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб слідчий встановлює, чи знають викликані особи одна одну і в яких відносинах вони перебувають. Свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань, а потерпілі – за дачу завідомо неправдивих показань. Викликаним особам

почергово пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться одночасний допит, після чого слідчий ставить їм запитання. Особи, які беруть участь у допиті, їхні захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосуються предмета допиту. Оголошувати показання, надані учасниками допиту на попередніх допитах, дозволено лише після дачі ними показань.

На думку опитаних слідчих, основними тактичними прийомами підвищення ефективності тактики одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб в кримінальних провадженнях про зловживання впливом є:

- надання учасникам одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб ініціативи в дослідженні питань, з приводу яких виникли суперечності (56 %);
- розгляд спірних питань у зворотній послідовності розвитку подій (23 %);
- пред'явлення доказів для поживлення асоціативних зв'язків пам'яті (37 %);
- поділ предмета одночасного допиту на частини (44 %);
- загострення суперечностей у показаннях допитуваних за менш значущими спірними обставинами (25 %);
- припинення брехні одного учасника з акцентуванням на правдивості іншого (16 %);
- уповільнений темп одночасного допиту (10 %);
- зміна черговості постановки питань (7 %).

Респонденти також звертають увагу й на доцільність залучення до проведення цієї слідчої (розшукової) дії спеціалістів із метою розширення можливостей слідчого в одержанні доказової інформації (39 % опитаних) (додаток Б).

3.4. Проведення судових експертиз

Однією з форм використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві є проведення експертизи. Фактично це СРД, яка проводиться з метою з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, якщо для цього необхідні спеціальні знання. Ця процесуальна дія за своїм змістом охоплює призначення експертизи, надання доручення на її проведення, проведення безпосередньо досліджень і підготовку висновку експертом із тих питань, які потребують спеціальних знань [71].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання експертного висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [134].

Судово–експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань [134]. Відповідно до ч. 1 ст. 69 КПК України, експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [134] на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [74]. Права, обов'язки та відповідальність експерта визначено в статтях 69, 70 КПК України. Відповідно до ст. 84 КПК України, висновки експертів є одним із процесуальних джерел доказів [74].

Призначення судових експертиз під час розслідування зловживання впливом є одним із важливих засобів доказування, а ефективність їх

проведення безпосередньо залежить від узгодженості дій слідчого та експерта, що включає також і завчасне обговорення питань, які будуть виноситися на вирішення експерту [5, с. 107].

У навчальній та науковій літературі подані різні класифікації судових експертиз на основі таких підстав:

- 1) послідовністю проведення: первинні та повторні експертизи;
- 2) обсягом досліджень: основні та додаткові експертизи;
- 3) чисельністю та складом експертів: одноособові (одним експертом) і комісійні (групою експертів однієї спеціальності) експертизи;
- 4) характером спеціальних знань: однорідні та комплексні експертизи [185, с. 47].

Специфіка експертних досліджень у кримінальних провадженнях про корупційні кримінальні правопорушення передбачає застосування комплексного підходу. На основі результатів вивчення матеріалів кримінальних проваджень про зловживання впливом було встановлено, що в кожному проаналізованому кримінальному провадженні було призначено та проведено декілька видів судових експертиз. Серед основних недоліків, пов'язаних із призначенням судових експертиз під час розслідування зловживання впливом, визначені наступні (додаток В):

- нечітке уявлення слідчими предмета експертизи (25 %);
- не призначення експертиз, коли їх проведення необхідне для досягнення завдань кримінального провадження (20 %);
- неправильне формулювання питань експерту (10 %);
- постановка перед експертом обмеженого кола запитань, що не враховують всіх обставин кримінального правопорушення (9 %);
- постановка перед експертом запитань, що виходять за межі його компетентності (36 %).

З огляду на це, під час формулювання питань експерту слідчим необхідно послуговуватися рекомендованим переліком питань, що містяться в Науково–методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення

судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 [126], а також звертатися за консультативною допомогою до спеціалістів відповідної галузі знань [207].

На жаль, незважаючи на важливість консультативної допомоги спеціалістів під час підготовки до призначення експертиз, результат опитування судових експертів показує наступне: лише 21 % з них підтверджують, що слідчі регулярно звертались до них за консультацією з приводу призначення експертизи; 48 % – звертались, але рідко; 31 % – ніколи не звертались (додаток Б).

Марченко А. Б. звертає увагу на те, що серед основних причин зазначених помилок є такі фактори суб'єктивного характеру: недостатній практичний досвід; низький рівень поінформованості слідчих про можливості судових експертиз. До об'єктивних обставин автор відносить: відсутність вивчення та поширення передового досвіду слідчої та експертної практики; недоліки освіти; законодавчої регламентації взаємин слідчого та експерта [85, с. 17].

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень за фактом вчинення зловживання впливом дали змогу визначити перелік судових експертиз, які найчастіше призначаються і проводяться під час розслідування (додаток В):

- почеркознавча (43 %);
- технічна експертиза документів (51 %);
- дактилоскопічна (24 %);
- матеріалів, речовин та виробів (76 %);
- комп'ютерно–технічна (32 %);
- відео–, звукозапису (13 %);
- портретна (2 %);
- інші (10 %).

Наведений нами перелік судових експертиз, що можуть призначатися під час розслідування зловживання впливом, не є вичерпним. Призначення того чи іншого експертного дослідження залежить від багатьох чинників – сфери діяльності установи, підприємства або закладу, в якому виявлене кримінальне правопорушення, предмета посягання, способу вчинення кримінального правопорушення, слідової картини, особи підозрюваного та інших обставин, що впливають на необхідність використання спеціальних знань експерта. Наприклад, якщо під час розслідування встановлені фактичні дані про неадекватну поведінку підозрюваного у вчиненні корупційного правопорушення, слідчий на підставі п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України зобов'язаний звернутись до експерта для проведення судово–психіатричної експертизи з метою визначення його психічного стану. Водночас, слід враховувати, що «фігуранти–корупціонери», підозрювані у вчиненні кримінальних правопорушень, під час розслідування можуть навмисно поводити себе неадекватно, «гальмувати» процес розслідування, посиляючись на погіршення стану здоров'я, та іншими способами намагатись уникнути справедливого покарання [197, с. 176–177].

Розглянемо докладно можливості окремих видів криміналістичних та інших судових експертиз, що призначаються під час розслідування зловживання впливом.

Почеркознавча експертиза проводиться з метою ідентифікації особи, яка підписувала документи, а також внесла до них завідомо неправдиві відомості. Зазвичай юридичні та фінансові документи підприємств, установ та організацій містять рукописні тексти, в яких закріплені певні події та факти, дії осіб (у тому числі службових), пов'язані з діяльністю цих підприємств, установ та організацій зміст яких часто використовується як засіб вчинення корупційних кримінальних правопорушень. Ці рукописні тексти є безпосередніми об'єктами почеркознавчих досліджень. До окремих видів таких об'єктів можна віднести: рукописні тексти, змістовна сторона яких зафіксована за допомогою буквених (або) цифрових позначень; підписи, які

відображають прізвище (ім'я, по батькові) особи у вигляді букв (та) умовних письмових знаків та мають посвідчувальне призначення; короткі записи, змістовна сторона яких зафіксована за допомогою одного або декількох слів (наприклад, резолюція на документі, виконана службовою особою) [166, с. 14].

Під час проведення почеркознавчої експертизи вирішуються завдання як ідентифікаційного, так і діагностичного характеру. До ідентифікаційних завдань належить встановлення конкретного виконавця рукопису. Для його вирішення експерту потрібно надати зразки для порівняльного дослідження: вільні, експериментальні, умовно вільні [172].

Ідентифікаційна почеркознавча експертиза призначається у випадку, якщо підозрюваний визнає, що рукописний текст в одному з документів, який підтверджує факт будь-якої дії, виконаний ним, а в іншому документі він заперечує таке виконання, при цьому у слідчого є підстави вважати, що показання підозрюваного не відповідають дійсності. У даному випадку саме експерт повинен вирішити, чи однією особою виконані обидва тексти у документах, причому перший документ використовується як зразок почерку підозрюваного [197, с. 179].

Типовими питаннями, які ставляться для вирішення почеркознавчої експертизи, є наступні:

- чи виконано рукопис (підпис) певною особою;
- однією чи різними особами виконано декілька рукописів;
- однією чи різними особами виконано декілька підписів.

Діагностичні почеркознавчі дослідження проводяться для визначення: чи виконувався текст в незвичних умовах або під впливом нетипового стану виконавця; чи всі фрагменти досліджуваного тексту були написані одночасно; якою є приблизна давність створення рукопису; а також для встановлення статі виконавця за почерком тощо.

Такі почеркознавчі експертизи можуть призначатися у випадках, коли підозрюваний стверджує, що підписував документ у незвичних для себе

умовах написання або в інший період часу, ніж вказано у реєстраційному журналі обліку вихідних документів тощо [197, с. 180].

Технічна експертиза документів – це дослідження, основна мета якого полягає у встановленні способу виготовлення документу, факту та способів зміни його змісту. У межах технічної експертизи документів можуть бути досліджені реквізити документів, відбитки печаток і штампів, тексти, виконані друкарською машинкою чи іншим друкарським апаратом, поліграфічну продукцію, матеріали документів тощо. Якщо об'єктом дослідження є грошові купюри, то встановлюється їх відповідність грошовим знакам, що знаходяться (знаходились) в офіційному обігу на території України (національна валюта – гривня) чи інших держав (іноземна валюта) [25, с. 85].

Технічна експертиза документів дає можливість вирішувати наступні питання:

– чи вносились до тексту документа зміни? Якщо вносились, то яким чином (підчистка, дописка, травлення, виправлення тощо) і який зміст первинного тексту?

– чи замінювались у документі (договорі, зошиті, книзі, медичній картці тощо) аркуші?

– чи є в документі (на аркуші паперу) невидимий текст і якщо є, то який саме?

– писальним приладом якого типу виконано рукописні тексти (підписи) в документі?

– чи виконано записи писальним приладом (кульковою ручкою, ручкою з пером, олівцем тощо), наданим для дослідження?

– у якій послідовності виконувалися реквізити зазначеного документа (підпис, відтиск печатки та ін.)?

– чи виготовлено документ шляхом монтажу за допомогою комп'ютерної або копіювально–розмножувальної техніки?

– який тип принтера (копіювального апарата, багатофункціонального пристрою) було застосовано для виготовлення документа?

– чи виготовлено документ за допомогою принтера (копіювального апарата, багатофункціонального пристрою), зразки друку якого надано для порівняльного дослідження?

– документ виготовлено на одному чи різних принтерах (копіювальних апаратах, багатофункціональних пристроях)?

– чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле) в цьому документі печаткою (штампом, факсиміле), експериментальні та вільні зразки відтисків якої (якого) надано для порівняльного дослідження?

– чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле) в наданих документах однією і тією самою печаткою (штампом, факсиміле)?

Дактилоскопічна експертиза проводиться з метою ідентифікації особи за відбитками пальців, а також для встановлення факту контактної взаємодії підозрюваного з різними предметами (печатками, штампами, грошовими коштами, документами тощо), які були вилучені під час огляду, обшуку, тимчасового доступу або відкинуті підозрюваним у момент затримання. Своєчасне виявлення, правильна фіксація та професійне дослідження таких слідів дозволяють отримати цінну доказову інформацію щодо події, осіб, причетних до неї, використаних знарядь, методів та послідовності вчинених дій. Також, експертиза слідів рук вирішує і ряд неідентифікаційних завдань, пов'язаних з визначенням механізму слідоутворення, особливостями будови руки, що залишила слід, деякими іншими характеристиками слідоутворюючого об'єкта.

Типові питання, що вирішує дактилоскопічна експертиза під час розслідування зловживання впливом:

1. Ідентифікаційні:

– чи сліди рук, вилучені в різних місцях (на різних об'єктах), залишені однією особою?

– чи залишені сліди рук конкретною особою, дактилокарта на ім'я якої надана для порівняльного дослідження?

2. Діагностичні:

- чи є на наданому для дослідження об'єкті сліди рук (пальців, долонь)? Якщо так, чи придатні вони для ідентифікації?
- якою рукою та якими пальцями руки залишено сліди?
- якими ділянками поверхні руки залишено сліди?
- у результаті якої дії залишено слід (захват, торкання тощо)?

Експертиза матеріалів, речовин та виробів в кримінальних провадженнях про зловживання впливом проводиться для ідентифікації спеціальної хімічної речовини, виявленої на грошових купюрах (або інших матеріальних об'єктах – предметах неправомірної вигоди), з речовиною, вилученою з рук або інших частин тіла чи одягу підозрюваного.

За наявності інформації про факт вимагання неправомірної вигоди особою, гроші або інші цінності помічаються спеціальними хімічними речовинами, контакт з якими призводить до перенесення цих речовин на частини тіла особи, яка торкається до предметів неправомірної вигоди [97, с. 50]. Після затримання особи, яка отримала неправомірну вигоду, слідчий, із залученням відповідного спеціаліста, робить змиви з частин тіла затриманої особи (зазвичай це кисті рук), яким вона торкалась помічених об'єктів, а також безпосередньо вилучає сам об'єкт (об'єкти), який передавався як неправомірна вигода, та, за необхідності, одяг підозрюваного, на якому також може бути виявлено сліди хімічної речовини. Важливо, щоб спеціаліст, який проводив змиви, не мав до цього контакту з такою хімічною речовиною або з предметами, обробленими нею. Порядок відбирання зразків визначено ст. 245 КПК України [74].

На експертизу повинен бути представлений контрольний зразок спеціальної хімічної речовини, якою оброблено предмет неправомірної вигоди, тампони зі змивами рук та грошові купюри (інші цінності) з метою підтвердження, що спеціальна хімічна речовина, виявлена на грошових купюрах, ватних тампонах, якими було зроблено змиви з рук, однакова за своїми фізико-хімічними властивостями на всіх зразках та ідентична

спеціальній хімічній речовині, якою було помічено грошові кошти або інші цінності.

Питання, які вирішує експертиза матеріалів, речовин та виробів під час розслідування зловживання впливом [31]:

– чи є на грошових купюрах (інших цінностях) сліди спеціальної хімічної речовини, якщо є, то чи має вона спільну родову належність зі спеціальною хімічною речовиною, що надана як порівняльний зразок?

– чи є на зовнішній та внутрішній поверхнях предмета, в якому виявлено грошові кошти, сліди спеціальної хімічної речовини, якщо є, то чи має вона спільну родову належність зі спеціальною хімічною речовиною, що надана як порівняльний зразок?

– чи є на змивах долонь підозрюваного сліди спеціальної хімічної речовини, якщо є, то чи має вона спільну родову належність зі спеціальною хімічною речовиною, що надана як порівняльний зразок?

– чи мають спільну родову належність речовини, виявлені на грошових купюрах, зовнішніх і внутрішніх поверхнях предмета, в якому виявлено грошові кошти?

– чи є на грошових коштах сліди спеціального люмінесцентного олівця у вигляді напису «Неправомірна вигода», якщо є, то чи має вона спільну родову належність зі спеціальною хімічною речовиною, що надана як порівняльний зразок?

Комп'ютерно–технічна експертиза належить до виду інженерно–технічних експертиз, об'єктом дослідження якої є комп'ютерна техніка та (або) комп'ютерні носії інформації. Вона проводиться з метою визначення статусу об'єкта як комп'ютерного засобу, виявлення і вивчення його ролі в розслідуваному кримінальному правопорушенні, а також отримання доступу до інформації на електронних носіях з подальшим всебічним її дослідженням.

Результати аналізу практики розслідування кримінальних правопорушень свідчать, що мобільні телефони фігурують майже в кожному кримінальному провадженні і є важливим джерелом інформації [172, с. 328–

329]. Крім мобільних телефонів, у підозрюваних вилучають й інші носії інформації, що використовуються в мобільних телефонах (SIM–картки та картки пам'яті тощо), а також інша комп'ютерна техніка, що за певних умов також можуть стати об'єктами експертного дослідження.

На жаль, слідчі недостатньо обізнані в можливостях експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів (комп'ютерно–технічна експертиза), хоча вона може надати важливі докази для розслідування зловживання впливом, зокрема з її допомогою можна встановити чи є на певному носії відповідна інформація, де вона створена, чи зазнавала вона змін, яка хронологія та технологія створення певного документа, чи здійснювалося незаконне втручання в роботу комп'ютера тощо [165, с. 319].

Типовими об'єктами комп'ютерно–технічної експертизи є:

- комп'ютерна техніка (системні блоки комп'ютерів, ноутбуки, сервери тощо та їх комплектуючі);
- периферійні пристрої (принтери, сканери, дисководи, модеми тощо), комунікаційні пристрої комп'ютерів і обчислювальних мереж;
- носії інформації (накопичувачі на жорстких магнітних дисках, комп'ютерні дискети, оптичні компакт–диски, флеш–картки пам'яті тощо);
- електронні записні книжки, планшети, смартфони, мобільні телефони та інші електронні носії текстової або цифрової інформації [142, с. 25].

Типовий перелік питань, що вирішуються в ході проведення комп'ютерно–технічної експертизи:

- чи міститься на даному носії інформація і в якому вигляді;
- чи міститься в комп'ютері інформація про певні дії користувача;
- чи знищувалася інформація на певному носії та якщо так, то якою вона була;
- чи створена певна інформація на досліджуваному комп'ютері або вона перенесена з іншого носія;

- яким чином інформація перенесена до досліджуваного комп'ютера (носія);
- яка технологія та хронологія створення певного електронного документа; які атрибути (ймовірний автор, час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів;
- які несправності має комп'ютерне обладнання або його окремі елементи; чи здійснювалося виконання певних дій за допомогою даного програмного продукту тощо [15, с. 243; 126].

Експертиза відео–, звукозапису призначається для дослідження технічних засобів і носіїв аудіо– або відеоінформації, одержаної під час документування протиправних дій підозрюваних. Основним завданням експертизи в межах технічного дослідження матеріалів та засобів відео–, звукозапису є встановлення автентичності відео– та звукозаписів, що є доказами у кримінальному судочинстві.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 369² КК України, у слідчого виникає необхідність у дослідженні різних аудіо– та відеоматеріалів, зокрема записів розмов конкретних осіб, а також матеріалів, отриманих під час проведення НСРД, з метою ідентифікації голосу цих осіб; виключення монтажу, тобто штучного створення розмови; встановлення параметрів звукозаписувальної апаратури; з'ясування обстановки, в якій проводився аудіо– чи відеозапис тощо. Вирішити ці завдання можливо шляхом проведення експертизи відео–, звукозапису.

На вирішення експертизи відео–, звукозапису може бути поставлено наступні питання:

- чи на даному технічному пристрої (відеокамері, диктофоні тощо) зафіксовано відеофонограму (фонограму)?
- за допомогою одного чи декількох технічних пристроїв зафіксовано конкретні фрагменти відеофонограми (фонограми)?
- надана відеофонограма (фонограма) є оригіналом чи копією?
- чи проводився запис відеофонограми (фонограми) безперервно?

- чи зазнавала змін надана відеофонограма (фонограма)?
- чи одночасно проводився запис відеозображення та звуку на відеофонограмі?
- в якому акустичному середовищі було записано фонограму?
- як були розташовані відносно мікрофона співрозмовники?
- чи є джерелом звуку на фонограмі конкретний предмет, зразки звуку якого представлено?
- чи брали перелічені особи участь у зафіксованій на фонограмі розмові та які конкретно слова і фрази вони промовляли?
- скільки осіб брало участь у зафіксованій на фонограмі розмові?

На дослідження експертам надають фонограми записів розмов конкретних осіб, технічний засіб, за допомогою якого здійснено такий запис, а також вільні та експериментальні зразки голосів зазначених осіб (чи інших джерел звуку).

Портретна експертиза проводиться з метою встановлення особи за ознаками зовнішності, що зафіксовані на зображеннях (фотознімках та/або відеозаписах), у ситуаціях, коли органи досудового розслідування не мають можливості іншим шляхом встановити особу, яка зображена на фотознімках та/або відеозаписах. Основним завданнями портретної експертизи є встановлення наявності або відсутності тотожності осіб, відображених на фотографічних зображеннях або інших об'єктивних відображеннях зовнішнього вигляду людини.

Необхідність у проведенні портретної експертизи може виникнути у випадку заперечення підозрюваним, що це він зображений на фотознімку або відеозаписі.

Питання, що вирішуються під час проведення портретної експертизи:

- чи зображена на представлених фотознімках одна і та сама особа (при наявності на знімку декількох осіб, зазначається та особа, відносно якої необхідно провести дослідження)?
- чи зображена у представлених відеозаписах одна і та сама особа?

– чи зображена на відеокадрі особа, фотознімок (відеозапис) якої наданий (представлений) для порівняння?

– чи зображена на фотознімку невідомого трупа та сама особа, що на фотознімку, представленому для порівняння?

Результати будь-якої судової експертизи оформлюються у вигляді висновку експерта. Висновок експерта як підсумковий документ є логічним завершенням проведення дослідження та його відображенням. Оформлюючи висновок, судовий експерт повинен викласти результати проведених досліджень таким чином, щоб вони були зрозумілі особі, яка не володіє спеціальними знаннями. Для цього потрібно використовувати прості терміни та словосполучення, а також короткі пояснення будь-яких незнайомих термінів у дужках відразу після вживання терміну; обмежити використання статистики (будь-яке числове оцінювання доказів, як правило, найкраще «перекладати» на словосполучення); використовувати діаграми та фотографії, коли виникають труднощі з поясненням результату лише словами; загальний підсумок формулювати таким чином, щоб він містив стислий огляд кожного із висновків, з якими можна детальніше ознайомитися у тексті висновку [214, с. 234].

Підсумовуючи вищесказане, необхідно констатувати, що під час розслідування зловживання впливом найбільш поширеними судовими експертизами є: почеркознавча експертиза (дослідження рукописних текстів та підписів); технічна експертиза документів (дослідження способів внесення змін до документів, змісту видалених текстів, способів виготовлення відбитків печаток і штампів на документах тощо); експертиза матеріалів, речовин та виробів (дослідження спеціальної хімічної речовини), а також експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів (дослідження комп'ютерної техніки та комп'ютерних носіїв інформації) та ін.

Висновки до розділу 3

1. Розкрито порядок і особливості проведення огляду місця події, службового кабінету, транспортного засобу та документів під час розслідування зловживання впливом. Об'єктами, на які в першу чергу необхідно звертати увагу слідчому (детективу) під час огляду місця події в службових кабінетах посадових осіб, визначено наступні: робочий стіл та шафи підозрюваного – з метою пошуку і вилучення документів, що можуть мати відношення до розслідуваного кримінального правопорушення; комп'ютери, телефони, електронні носії інформації, якими користується підозрюваний – з метою аналізу електронного листування, фінансових операцій; фінансові документи, звіти, рахунки, що можуть підтвердити факт отримання неправомірної вигоди; грошові кошти, цінності – з метою перевірки законності їх походження; системи відеоспостереження – з метою аналізу записів щодо контактів підозрюваного.

Огляд транспортних засобів теж проводиться з метою виявлення слідів зловживання впливом (це може бути неправомірна вигода, інші документи тощо). Під час такого огляду, передусім, необхідно вказати земельну ділянку (проїжджу частину), на якій перебуває транспортний засіб на момент огляду, а також марку, модель, розміри, і форму транспортного засобу з обов'язковою фотофіксацією (необхідно зафіксувати всі факти, що мають значення для кримінального провадження, а не тільки ті, що здаються важливими на момент обстеження).

Під час огляду місця події у кримінальних провадженнях про зловживання впливом, залежно від слідчої ситуації, окрім виявлення власне предмета кримінального правопорушення, необхідно також спрямовувати зусилля на відшукання інших документів, що відображають виконання службовою особою певних дій в інтересах третьої особи, за які було одержано неправомірну вигоду. Об'єктами такого огляду можуть бути: письмові, друковані та електронні документи. Це має значення для порівняння законних і

незаконних дій службової особи та з'ясування інших обставин протиправного діяння. Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень засвідчили, що огляд документів проводився майже у 76 % випадках розслідування зловживання впливом. Однак, до цієї слідчої (розшукової) дії слідчі ставилися формально. Зважаючи на це, визначено алгоритм огляду документів (зокрема електронних).

2. Результати аналізу практики органів досудового розслідування свідчать, що типовими помилками, яких припускаються слідчі (детективи) ще на етапі звернення до слідчих суддів з клопотаннями про проведення обшуку в кримінальних провадженнях про зловживання впливом є наступні: 1) копії доданих до клопотання документів та інших матеріалів кримінального провадження, а також копія витягу з ЄРДР щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання не засвідчуються належним чином, а інколи є такими, що їх зміст взагалі неможливо розібрати (17 %); 2) у клопотанні про проведення обшуку не міститься конкретної вказівки на те, в якому саме приміщенні необхідно провести обшук та хто є власником відповідного приміщення (12 %); 3) у клопотанні не зазначається індивідуальних або інших родових характеристик предметів та документів, які планується відшукати (10 %).

Під час проведення обшуків у кримінальних провадженнях про зловживання впливом виявленню та вилученню підлягають: документи, що відображають законодавчі, нормативно-розпорядчі положення, які регламентують діяльність організацій державної та недержавної форм власності; посадові інструкції, накази про призначення на посаду тощо; установчі документи (статут, установчий договір, протоколи зборів вкладників, реєстраційне свідоцтво, ліцензія на заняття певним видом діяльності); документи органів державного контролю, на які покладено обов'язок щодо забезпечення законності діяльності контролюючих організацій; грошові кошти та інше майно, здобуте злочинним шляхом; предмети й документи, що мають значення для кримінального провадження

(наприклад, одяг підозрюваного, мобільні телефони, пластикові картки, платіжні квитанції тощо); комп'ютери, периферійні пристрої до них, електронні носії інформації.

3. Виділено декілька груп типових свідків у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії, а саме: 1) особи, які звернулися із заявою про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України (36 % кримінальних проваджень). Ці свідки можуть набувати статусу викривача – особи, яка за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, повідомляє про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою; 2) колеги по роботі підозрюваного (насамперед, керівник підозрюваного, а також інші колеги) (64 %); 3) члени сім'ї, близькі родичі, друзі підозрюваного (83 %); 4) інші особи, які володіють необхідною для розслідування інформацією, зокрема, побічно дотичні до події кримінального правопорушення або надавали певні послуги підозрюваному (учасники та очевидці укладання правочинів щодо предметів неправомірної вигоди, їх оцінки; особи, які володіють інформацією щодо реальних активів підозрюваного, фактів користування ними тощо) (56 %).

Визначено основні тактичні прийоми підвищення ефективності тактики одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб в кримінальних провадженнях про зловживання впливом: надання учасникам одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб ініціативи в дослідженні питань, з приводу яких виникли суперечності (56 %); розгляд спірних питань у зворотній послідовності розвитку подій (23 %); пред'явлення доказів для пожвавлення асоціативних зв'язків пам'яті (37 %); поділ предмета одночасного допиту на частини (44 %); загострення суперечностей у показаннях допитуваних за менш значущими спірними обставинами (25 %); припинення брехні одного учасника з акцентуванням на правдивості іншого (16 %); уповільнений темп одночасного допиту (10 %); зміна черговості постановки питань (7 %).

4. Розглянуто основні види судових експертиз, які найчастіше призначаються і проводяться під час розслідування зловживання впливом: почеркознавча (43 %); технічна експертиза документів (51 %); дактилоскопічна (24 %); матеріалів, речовин та виробів (76 %); комп'ютерно-технічна (32 %); відео-, звукозапису (13 %); портретна (2 %); інші (10 %).

Вказано на основні недоліки, пов'язані з призначенням судових експертиз під час розслідування зловживання впливом: нечітке уявлення слідчими предмета експертизи (25 %); не призначення експертиз, коли їх проведення необхідне для досягнення завдань кримінального провадження (20 %); неправильне формулювання питань експерту (10 %); постановка перед експертом обмеженого кола запитань, що не враховують всіх обставин кримінального правопорушення (9 %); постановка перед експертом запитань, що виходять за межі його компетентності (36 %).

Зосереджена увага на важливості консультативної допомоги спеціалістів під час підготовки до призначення судових експертиз (лише 21 % експертів підтверджують, що слідчі регулярно звертались до них за консультацією з приводу призначення експертизи; 48 % – зверталися, але рідко; 31 % – ніколи не зверталися).

ВИСНОВКИ

У дисертації на підставі дослідження комплексу питань, що виникають під час розслідування зловживання впливом сформульовано наукові положення та одержано результати, що в сукупності спрямовані на виконання наукового завдання в галузі криміналістичної методики й містять практичні рекомендації щодо розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії, зокрема:

1. Процес формування теоретичних засад методик розслідування кримінальних правопорушень відбувався за трьома напрямками: по–перше, змінювались підходи до визначення поняття та структури відповідного розділу криміналістики; по–друге, виникали принципово нові методики; по–третє, неодноразово висловлювалися пропозиції щодо формування окремих методик на рівні певних груп (комплексів, класів) кримінальних правопорушень тощо.

Методика розслідування зловживання впливом – це видова методика, науковий продукт та практичний інструментарій системи відомостей про кримінальну протиправну діяльність, що містить побудову описової моделі й розроблених на її основі рекомендацій щодо досудового розслідування, зміст передбачає пошуково–пізнавальні процеси, що впливають із тактичних завдань, а напрям і порядок проведення процесуальних дій визначаються слідчою ситуацією.

З огляду на результати проведеного аналізу наукових поглядів щодо елементів структури видових методик, пропонується в методиці розслідування зловживання впливом виокремити наступні структурні елементи: 1) криміналістична характеристика зловживання впливом; 2) початковий етап розслідування зловживання впливом; 3) проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування зловживання впливом.

2. Криміналістична характеристика зловживання впливом – це сукупність відомостей, розроблених наукою і практикою, що відрізняє це злочинне діяння від інших видів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та

професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, й визначає програму процесуальних дій, спрямованих на всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин вчинення таких кримінально–караних діянь, надання їм належної правової оцінки, а також сприяє всебічній, повній, об'єктивній оцінці слідчої ситуації, що склалася, й визначає перспективно–прогностичний напрям ходу досудового розслідування.

Основними елементами криміналістичної характеристики зловживання впливом визначені наступні: 1) предмет протиправного посягання; 2) спосіб учинення кримінального правопорушення; 3) типова слідова картина; 4) характеристика особи правопорушника. Зазначені елементи криміналістичної характеристики перебувають у взаємозв'язку через кореляційні залежності, які відображають їхню динамічну природу. Ці зв'язки формуються відповідно до послідовності розвитку злочинної діяльності.

Предметом протиправного посягання зловживання впливом є неправомірна вигода. Предметами неправомірної вигоди зазвичай були готівкові та безготівкові кошти (82 %), рухоме та нерухоме майно (16 %), а також цінні папери (2 %).

Способи вчинення зловживання впливом різноманітні і охоплюють широкий спектр, передусім, активних, завідомо протиправних дій, що порушують обов'язкові до виконання правові норми, правила, інструкції, положення. Зміст способів учинення зловживання впливом полягає в тому, що службова особа завдяки своєму становищу вживає заходів до вчинення дій іншими особами (непідпорядкованими їй і які не перебувають у службовій залежності від неї), де використовує службовий авторитет, зв'язки зі службовими особами, інші можливості, обумовлені займаною посадою.

У структурі способу вчинення зловживання впливом виділено способи *готування* (зокрема, обрання сфери суспільних відносин, відносно яких особа може вплинути на службову особу уповноважену використовувати надану їй владу чи службове становище, або конкретного юридичного факту, у зв'язку з яким виникають передумови до вчинення кримінального правопорушення;

пошук співучасників, наприклад, посередників для передання чи одержання неправомірної вигоди тощо); способи *вчинення* (пропозиція неправомірної вигоди; обіцянка такої вигоди; надання останньої тощо); способи *приховування* кримінального правопорушення (підробка документів із забезпеченням прийняття управлінських рішень, у тому числі неправомірних; використання під час одержання предмета неправомірної вигоди додаткових предметів чи осіб з метою унеможливлення контакту безпосередньо з предметом неправомірної вигоди; пересилання предмета неправомірної вигоди поштою, залишення його у місці, що зазначене вигодоодержувачем).

Слідова картина зловживання впливом представлена матеріальними (гроші, ватні тампони зі змивами спеціальної хімічної речовини, мобільні телефони, сім-картки, карти пам'яті, платіжні квитанції, чеки, печатки, штампи) та ідеальними (показання учасників кримінального провадження) слідами. Закономірне пізнання їх носіїв служить основою збирання і використання інформації, що в них міститься, для повного й об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень. Пошук матеріальних слідів необхідно проводити як за місцем роботи і проживання підозрюваних у зловживанні впливом, так і посередників, а також у їхніх транспортних засобах та в інших місцях (зокрема, на місці затримання). За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень про зловживання впливом, встановлено, що у 78 % випадків сліди зловживання впливом були виявлені на місці проведення тактичної операції із затримання підозрюваного, а у 22 % – в інших місцях.

Типовим правопорушником, який вчиняє зловживання впливом здебільшого є громадянин України (100 %), українець за національністю (86,2 %), чоловічої статі (86,7 %), несудимий (91,5 %), віком 40–54 років (45,6 %), з повною вищою або базовою вищою освітою (42,6 %), який має корисливий мотив, при цьому усвідомлює протиправність своїх дій, але свідомо йде на порушення закону. Здійснено класифікацію таких осіб: 1) особи, які на момент досудового розслідування визнаються особами, які

уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

2) особи, які на момент досудового розслідування не визнаються такими суб'єктами. За рівнем зайнятих посад виокремлено службових осіб – суб'єктів зловживання впливом нижчого рівня та службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище – суб'єктів зловживання впливом вищого рівня. Залежно від способу вчинення ними кримінального правопорушення розмежовано на: 1) осіб, які вчиняють зловживання впливом у формі: а) пропозиції неправомірної вигоди; б) обіцянки такої вигоди; в) наданні останньої (ч. 1 ст. 369² КК України); 2) осіб, які вчиняють зловживання впливом у формі: а) прийняття пропозиції неправомірної вигоди; б) прийняття обіцянки такої вигоди; в) одержання останньої для себе чи третьої особи; г) пропозиції здійснити вплив за надання зазначеної вигоди; г) обіцянки здійснити такий вплив (ч. 2 ст. 369² КК України); 3) осіб, які вчиняють зловживання впливом, поєднане з вимаганням у формі: а) прийняття пропозиції неправомірної вигоди; б) прийняття обіцянки такої вигоди; в) одержання останньої для себе чи третьої особи (ч. 3 ст. 369² КК України).

3. Приводами до початку досудового розслідування за фактом зловживання впливом в 76,7 % випадків служили заяви осіб про вчинення кримінального правопорушення (або про таке, що готується), повідомлення викривачів. Основними засобами збирання даних, що вказують на факти можливого учинення (або такого, що готується) зловживання впливом є: опитування (100 %); оперативне спостереження (100 %) та використання конфіденційних джерел інформації (100 %). Успішне вирішення задач початкового етапу розслідування таких кримінальних правопорушень полягає в швидкому реагуванні на заяви (повідомлення) про вчинене кримінальне правопорушення (або таке, що готується), забезпеченні належної організації та планування розслідування, особливо в межах діяльності слідчо–оперативних груп.

Типовим переліком обставин, що підлягають встановленню та відповідно доказуванню в кримінальних провадженнях про зловживання впливом, є:

1) подія кримінального правопорушення (в тому числі, час вчинення кримінально–протиправних дій, спосіб їх учинення, характер, умови та особливості роботи підприємства, установи або організації, де вчинено кримінальне правопорушення); 2) особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, форма її вини, мотив, мета, а також належність до суб'єкта кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат (в тому числі, розмір отриманих коштів службовою особою як неправомірна вигода); 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 6) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально–правового характеру.

4. Слідча ситуація під час розслідування зловживання впливом – це певне становище як динамічна система, що складається у ході слідчої діяльності, змінюється під впливом об'єктивних і суб'єктивних обставин, впливає на хід кримінального провадження та на встановлення обставин, що підлягають доказуванню, ефективна оцінка якої сприятиме вирішенню завдань досудового розслідування.

Організація і планування досудового розслідування на кожному з його етапів повинна здійснюватися відповідно до слідчої ситуації, що склалася в

певний момент, адже саме ситуаційність впливає на тактичні рішення в кримінальному провадженні. Необхідність вирішення цих завдань вимагає усвідомлення динамічної обстановки розслідування, адже тільки таким чином можливо забезпечити вибір із арсеналу засобів, методів і прийомів розслідування в даних умовах, найбільш доцільних та ефективних.

На підставі результатів аналізу правоохоронної практики, з урахуванням відомостей як про окремі обставини протиправної діяльності, так і про найбільш значущі обставини їх розслідування, здійснено класифікацію типових слідчих ситуацій, що складаються на початковому етапі розслідування зловживання впливом. Зокрема, виділено наступні групи типових слідчих ситуацій: 1) з урахуванням суб'єкта зловживання впливом; 2) з урахуванням способу вчинення кримінального правопорушення; 3) з урахуванням можливого зв'язку зловживання впливом з іншими кримінальними правопорушеннями; 4) з урахуванням відомостей про предмет кримінального правопорушення; 5) з урахуванням джерела отримання інформації про кримінальне правопорушення.

Найчастіше в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії проводяться наступні слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні заходи: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); обшуки за місцем роботи, проживання чи іншого володіння підозрюваного (статті 234–236 КПК України); затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину (ст. 208 КПК України); допит підозрюваного (ст. 42 КПК України); допити свідків (ст. 65 КПК України); вилучення на підставі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів; призначення судових експертиз (статті 242–245 КПК України).

5. Під взаємодією слідчих та працівників оперативних підрозділів під час досудового розслідування зловживання впливом можна розуміти як спільну

діяльність стосовно вчинення кримінального правопорушення, або достатньої вірогідності вчинення такого та відповідно необхідності його розкриття й розслідування. У досліджуваній категорії кримінальних проваджень зазвичай взаємодія не була разовою або епізодичною, пов'язаною лише з виконанням доручень слідчого, а відбувалася постійно – протягом усього кримінального провадження (84,3 % опитаних слідчих та 73,7 % оперативних працівників).

Головний зміст взаємодії слідчого (детектива) зі співробітниками оперативних підрозділів під час досудового розслідування зловживання впливом передбачає: 1) проведення спільної діяльності у межах постійно або тимчасово діючих слідчо–оперативних груп (100 % слідчих і 100% оперативних працівників); 2) виявлення ознак зловживання впливом (53,7 % слідчих і 44,3 % оперативних працівників); 3) проведення НСРД та оперативно–розшукових заходів, пов'язаних зі встановленням фактів злочинної діяльності службових та інших осіб (39,8 % слідчих і 83,2 % оперативних працівників); 4) виконання доручень слідчого (100 % опитаних слідчих і 100 % оперативних працівників); 5) сприяння слідчому в проведенні окремих СРД (75,5 % слідчих і 100 % оперативних працівників); 6) здійснення взаємного обміну інформацією (100 % слідчих і 100 % оперативних працівників).

Взаємодія слідчих і працівників оперативних підрозділів може бути ефективною лише за умов дотримання принципових засад, відповідно до яких зазначене співробітництво повинно: здійснюватися відповідно до вимог КПК України (100 % опитаних слідчих та 100 % оперативних працівників); бути узгодженим (за метою, місцем, часом і компетентністю) (100 % слідчих та 100 % оперативних працівників); забезпечувати керівну й організуючу роль слідчого за належної самостійності оперативних підрозділів у виборі та прийнятті рішень для виконання поставлених слідчим завдань (100 % слідчих та 73 % оперативних працівників); забезпечувати нерозголошення відомостей, отриманих оперативно–розшуковим шляхом (100 % слідчих та 100 % оперативних працівників).

Нерідко в кримінальних провадженнях, пов'язаних із корупційними кримінальними правопорушеннями, виникає необхідність у міжнародній співпраці. Інтерпол є однією з ключових міжнародних організацій, яка ефективно координує міжнародне поліцейське співробітництво, зокрема під час здійснення міжнародного розшуку, затримання, екстрадиції та накладення арешту на активи, виявлені за кордоном (з чітким визначенням змісту відповідних дій та заходів).

6. Розглянуто тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування зловживання впливом (огляд, обшук, допит, проведення судових експертиз) в умовах воєнного стану та обумовленого ним особливого порядку здійснення кримінального провадження. Вибір послідовності проведення кожної із зазначених слідчих дій обумовлюється слідчою ситуацією, що склалася в межах досудового розслідування.

Результати аналізу слідчої практики свідчать, що під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 369² КК України, з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, слідчі проводять наступні види огляду: огляд місця події (34 %) та огляд документів (76 %).

Об'єктами огляду місця події під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є як місця роботи, місця проживання, автомобілі учасників злочинної діяльності, пов'язаної зі зловживанням впливом, так і інші місця їхнього перебування.

Під час розслідування зловживання впливом об'єктами огляду можуть бути найрізноманітніші види документів: письмові, фото-, відеодокументи, пластикові картки, електронні документи. Зазначені документи можуть бути як знаряддями вчинення кримінального правопорушення, так і засобами його приховування. Враховуючи те, що правопорушники, дізнавшись про початок досудового розслідування, можуть знищити або фальсифікувати компрометуючі їх документи, слідчий повинен проводити означену слідчу (розшукову) дію без зволікання.

Певні особливості під час розслідування зловживання впливом має огляд електронних документів. Це пов'язано з формою такого документа. Увагу слід акцентувати на кількості оригіналів електронного документа та його копій. Оригіналом електронного документа необхідно вважати електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, зокрема електронним цифровим підписом автора.

7. У більшості випадків, під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень обшук проводиться у підозрюваних за місцем служби, проживання, у їх родичів, знайомих, посередників. Головна мета таких обшуків – пошук предмета неправомірної вигоди, документів та інших доказів, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення; пошук даних про інших учасників злочинної діяльності, характер їх взаємовідносин, а також слідів підготовки, вчинення і приховання кримінального правопорушення; опис майна, що підлягає конфіскації.

Типовими помилками, яких припускаються слідчі (детективи) на етапі звернення до слідчих суддів з клопотаннями про проведення обшуку в кримінальних провадженнях про зловживання впливом, є: 1) копії доданих до клопотання документів та інших матеріалів кримінального провадження, а також копія витягу з ЄРДР щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання, не засвідчуються належним чином, а інколи є такими, що їх зміст взагалі неможливо розібрати; 2) в клопотанні про проведення обшуку не міститься конкретної вказівки на те, в якому саме приміщенні необхідно провести обшук та хто є власником відповідного приміщення; 3) у клопотанні не зазначається індивідуальних або інших родових характеристик предметів та документів, які планується відшукати.

Основними об'єктами пошуку під час проведення обшуків у кримінальних провадженнях про зловживання впливом є: документи, які відображають законодавчі, нормативно–розпорядчі положення, що регламентують діяльність організацій державної та недержавної форм власності; посадові інструкції, накази про призначення на посаду тощо;

установчі документи; документи органів державного контролю, на які покладено обов'язок щодо забезпечення законності діяльності контролюючих організацій; грошові кошти та інше майно, здобуте злочинним шляхом; предмети й документи, що мають значення для кримінального провадження (наприклад, одяг підозрюваного, мобільні телефони, пластикові картки, платіжні квитанції тощо); комп'ютери, периферійні пристрої до них, електронні носії інформації.

8. За результатами вивчення практики розслідування зловживання впливом виділено декілька груп типових свідків у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії: особи, які звернулися із заявою про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України (77 %); колеги по роботі підозрюваного (64 %); члени сім'ї, близькі родичі, друзі підозрюваного (83 %); інші особи, які володіють необхідною для розслідування інформацією (учасники та очевидці укладання правочинів щодо предметів неправомірної вигоди, їх оцінки; особи, які володіють інформацією щодо реальних активів підозрюваного, фактів користування ними тощо) (56 %).

На робочому етапі допиту свідків можуть виникати наступні типові слідчі ситуації: а) свідок володіє необхідною інформацією і дає об'єктивні показання; б) свідок сумлінно дає показання, але інформація не відповідає дійсності (внаслідок особливостей сприйняття та пам'яті); в) свідок володіє необхідною інформацією, але приховує її; г) свідок володіє необхідною інформацією, але навмисне її спотворює; д) свідок не володіє необхідною інформацією.

Деталізовано тактичні особливості допиту підозрюваних в слідчій ситуації, коли підозрюваний дає неправдиві показання. Надано типовий перелік питань та наведено особливості їх поведінки під час допиту, що можуть свідчити про намір ввести в оману слідчого: штучність логічної структури показань (показання надто «сухі», мають характер підкреслено офіційної бесіди, не виходять за межі заздалегідь відомої слідчому інформації); «відхід»

від теми (допитуваний уникає прямих відповідей на конкретні запитання слідчого або ухиляється від висвітлення конкретних фактів, посиляючись на свою необізнаність або погану пам'ять). Запропоновано основні тактичні прийоми, що рекомендуються криміналістикою у конфліктних ситуаціях допиту: прийоми емоційного впливу, прийоми логічного впливу, а також тактичні комбінації.

Основними тактичними прийомами підвищення ефективності тактики одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб у кримінальних провадженнях про зловживання впливом є: надання учасникам одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб ініціативи в дослідженні питань, із приводу яких виникли суперечності (56 %); розгляд спірних питань у зворотній послідовності розвитку подій (23 %); пред'явлення доказів для поживлення асоціативних зв'язків пам'яті (37 %); поділ предмета одночасного допиту на частини (44 %); загострення суперечностей у показаннях допитуваних за менш значущими спірними обставинами (25 %); припинення брехні одного учасника з акцентуванням на правдивості іншого (16 %); уповільнений темп одночасного допиту (10 %); зміна черговості постановки питань (7 %).

9. Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень за фактом вчинення зловживання впливом дали змогу визначити перелік судових експертиз, які найчастіше призначаються і проводяться під час розслідування: почеркознавча (43 %); технічна експертиза документів (51 %); дактилоскопічна (24 %); матеріалів, речовин та виробів (76 %); комп'ютерно-технічна (32 %); відео-, звукозапису (13 %); портретна (2 %); інші (10 %). Систематизовано об'єкти й основні завдання, що вирішуються судово-експертним шляхом, та запропоновано типові переліки запитань, які ставляться на вирішення експерту.

Основними недоліками, пов'язаними з призначенням судових експертиз під час розслідування зловживання впливом, визначені наступні: нечітке уявлення слідчими предмета експертизи (25 %); не призначення експертиз,

коли їх проведення необхідне для досягнення завдань кримінального провадження (20 %); неправильне формулювання питань експерту (10 %); постановка перед експертом обмеженого кола запитань, що не враховують всіх обставин кримінального правопорушення (9 %); постановка перед експертом запитань, що виходять за межі його компетентності (36 %).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень: навч. посіб. Харків, 2017. 152 с.
2. Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК 2012 року. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. № 1. 2013. С. 198–203.
3. Алексєєв О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. 2–ге вид. переробл. та доповн. Київ: Центр учб. літ., 2014. 320 с.
4. Антикорупційний менеджмент: підручник. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 680 с.
5. Антонюк Ю. В., Удовенко Ж. В. Поняття та суть взаємодії слідчого з працівниками експертної служби. Теорія і практика судової експертизи: зб. матеріалів кругл. ст. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 107–108.
6. Балонь А. Б. Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.
7. Бараннік Р. В. Кримінальний розшук поза територією держави: деякі термінологічні та організаційні питання його проведення. *Право України*. 2006. № 5. С. 135–138.
8. Бахін В. П. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події (збір інформації про особу, що скоїла злочин): наук.–практ. реком. / В. П. Бахін, О. О. Волобуєва. Донецьк: ДЮІ, 2005. 72 с.
9. Бахін В. П., Лук'янчиков Б. Є. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. Вип. 1. С. 39–43.
10. Бондар С. В. Взаємодія слідчих підрозділів Національної поліції України з правоохоронними органами інших держав під час розслідування

злочинів у сфері банківської діяльності: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 272 с.

11. Бруско К. М. Розслідування корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері житлового будівництва: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Маріуполь, 2021. 246 с.

12. Вапнярчук В. В. Загальна характеристика предмета кримінально–процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 238–248.

13. Вапнярчук В. В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. № 26. 2013. С. 177–186.

14. Варналій З. С. Корупція як інституціональна загроза національній безпеці. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали II міжнар. наук.–практ. конф. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 59–63.

15. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016 Т. 20 Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол. В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. Наук України; Інст держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун.т ім. Ярослава Мудрого, 2018. 952 с.

16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

17. Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 112–114.

18. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія. Київ. : НВТ «Правник» – НАВСУ, 1999. 126 с.

19. Вирок Баштанського районного суду Миколаївської області від 10 січ. 2022 р. у справі № 1–кп/468/12/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102469356>

20. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 24 груд. 2021 р. у справі № 1–кп/127/639/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102191219>
21. Вирок Городоцького районного суду Хмельницької області від 22 листопада 2021 р. у справі № 1–кп/672/3/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101274532>
22. Вознюк А. А. Корупційні кримінальні правопорушення: концептуальні проблеми в контексті реформування кримінального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (20). С. 21–32. doi: <https://doi.org/10.33270/04202002.21>.
23. Вознюк А. А. Час вчинення злочину: актуальні проблеми кримінально–правового розуміння. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 258–262.
24. Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики : лекція. Харків : Ун–т внутр. справ, 1996. 35 с.
25. Воробей О. В. Криміналістичне дослідження паперових грошей: посібник. Київ: НАВСУ, 2003. 180 с.
26. Воробей О. В. Особливості проведення допиту у кримінальних провадженнях щодо діяльності конвертаційних центрів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 159–162.
27. Гаврилук В. І. Актуальні аспекти міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України на напрямку протидії торгівлі людьми: Київ: Цифра, 2007. 175 с.
28. Герман О. В. Адміністративно–правове забезпечення взаємодії суб’єктів протидії порушенням бюджетного законодавства: дис. ...докт. філософ. 081 – Право. Львів, 2021. 206 с.
29. Дудоров О. Проблеми кваліфікації зловживання впливом у судовій практиці. *Часопис українського судочинства*. 2019. № 2. С. 13–35. URL: https://www.dspace.lduvs.edu.ua/bitstream/123456789/305/1/6.%20%D0%94%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2_%D0%97%D0%BB%D0

%BE%D0%B2%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B2%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%BC.pdf.

30. Душейко Г. О. Деякі аспекти вдосконалення організації взаємодії у процесі розкриття злочинів. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1998. № 2 (4). С. 138–144.

31. Експертизи у судочинстві України. URL: https://pidru4niki.com/74873/pravo/ekspertizi_u_sudochinstvi_ukrayini.

32. Єзерський Р. Б. Криміналістична техніка та її роль у розкритті і розслідуванні злочинів: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2005. 253 с.

33. Жалдак І. А. Актуальні питання тактики одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. С. 304–311.

34. Жовтан П. В. Способи приховування хабарництва та їх значення для оперативно–розшукового документування та досудового розслідування. *Малиновські читання: матеріали II Міжнародної науково–практичної конференції*, м. Острог, 15–16 листопада 2013 року. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. С. 249–250.

35. Журавель В. А. Криміналістичні методика: сучасні наукові концепції: монограф. Харків: Апостіль, 2012. 304 с.

36. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: окремі проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 21 с.

37. Захаров В. П., Рудешко В. І. Використання біометричних технологій правоохоронними органами у XXI столітті: наук.–практ. посіб. Львів: Львівський держ. ун–т внутр. справ, 2009. 440 с.

38. Іванов О. В. Проблеми ефективності взаємодії оперативних підрозділів ОВС зі слідчими. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 1999. Вип. № 2 (10). С. 265–269.

39. Іванов О. В. Криміналістична характеристика суб'єкта незаконного збагачення. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному*

вимірі: матеріали Міжнарод. наук.–практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 200–203.

40. Іващенко О. В. Підстави і процесуальний порядок виклику учасників кримінального провадження для участі у слідчих(розшукових) діях. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. Острог, 2013. № 1 (7). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13iovsrd.pdf>.

41. Карпушин С. В. Проведення слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 210 с.

42. Князєв С. В. Типові слідчі ситуації у розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері та алгоритми їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2024. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2024/189.pdf.

43. Когутич І. І. Міжнародно–правова допомога та співробітництво у кримінальному судочинстві України : посіб. для вивч. спецкурс. Львів: Тріада плюс, 2005. 548 с.

44. Конспект лекцій з дисципліни «Юридична психологія» / укл. С. Г. Головка. Київ, 2016. URL: <http://divovo.in.ua/konspekt-lekcij-z-disciplini-yuridichna-psihologiya.html?page=6>.

45. Конституція України : Основний Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96–ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

46. Корж В. П. Теоретичні основи методики розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями у сфері економічної діяльності: монограф. Харків, 2002 р. 412 с.

47. Корупційні схеми: їх кримінально–правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавронюка. Київ, 2019. 464 с.

48. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. Дніпро: Дніпроп. держ. ун–т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2014. 380 с.

49. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін. ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.
50. Криміналістика: курс лекцій (ч. 1) / В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. 356 с.
51. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. Пряхіна Є. В. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 540 с.
52. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. / за ред. А. В. Кофанова, О. Л. Кобилянського, Я. В. Кузьмічова та ін. Київ: Центр учб. літ., 2011. 280 с.
53. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
54. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Ін Юре, 2001. 728 с.
55. Криміналістика : навчальний посібник / А. Ф. Волобуєва. Київ: КНТ, 2011. 504 с.
56. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
57. Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. Київ: Ін Юре, 2016. 636 с.
58. Криміналістика: підручник / за ред. В. В. Тіщенка. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. 556 с.
59. Криміналістика: Підручник / П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко. Київ: Атіка, 2001. 526 с.
60. Криміналістика: підручник / Р. І. Благута, О. І. Герасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3 вид., переробл. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

61. Криміналістика: навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.
62. Криміналістика: підручник. 4 вид., перероб. і доп. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2008. 464 с.
63. Криміналістика: підручник: у 2 т. / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. Л. Малярової. Харків: ХНУВС, 2017. 384 с.
64. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 2. / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 328 с.
65. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. / В. П. Бахін, В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов та ін.; за ред. О. М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2010. 524 с.
66. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. Київ : МАУП, 2007. 512 с.
67. Криміналістична тактика: навч. посіб. / О. В. Бишевец, Л. Г. Дунаєвська, Н. І. Клименко та ін. Київ: Алерта, 2017. 244 с.
68. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень щодо підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб–підприємців: метод. реком. Саковський А. А., Мировська А. В., Нечеснюк М. В. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 57 с.
69. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік : монограф. авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 388 с.
70. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341–III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

71. Кримінальний процес : мультимед. навч. посіб. / авт. кол.: О. Ю. Хабло, Я. Ю. Конюшенко, І. В. Чурікова. URL: https://arm.naiiau.kiev.ua/books/public_html/lections/lection10_1.html.
72. Кримінальний процес: альбом схем (загальна та особливі частини) : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін. 2-ге вид., випр. та доповн. Київ : Центр учб. літ., 2016. 406 с.
73. Кримінальний процес: підруч. / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
74. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
75. Кримінальні провадження в умовах воєнного стану. URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-provadhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html>.
76. Кубрак І. М. Розробки криміналістичних характеристик є одним із напрямків удосконалення методики розслідування злочинів. *Актуальні питання розслідування злочинів у сучасних умовах: тактика, методика, інформаційне забезпечення*: зб. наук. праць. Київ: УАВС, 1996. С. 13–25.
77. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Мойсеєва. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
78. Кухарчук А. В., Ткаченко О. Р. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2023. С. 578–580. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/138.pdf.
79. Кухарчук А. В., Ткаченко О. Р., Сидоренко О. О. Правова культура: поняття, склад та її стан в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2021. С. 62–64. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/15.pdf.
80. Лешукова І. В. Процесуальні особливості міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України при розслідуванні злочинів: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 217 с.

81. Лузгін І. М. Деякі аспекти криміналістичної характеристики та місце в ній даних про приховування злочинів. *Криміналістична характеристика злочинів*: зб. наук. праць. Харків, 1984. С. 25–30.
82. Лук'янчиков Б. Є. Позавидові методики розслідування злочинів як напрямок удосконалення криміналістичної методики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2001. 19 с.
83. Льозний О. А. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 22 с.
84. Малюга В. І. Структура методики розслідування окремих видів злочинів і місце в ній взаємодії слідчого. *Підприємство господарство і право*. 2015. Вип. 8. С. 238–239.
85. Марченко А. Б. Слідчі помилки та шляхи їх подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 22 с.
86. Матусовський Г. А. Економічні злочини: криміналістичний аналіз. Харків: Консум, 1999. 480 с.
87. Матусовський Г. А. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підруч. за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 1998. 542 с.
88. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монограф. Київ : Атіка, 2001. 304 с.
89. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.
90. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально–правової кваліфікації: автореф. дис. докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2000. 36 с.
91. Настільна книга слідчого : наук.–практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Київ : Ін Юре, 2003. 728 с.

92. Науково–практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Харків : Фактор, 2013. 1072 с.
93. Науково–практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2–ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
94. Науково–практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченка. Одеса: Фенікс. 2020. 924 с.
95. Осетрова О. С., Таран О. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: монограф. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 142 с.
96. Особливості кримінального провадження у період воєнного стану. URL: <https://syrota.com.ua/blog/osoblyvosti-kryminalnoho-provadhennia-u-period-voiennoho-stanu/>.
97. Особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: метод. рек. Чернявський С. С., Вакуленко О. Ф., Толочко О. М. та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 65 с.
98. Офіційний сайт НЦБ Інтерполу в Україні. URL: <http://icpo.centrmia.gov.ua>.
99. Патрелюк Д. А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2014. 250 с.
100. Пашинська І. В. Теоретико–методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Харків, 2023. 296 с.
101. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підруч.; за ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 702 с.

102. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно–розшукової діяльності у кримінальному процесі: монограф. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.
103. Податковий кодекс України: Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755–17#Text>.
104. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора України від 30 черв. 2020 р. № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905–20#Text>.
105. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання та їх кримінально–правове значення: дис. ... канд. юрид наук: 12.00.08. Луганськ, 2005. 200 с.
106. Попелюшко В. О. Предмет доказування в кримінальному процесі (процесуально–правові та кримінально–правові аспекти). Острог : Нац. ун–т «Острозька академія», 2001. 196 с.
107. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223–19>.
108. Постанова Верховного Суду від 29 січ. 2019 р., у справі № 466/896/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/79601140>.
109. Постанова Верховного Суду від 30 вересня 2021 р. у справі № 556/450/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109396?fbclid=IwAR3U0JjuuHq5QtGGaR06CxhbZZ2bQnodsxmzsHpH8P7xXqCnb2rI3jA0Rg>.
110. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 берез. 2021 р. у справі № 554/5090/16–к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938>.
111. Приходько Ю. П. Техніко–криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальними вибухами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ. 2016. 20 с.

112. Приходько Ю. П. Техніко–криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов’язаних із кримінальними вибухами: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ. 2016. 300 с.

113. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2473–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19/print>.

114. Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку : постанова Пленуму Верховного Суду № 5 від 29 черв. 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-90#Text>.

115. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 01 трав. 2022 р. № 2201–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>.

116. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 лист. 2015 р. № 794–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19/print>.

117. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними: Закон України від 18 лист. 1997 р. № 637/97–ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-%D0%B2%D1%80/print>.

118. Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

119. Про державну таємницю: Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12/print>.

120. Про додержання судами України процесуального законодавства, яке регламентує судовий розгляд кримінальних справ : постанова Пленуму Верховного Суду від 27 груд. 1985 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-85#Text>.

121. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.

122. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700–VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700–18/print/>

123. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

124. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: наказ Служби безпеки України від 23 груд. 2020 р. № 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052–21#Text/>

125. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07 трав. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937–17#Text/>

126. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково–методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705–98#Text>.

127. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 03 лют. 2016 р. № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43–2016–%D0%BF#Text/>

128. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : наказ Міністерства фінансів України від 07 лют. 2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336–13#Text/>

129. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ від 30 черв. 2020 р. № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905–20#Text/>

130. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698–VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698–18#Text>.
131. Про Національне центральне бюро Інтерполу: постанова Кабінету Міністрів України від 25 берез. 1993 р. № 220 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220–93–%D0%BF#Text>.
132. Про оперативно–розшукову діяльність: Закон України від 18 січ. 1992 р. № 2135–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135–12/print>.
133. Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду від 27 жовт. 2003 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700–03#Text>.
134. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038–12#Text>.
135. Проведення огляду транспортного засобу: Верховний Суд вказав на важливий аспект. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/202592–provedennya–oglyadu–transportnogo–zasobuverkhovniy–sud–vkazav–na–vazhliivy–aspekt>.
136. Пчеліна О. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 145–156.
137. Пчеліна О. В. Протидія розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності та шляхи її подолання. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31). С. 628–632.
138. Пчеліна О. В. Ситуаційний підхід у методиці розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Сучасні напрямки розвитку судової експертизи та криміналістики*. Харків, 20 груд. 2016 р. С. 204–207.
139. Пчеліна О. В. Структура методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 10–2. Т. 2. С. 122–126. (Серія «Юрисприденція»).
140. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 40 с.

141. П'ясецька–Устич С. В. Феномен корупції в Україні (політико–економічний аналіз). Глобальні та національні проблеми економіки. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. Випуск 14. 2016. С. 20–25.

142. Розслідування злочинів, учинених з використанням шкідливих програмних чи технічних засобів: метод. реком. / О. С. Тарасенко, О. Ф. Вакуленко, О. М. Стрільців та ін. Київ, 2016. 55 с.

143. Розслідування незаконного збагачення: метод. рек. / О. М. Стрільців, С. С. Чернявський, В. І. Василичук та ін. Київ: Нац. акад. внутр.справ, 2018. 86 с.

144. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: метод. рек. / Чернявський С. С., Вознюк А. А., Дударець Р. М. Беленок В. П. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 92 с.

145. Розшук незаконно отриманих активів: практичний посібник / Базельський інститут управління, Міжнародний центр з повернення активів. 2015. 146 с.

146. Ромців О. І. Криміналістична характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Zbiór raportów naukowych*. С. 10–14. URL: http://xn—e1aaajfpcds8ay4h.com.ua/files/txt/scientific_conference_34/zbornik_Lodz_34_4.pdf#page=10.

147. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів. 2016. 226 с.

148. Сабадаш В. П. Криміналістика: навч. посіб. / В. П. Сабадаш, М. О. Ларін. Київ. : центр учбової літератури, 2013. 228 с.

149. Саковський А. А. Оперативно–розшукове документування як пошуково–пізнавальний процес та складова оперативно–розшукової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 371–377.

150. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник. У 2-х ч. Харків: Консум, 2001. 528 с.
151. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с.
152. Санакоєв Д., Скрябін О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wpcontent/uploads/2022/11/3_ua_n2/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%9D%D0%92_3-2022-39-45.pdf.
153. Серьогін С. М. Державний службовець у відносинах між владою і суспільством: монограф. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2003. 456 с.
154. Скалозуб Л. П. Збірник методичних рекомендацій з викриття та документування злочинів у бюджетній сфері. Методичні рекомендації із запобігання злочинним проявам під час здійснення державних закупівель товарів, робіт та послуг / Л. П. Скалозуб, В. І. Василичук, В. Сливенко, Т. В. Дученко та ін. Київ, 2009. 427 с.
155. Скригонюк М. І. Криміналістика: підручник. Київ : Атіка, 2005. 496 с.
156. Сліпченко В. І. Особливості взаємодії оперативних та слідчих підрозділів за новим КПК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2012. № 4. С. 539–545.
157. Слободян Я. І. Криміналістична методика на сучасному етапі та її роль у розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями: *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2 (28). С. 64–67.
158. Статистична інформація про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2016–2019 рр. *Офіс Генерального прокурора*. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113898&libid=100820#.
159. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально–процесуального доказування: монограф. Київ: Нац. академія внутр. справ України, 2005. 272 с.

160. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2012. 321 с.
161. Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016 № 1 (12). С. 236–245.
162. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. № 3. С. 110–115.
163. Степанюк Р. Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і безпека*. 2011. № 4 (41). С. 154–158.
164. Сторчак Н. А. Загальні засади та принципи призначення покарання при застосуванні позбавлення волі на певний строк: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2012. 18 с.
165. Судові експертизи в процесуальному праві України: навчальний посібник / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.
166. Судово–почеркознавча експертиза: навч.–метод. посіб. З. С. Меленевська, Є. Ю. Свобода, А. І. Шаботенко; за заг. ред. І. П. Красюка. Київ: Укр. Центр духовн. культури, 2007. 280 с.
167. Тактика обшуку. URL: <https://labrc.name/threads/taktika-obshuku.14569/>.
168. Танасевич В. Г., Образцов В. О. Криміналістична класифікація злочинів та її значення для окремих методик розслідування. *Радянське право*. 1977. № 9. С. 85–89.
169. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико–правові та організаційні засади (за матеріалами МВС України): монограф. Донецьк: 2012. 640 с.
170. Тетерятник Г. К. Інститут понять при проведенні слідчих (розшукових) дій в умовах надзвичайних правових режимів. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2020. № 4 (70). С. 196–201.

171. Тетерятник Г. К. Теоретико–правові питання проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій в умовах надзвичайних правових режимів. *Правова позиція*. Серія : Право. 2021. № 1. С. 138–141.

172. Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України : монограф. Одеса : «Юридика», 2023. 362 с.

173. Тіщенко В. В. Взаємодія слідчого і оперативних підрозділів у світлі нового кримінального процесуального законодавства. *Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства: матеріали регіонального круглого столу*, 19 квіт. 2013 р. / відп. за випуск доктор юрид. наук, проф. Ю. П. Алєнін ; Нац. ун–т «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. С. 11–13.

174. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монограф. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

175. Ткач О. В. Особливості початку досудового розслідування порушень недоторканності приватного життя. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 197–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2017_2_26.

176. Тлумачний словник української мови у 20–ти томах. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/;explanatory dictionary of ukraine>.

177. Топорецька З. М. Криміналістична характеристика декларування недостовірної інформації. *Вісник кримінального судочинства*. № 2. 2018. С. 156–166.

178. Топчій В. В. Взаємодія у боротьбі з економічною злочинністю як вид соціальної діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 135–144.

179. Трач С. С. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Юридична наука*. 2019. Т. 2. № 5. С. 75–79.

180. Туркевич В. К. Деякі особливості допиту обвинувачених у справах про хабарництво. *Вісник Київського університету*. 1987. № 7. С. 53–57.

181. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів: метод. рек. / Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко, В. В. Юсупов. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 71 с.
182. Філософія права: навч. посіб. / за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 193 с.
183. Філософський словник соціальних термінів / В. П. Андрущенко, Т. В. Андрущенко, В. Г. Антонечко та ін.; за заг. ред. В. П. Андрущенка. Київ, 2005. 672 с.
184. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print>
185. Цимбал П. В. Антонюк А. Б., Кузьменко О. В., Омельчук Л. В., Тимошенко О. А. Судово–експертна діяльність в Україні: навчальний посібник. Київ: ПВНЗ «Європейський університет», 2024. 188 с.
186. Чаплинська Ю. А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2019/42.pdf.
187. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун–т внутр. справ, 2006. 308 с.
188. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетр. держ. ун–т внутр. справ. Дніпро: Ліра ЛТД, 2011. 496 с.
189. Черенков А. М. Розслідування декларування недостовірної інформації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 270 с.
190. Чернявський С. С. Концептуальні засади комплексної методики розслідування фінансового шахрайства. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія*. Право: зб. наук. праць. 2009. № 4. С. 177–183.
191. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2002. 240 с.
192. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монограф. Київ, 2010. 624 с.

193. Чичиркіна С. П. Організація і тактика розслідування службових підроблень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 222 с.
194. Чичиркіна С. П. Способи приховування злочинів у сфері службової діяльності. *Юридичний часопис НАВС*. Київ., 2011. № 1 (1). С. 151–158.
195. Шепітько В. Ю. Проблеми типізації окремих криміналістичних методик. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017, Т. 19. С. 445–451.
196. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посіб. 2–ге вид. Київ: Центр учб. літ., 2009. 472 с.
197. Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень: дис. ...докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2021. 272 с.
198. Шумейко Д. О. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 240 с.
199. Шумило М. Є. Прийняття рішень у стані ризику про проведення оперативно-розшукових заходів підрозділами органів внутрішніх справ: моногр. / М. Є. Шумило, Д. О. Бабічев. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 296 с.
200. Щодо недопустимості протоколу огляду місця події в службовому кабінеті та обшуку без ухвали слідчого судді. URL: <https://advokatpost.com/shchodo-nedopustymosti-protokolu-ohliadu-mistsia-podii-v-sluzhbovomu-kabineti-ta-obshuku-bez-ukhvaly-slidchoho-suddi/>.
201. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монограф. Харків: Апостиль, 2012. 320 с.
202. Яковчук І. В. Криміналістична характеристика зловживання впливом. *Colloquium-journal*. 2022. № 1 (127). С. 55–57. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1477896.pdf>.
203. Яковчук І. В. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо зловживання впливом. *Безпекова ситуація в*

Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення : матеріали наук.–практ. кругл. столу (Київ, 26 верес. 2023 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 303–305.

204. Яковчук І. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики зловживання впливом. *Право.ua*. 2022. № 3. С. 102–106. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2022_3/Pravo_ua_2022_3_102.pdf.

205. Яковчук І. В. Особливості проведення обшуку при розслідуванні зловживання впливом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : матеріали всеукр. наук.–практ. конф. (Київ, 3 лип. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 276–280.

206. Яковчук І. В. Предмет зловживання впливом та його «слідова картина». *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 130–136. URL : https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/130-_Yakovchuk-1.pdf.

207. Яковчук І. В. Проблемні аспекти проведення судових експертиз під час розслідування зловживання впливом. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти: матеріали XIV наук.–практ. конф. (Львів, 9–10 бер. 2025 р.)*. Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 107–109. URL: <http://lvivforum.inf.ua/save/2025/910.03/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>.

208. Яковчук І. В. Проблемні аспекти розслідування зловживання впливом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвідом. наук.–практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.)*. Київ : НАВС, 2022. С. 239–241. URL : https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/ksm/2023/mater_konf_251122.pdf.

209. Яковчук І. В. Спосіб вчинення зловживання впливом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. № 66. 2023. С. 172–176. URL : <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=163>.

210. Яковчук І. В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування зловживання впливом. *Аналітично–порівняльне правознавство*. 2025. Вип. № 02. С. 1093–1098. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/APP_02_2025-3.pdf.

211. Яковчук І. В., Пясковський В. В. Актуальні питання розроблення методики розслідування зловживання впливом. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі: матеріали міжвідом. наук.–практ. конф.* (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : НАВС, 2021. С. 317–319. URL : <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/49995a22-ca39-4b2b-bff50c4164208b43/content>.

212. Halford v. the United Kingdom, 25 June 1997, § 44–45, Reports of Judgments and Decisions 1997–III.

213. Ivan Kubariev, Yevgen Barash, Valeri Pcholkin, Olena Pluzhnik. Assessing the Contemporary Issues of Countering Transnational Crime. *JURNAL CITA HUKUM – INDONESIAN LAW JOURNAL*. Vol. 9. No. 2 (2021), P. 291–304.

214. Michael Allen. Foundations of forensic document analysis: theory and practice. Wiley–Blackwell, 2016. URL: <https://www.wiley.com/en-us/Foundations+of+Forensic+Document+Analysis%3A+-Theory+and+Practice-p-9781118729939>.

215. Ndulo M. Review of the Anti–Corruption Legal Framework in Zambia. Southern African Institute for Policy and Research. 2014. URL: http://saipar.org/wp-content/uploads/2013/09/Ndulo_Review-of-the-Anti-corruption-Legal-Framework1.pdf.

216. Perry v. the United Kingdom, no. 63737/00, §§ 36–43, ECHR 2003?IX.

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації досудового розслідування

Савеній КОЛЕСНИК

2025 року

АКТ № 33161-2025

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови: заступника начальника управління організації досудового розслідування Головного слідчого управління Національної поліції України – начальника 2-го відділу, полковника поліції Віктора Гунько

членів комісії: заступника начальника 3-го відділу управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії, майора поліції Максима Романова

старшого слідчого в особливо важливих справах 3-го відділу управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, майора поліції Аліни Віткалової

Комісія відповідно до доручення Національної поліції України № 34684/24/4/3-2022 від 20.12.2022 «Про впорядкування процедури видання актів впровадження наукових досліджень у діяльність органів досудового

розслідування Національної поліції України», склала цей акт, щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження аспіранта Національної академії внутрішніх справ Яковчука Івана Володимировича на тему: «Розслідування зловживання впливом» зі спеціальності 081 (Право).

Установлено, що викладені у висновках пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг, чому їй приділено значну наукову увагу.

Для практичної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України важливе значення мають висновки, пропозиції та рекомендації, що відображені за змістом низки наукових робіт Яковчука І.В., зокрема до основних із них слід віднести:

1. Яковчук І. В. Предмет зловживання впливом та його «слідова картина». Європейські перспективи 2022. № 1. С. 130–136;

2. Яковчук І. В. Криміналістична характеристика зловживання впливом. Colloquium-journal. 2022. № 1 (127). С. 55–57;

3. Яковчук І. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики зловживання впливом. Право.ua. 2022. № 3. С. 102–106;

4. Яковчук І. В. Спосіб вчинення зловживання впливом. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». № 66. 2023. С. 172-176;

5. Яковчук І. В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування зловживання впливом. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Вип. № 2;

6. Яковчук І. В., Пясковський В. В. Актуальні питання розроблення методики розслідування зловживання впливом. Інновації в криміналістиці та судовій експертизі: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25.11.2021). Київ: НАВС, 2021. С. 317–319;

7. Яковчук І. В. Проблемні аспекти розслідування зловживання впливом. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25.11.2022). Київ: НАВС, 2022. С. 239–241;

8. Яковчук І. В. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо зловживання впливом. Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення: матеріали наук.-практ. кругл. столу (Київ, 26.09.2023). Київ: ДНДІ МВС України, 2023. С. 303–305;

9. Яковчук І. В. Особливості проведення обшуку при розслідуванні зловживання впливом. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 03.11.2024). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 276–280.

Ураховуючи зазначене, матеріали дисертаційного дослідження можуть застосовуватися у практичній діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України під час проведення занять в системі службової підготовки, семінарів, нарад, а викладені у висновках пропозиції та рекомендації можуть бути використані під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування територіальних органів Національної поліції України,

3

оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Голова комісії:

Віктор ГУНЬКО

Члени комісії:

Максим РОМАНОВ

Аліна ВІТКАЛОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Станіслав МОЗОЛЬ

2025

АКТ

05.03 2025

м. Київ

№ 17-07

Впровадження результатів дисертації
Яковчука Івана Володимировича на тему:
«Розслідування зловживання впливом» в
освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу, лейтенанта поліції Вікторії Бойчук;
- т.в.о. завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора, підполковника поліції Олени Таран;
- т.в.о. завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента, майора поліції Андрія Антощука;
- начальник відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора Олени Тихонової;
- завідувача загальної бібліотеки Людмили Гайдар.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Яковчука Івана Володимировича на тему: «Розслідування зловживання впливом».

Проаналізовано основні результати дослідження Яковчука І.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

- Яковчук І. В. Предмет зловживання впливом та його «слідова картина». *Європейські перспективи*. 2022. С. 130–136.
- Яковчук І. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики зловживання впливом. *ПРАВО.UA*. 2022. С. 102–106.
- Яковчук І. В. Криміналістична характеристика зловживання впливом. *Colloquium-journal*. №4 (127). (Warszawa, Polska). 2022. С. 55–57.

– Яковчук І.В. Спосіб вчинення зловживання впливом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. № 66. 2023. С. 172–176.

– Яковчук І. В., Пясковський В. В. Актуальні питання розроблення методики розслідування зловживання впливом. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : НАВС, 2021. С. 317–319.

– Яковчук І. В. Проблемні аспекти розслідування зловживання впливом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ : НАВС, 2022. С. 239–241.

– Яковчук І. В. Особливості проведення обшуку при розслідуванні зловживання впливом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану : матеріали всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 3 лип. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 276–280.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Яковчука І.В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень» «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень» під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Вікторія БОЙЧУК

 Олена ТАРАН

 Андрій АНТОЩУК

 Олена ТИХОНОВА

 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Керівник Департаменту
Бюро економічної безпеки України

Олексій ДРОЗД

07.03 2025

АКТ

про впровадження у практичну діяльність Бюро економічної безпеки України результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістики Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ Яковчука Івана Володимировича на тему:
«Розслідування зловживання впливом»

Комісія Бюро економічної безпеки України у складі: керівника відділу Департаменту аналізу інформації та управління ризиками БЕБ, доктора юридичних наук, професора В. В. Арешонкова; старший оперуповноважений в особливо важливих справах відділу Департаменту організаційного забезпечення діяльності БЕБ, доктора юридичних наук, старшого дослідника К. В. Шкарупи, старшого аналітика відділу Департаменту аналізу інформації та управління ризиками БЕБ, кандидата економічних наук А. В. Коваленка склала цей акт про те, що результати наукових досліджень І. В. Яковчука використовуються в практичній діяльності Бюро економічної безпеки України.

Отримані в результаті дослідження положення, висновки та пропозиції відображені в опублікованих автором працях:

1. Яковчук І. В. Предмет зловживання впливом та його «слідова картина». *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 130–136. URL : <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/130-Yakovchuk-1.pdf>.

2. Яковчук І. В. Криміналістична характеристика зловживання впливом. *Colloquium-journal*. 2022. № 1 (127). С. 55–57. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1477896.pdf>.

3. Яковчук І. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики зловживання впливом. *Pravo.ua*. 2022. № 3. С. 102–106. URL : https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2022-3/Pravo_ua_2022_3_102.pdf.

4. Яковчук І. В. Спосіб вчинення зловживання впливом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». № 66. 2023. С. 172–176. URL : <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=163>.

5. Яковчук І. В., Пясковський В. В. Актуальні питання розроблення методики розслідування зловживання впливом. *Іновації в криміналістиці та судовій експертизі*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : НАВС, 2021. С. 317–319.

6. Яковчук І. В. Проблемні аспекти розслідування зловживання впливом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ : НАВС, 2022. С. 239–241.

7. Яковчук І. В. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо зловживання впливом. *Безпекова ситуація в Україні в умовах*

війни: стан, загрози, напрями забезпечення : матеріали наук.-практ. кругл. столу (Київ, 26 верес. 2023 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 303–305.

8. Яковчук І. В. Особливості проведення обшуку при розслідуванні зловживання впливом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 3 лип. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 276–280.

9. Яковчук І. В. Особливості проведення огляду при розслідуванні зловживання впливом. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти*: матеріали XIV наук.-практ. конф. (Львів, 9–10 бер. 2025 р.). Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 105–106.

Зазначені результати дисертаційного дослідження І. В. Яковчука мають високий науковий та практичний рівень розробки, який є достатнім для їх використання в роботі підрозділів Бюро економічної безпеки України з метою підвищення ефективності виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері службової діяльності, а також під час проведення занять в системі службової підготовки та вдосконалення методичних розробок, пов'язаних із даним напрямом.

Члени комісії:

Віталій АРЕШОНКОВ

Костянтин ШКАРУПА

Артем КОВАЛЕНКО

ЗВЕДЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ
анкетування 215 респондентів (30 детективів Бюро економічної безпеки
України, 20 детективів Національного антикорупційного бюро, 15
детективів Державного бюро розслідувань та 150 співробітників
Національної поліції України (97 слідчих та 53 оперуповноважених))
у Київській, Львівській, Одеській, Рівненській, Хмельницькій областях і
місті Києві з практичних питань щодо розслідування
зловживання впливом

Питання	Результат	
	Кількість осіб	%
1. Освіта:		
вища юридична	215	100
вища неюридична		
2. Професійна діяльність:		
детектив	65	30
слідчий	97	45
оперативний працівник	53	25
3. Стаж роботи (професійної діяльності):		
до 3 років	11	5
3–5 років	47	22
5–10 років	99	46
понад 10 років	58	27
4. На Вашу думку, чи потребує вдосконалення стан наукових досліджень рекомендацій щодо розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг?		
так	163	76
ні	52	24
5. Назвіть основні способи приховування зловживання впливом?		
використання під час одержання предмета неправомірної вигоди додаткових предметів з метою унеможливлення контакту безпосередньо з предметом неправомірної вигоди (паперів, газет, журналів, папок, підлеглих осіб тощо)	73	34
пересилання предмета неправомірної вигоди поштою, залишення його у місці, що зазначене вигодоодержувачем (кишеня, шухляда, полиця,	58	27

урна для сміття тощо)		
оплата товарів, послуг	17	8
переведення в безготівковий вигляд (поповнення банківської картки або рахунка (зокрема, різних благодійних фондів)	32	15
передача неправомірної вигоди предметами, ідентифікація яких ускладнена (наприклад, 300 літрів дизпалива)	28	13
поміщення вказаної суми до заздалегідь відкритої банківської скриньки (16 %);	34	16
використання новітніх комп'ютерних технологій (переводи між банківськими картами)	47	22
6. Назвіть основні засоби збирання даних, що вказують на факти можливого учинення (або такого, що готується) зловживання впливом		
опитування	215	100
оперативне спостереження	215	100
використання конфіденційних джерел інформації	215	100
7. Які, на Ваш погляд, існують чинники, що суттєво ускладнюють процес розслідування зловживання впливом?		
неналежний рівень взаємодії правоохоронних органів та обміну інформацією	28	13
корупційні прояви та протидія зацікавлених осіб	32	15
застосування злочинцями складних схем	39	18
відсутність сучасної методики розслідування	99	46
неналежна організованість дій	11	5
8. Вкажіть як саме проявляється взаємодія слідчих з оперативними працівниками під час розслідування зловживання впливом?		
спільна діяльність у межах постійно або тимчасово діючих слідчо–оперативних груп	215	100
під час проведення НСРД та оперативно–розшукових заходів, які пов'язані зі встановленням фактів злочинної діяльності службових та інших осіб	123	57
під час виконання доручення слідчого	215	100
сприяння слідчому в проведенні окремих СРД	159	74
взаємний обмін інформацією	215	100
9. Взаємодія слідчих і оперативних працівників може бути ефективною лише за дотримання принципів засад, відповідно до яких зазначене співробітництво повинно:		
здійснюватися відповідно до вимог КПК	215	100

України		
бути узгодженим (за метою, місцем, часом і компетентністю)	215	100
забезпечувати керівну й організуючу роль слідчого за належної самостійності оперативних підрозділів у виборі та прийнятті рішень з виконання поставлених слідчим завдань	215	100
забезпечувати нерозголошення відомостей, отриманих оперативно-розшуковим шляхом	215	100
10. Із наведеного переліку, оберіть, що на Вашу думку належить до прийомів емоційного впливу на підозрюваного (звернення до його почуттів), що можуть бути застосовані під час його допиту у досліджуваній категорії кримінальних проваджень:		
спонукання покаятися і щиросердно зізнатися шляхом роз'яснення як шкідливих наслідків неправди, так і сприятливих наслідків визнання своєї вини й активного сприяння слідству	163	76
вплив на позитивні сторони особистості допитуваного, використання його схильностей, захоплень, високої професійної майстерності й турботи про професійний авторитет тощо	39	18
використання фактора раптовості шляхом постановки несподіваних питань у ситуації, коли допитуваний таких питань не чекає, внутрішньо заспокоєний безпечним з його погляду змістом і напрямом допиту	146	68
11. Під час проведення тактичних комбінацій використовуються:		
прийоми, що переслідують мету приховати від допитуваного поінформованість слідчого про ті чи інші обставини кримінального провадження	99	46
метод непрямого допиту, який полягає в постановці запитань, другорядних з погляду допитуваного, але фактично маскуючих головне питання (наприклад, якщо на місці події виявлені сліди пальців рук підозрюваного, то спочатку ставляться питання, відповіді на які потім виключають можливість стверджувати, що ці відбитки залишені не в момент вчинення кримінального правопорушення, а раніше або пізніше)	140	65

прийоми, спрямовані на створення ситуації, при якій допитуваний допускає обмовку	92	43
12. Основними тактичними прийомами підвищення ефективності тактики одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб в кримінальних провадженнях про зловживання впливом є:		
надання учасникам одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб ініціативи в дослідженні питань, з приводу яких виникли суперечності	120	56
розгляд спірних питань у зворотній послідовності розвитку подій	49	23
пред'явлення доказів для поживлення асоціативних зв'язків пам'яті	80	37
поділ предмета одночасного допиту на частини	95	44
загострення суперечностей у показаннях допитуваних за менш значущими спірними обставинами	54	25
припинення брехні одного учасника з акцентуванням на правдивості іншого	34	16
уповільнений темп одночасного допиту	22	10
зміна черговості постановки питань	15	7

**Аналітична довідка
за результатами вивчення 76 кримінальних проваджень зареєстрованих в
ЄРДР за фактом вчинення кримінального правопорушення передбаченого
ст. 369² КК України**

Предметами неправомірної вигоди в кримінальних провадженнях про зловживання впливом зазвичай є готівкові та безготівкові кошти (82 %), рухоме та нерухоме майно (16 %), а також цінні папери (2 %).

Способи вчинення зловживання впливом різноманітні і охоплюють широкий спектр активних (100 %), завідомо протиправних дій, що порушують обов'язкові до виконання правові норми, правила, інструкції, положення.

Типовими носіями ідеальних слідів в кримінальному провадженні є: співробітники підприємств, установ, організацій, де було вчинено кримінальне правопорушення (100 %); співробітники контролюючих органів (45,1 %); особи, з якими винного пов'язують особисті відносини (27,3 %); інші особи, які випадково стали свідками протиправної діяльності (14,9 %). Переважно виклик свідків на допит здійснюється через телефонний зв'язок (71% випадків).

Серед підозрюваних та засуджених за зловживання впливом частіше трапляються такі категорії суб'єктів: 1) депутати: сільських рад (34,6 %), селищних рад (2,6 %), міських рад (1,3 %), районних рад (5,1 %); 2) сільські голови (1,3 %); 3) службові особи районних державних адміністрацій (5,1 %); 4) службові особи міських рад (2,6 %); 5) поліцейські (7,7 %); 6) працівники кримінально-виконавчої служби (15,4 %); 7) інші службові особи юридичної особи публічного права (5 %). Серед осіб, які вчинили зловживання впливом переважають чоловіки (86,7 %), жінки складають лише 13,3 %; виключно громадяни України (100 %); за національною ознакою – здебільшого українці (86,2 %); не судимі (91,5 %).

На момент вчинення кримінального правопорушення 14,9 % мали вік 23–28 років, 26,8 % – 29–39 років, 45,6 % – 40–54 років, 10,3 % – 55–59 років, 7,7 %

– 60 років і старше. З них 42,6 % мало повну вищу і базову вищу освіту, 29,6 % – професійну технічну, 27,8 % – лише загальну середню.

Мотиви та мета протиправної діяльності – користь, з метою незаконного збагачення (94,5 %), кар'єризм, владолюбство та намагання уникнути кримінальної відповідальності, або спроба приховати інше правопорушення (5,6 %). В 14,3 % випадках незаконні дії вчинялися одразу після отримання винагороди, в 26,5 % – через кілька годин, в 59,2 % – через кілька днів у службовий час (84,3 %).

Стороною обвинувачення встановлюються наступні обставини, що характеризують особу підозрюваного: наявність судимостей (100 % вивчених кримінальних проваджень), характеристика за місцем проживання (100 % випадків); перебування на обліку вв нарколога чи психіатра (100 %) тощо.

Приводами до початку досудового розслідування за фактом зловживання впливом в 76,7 % випадків служили заяви осіб про вчинення кримінального правопорушення (або про таке, що готується), повідомлення викривачів.

Основними причинами неефективного розслідування є неповнота досудового слідства, зокрема непрофесійна робота щодо збору доказової інформації на початковому етапі досудового розслідування (39 % від кількості вивчених проваджень): не були вилучені необхідні документи (23 %); не встановлені та належним чином не допитані свідки (27 %); недостатньо використовувались спеціальні знання (23 %) та оперативно-розшукові можливості (58 %).

З урахуванням суб'єкта зловживання впливом складаються такі типові слідчі ситуації: 1) встановлено факт вчинення кримінального правопорушення не службовою особою, яка не пов'язана з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, але яка має реальну можливість вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави (30 %); 2) встановлено факт вчинення кримінального правопорушення службовою особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, але яка за своїм функціональним призначенням не

могла самостійно вчинити дії, за які пропонувалась неправомірна вигода, а лише пропонувала, обіцяла чи погодилася вплинути на іншу особу задля прийняття нею необхідних рішень (52 %); 3) встановлено ознаки вчинення зловживання впливом особою, яка априорі не має такого впливу (18 %).

З урахуванням способу вчинення кримінального правопорушення: 1) встановлено факт пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (39 %); 2) встановлено факт прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання такої вигоди (46 %); 3) встановлено факт прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, поєднане з вимаганням такої вигоди (15 %).

З урахуванням можливого зв'язку зловживання впливом з іншими кримінальними правопорушеннями: 1) окрім зловживання впливом є достатні відомості про вчинення інших кримінально-протиправних дій (вони або вчиняються з метою приховування кримінального правопорушення, або є предикатними) (38 %); 2) відсутні відомості про вчинення інших кримінальних правопорушень (62 %).

З урахуванням відомостей про предмет кримінального правопорушення: 1) достатньо даних щодо предмета кримінального правопорушення (68 %); 2) відсутня повна інформація щодо предмета кримінального правопорушення (32 %).

На підставі джерела отримання інформації про факт зловживання впливом: 1) досудове розслідування розпочате за матеріалами оперативно-

розшукової діяльності, за задокументованими діями правопорушника, що свідчать про зловживання впливом (15,2 %); 2) досудове розслідування розпочате за заявами чи повідомленнями фізичних осіб про зловживання впливом, у тому числі повідомленнями викривачів та (видання) медіа (76,7 %); 3) відомості про зловживання впливом отримані в ході розслідування інших кримінальних правопорушень або містяться в матеріалах розслідування інших правоохоронних органів (8,1 %).

Після проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій та інших заходів на початковому етапі розслідування: 1) інформація про вчинення кримінального правопорушення підтвердилася, є достатні відомості про обставини його вчинення, особу підозрюваного (45 %); 2) інформація про вчинення кримінального правопорушення підтвердилася, однак відсутні достатні відомості про обставини його вчинення, особу підозрюваного (36 %); 3) інформація про вчинення кримінального правопорушення не підтвердилася (19 %).

З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, зазвичай, слідчі проводять наступні види огляду: огляд місця події (34 %) та огляд документів (76 %). Своєю чергою обшук проводився у 82 % випадків. Під час допиту підозрюваного ситуації, в яких ця особа дає неправдиві показання, становлять на початковому етапі розслідування зловживання впливом 80 %, що є абсолютною більшістю серед інших слідчих ситуацій. Окрім того у ситуації щирого каяття підозрюваного і дачі ним правдивих показань (12 %) у слідчих не виникає особливих проблем під час такого допиту, а кількість ситуацій відмови підозрюваного від дачі показань є незначною (8 %).

Основні судові експертизи, які призначаються і проводяться під час розслідування зловживання впливом: почеркознавча (43 %); технічна експертиза документів (51 %); дактилоскопічна (24 %); матеріалів, речовин та виробів (76 %); комп'ютерно-технічна (32 %); відео-, звукозапису (13 %); портретна (2 %); інші (10 %). Головними недоліками під час призначення та

проведення таких експертиз є: нечітке уявлення слідчими предмета експертизи (25 %); не призначення експертиз, коли їх проведення необхідне для досягнення завдань кримінального провадження (20 %); неправильне формулювання питань експерту (10 %); постановка перед експертом обмеженого кола запитань, що не враховують всіх обставин кримінального правопорушення (9 %); постановка запитань, які виходять за межі компетентності експерта (36 %).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Яковчук І. В. Предмет зловживання впливом та його «слідова картина». *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 130–136. URL : https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/130-_Yakovchuk-1.pdf.
2. Яковчук І. В. Криміналістична характеристика зловживання впливом. *Colloquium-journal*. 2022. № 1 (127). С. 55–57. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1477896.pdf>.
3. Яковчук І. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики зловживання впливом. *Право.ua*. 2022. № 3. С. 102–106. URL : https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2022-3/Pravo_ua_2022_3_102.pdf.
4. Яковчук І. В. Спосіб вчинення зловживання впливом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». № 66. 2023. С. 172–176. URL : <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/index.php/arkhiv-pomeriv?id=163>.
5. Яковчук І. В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування зловживання впливом. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. № 02. С. 1093–1098. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/APP_02_2025-3.pdf

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Яковчук І. В., Пясковський В. В. Актуальні питання розроблення методики розслідування зловживання впливом. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.)*. Київ : НАВС, 2021. С. 317–319. URL : <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/49995a22-ca39-4b2b-bff5-0c4164208b43/content>.

7. Яковчук І. В. Проблемні аспекти розслідування зловживання впливом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвідом. наук.–практ. конф.* (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ : НАВС, 2022. С. 239–241.

URL : https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/ksm/2023/mater_konf_251122.pdf.

8. Яковчук І. В. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо зловживання впливом. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення* : матеріали наук.–практ. кругл. столу (Київ, 26 верес. 2023 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 303–305.

9. Яковчук І. В. Особливості проведення обшуку при розслідуванні зловживання впливом. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : матеріали всеукр. наук.–практ. конф. (Київ, 3 лип. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 276–280.

10. Яковчук І. В. Проблемні аспекти проведення судових експертиз під час розслідування зловживання впливом. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти: матеріали XIV наук.–практ. конф.* (Львів, 9–10 бер. 2025 р.). Львів : Львівський науковий форум, 2025. С. 107–109. URL : <http://lvivforum.inf.ua/save/2025/910.03/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>.